

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

Святлана ВЯРГЕЕНКА

**Матывы беларускіх лекавых замоў:
структурна-функцыянальны аспект
(на матэрыялах фальклору
Гомельшчыны)**

Гомель
УА «ГДУ імя Ф. Скарыны»
2012

УДК 398(476.2):27–468.6

Вяргеевка, С. А.

“Матывы беларускіх лекавых замоў: структурна-функцыянальны аспект (на матэрыялах фальклору Гомельшчыны) / С. А. Вяргеевка; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – 176 с.

ISBN 978-985-439-620-0

Манаграфія прысвечана адной з найменш распрацаваных праблем, звязаных з замовамі, – аналізу структуры і асаблівасцей функцыянавання матываў беларускіх лекавых замоў. Прапануецца азначэнне тэрміна “замоўны матыв”, упершыню уводзяцца ў навуковы ўжытак паняцці “субматыв”, “мікраматыв”, прадстаўлена схема аналізу замоўных матываў, згодна з якой прааналізаваны асноўныя замоўныя матывы беларускіх лекавых замоў.

Манаграфія будзе карыснай не толькі для навукоўцаў, выкладчыкаў і студэнтаў ВНУ, але і для ўсіх тых, хто неабякавы да праблемы захавання традыцыйнай духоўнай культуры.

Рэкамендавана да друку навукова-тэхнічным саветам установы адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»

Рэцэнзенты:

А. Г. Алфёрава, кандыдат філалагічных навук;
В. С. Новак, доктар філалагічных навук

ISBN 978-985-439-620-0

© Вяргеевка, С. А., 2012

© УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”, 2012

УВОДЗІНЫ

Замовы – самабытная з’ява нацыянальнай духоўнай культуры. Яны з’яўляюцца адным з самых архаічных жанраў абрадавага фальклору і захоўваюць, як адзначае расійская даследчыца Т. Тапарова, “... відавочныя прыметы язычніцкага светапогляду, якія выражаюцца перш за ўсё ў апеляцыі адэпта да сіл прыроды, каб дабіцца...” жадаемага выніку [113, с. 102]. Гэтай жа думкі прытрымліваецца і вядомы беларускі фалькларыст Г. Барташэвіч, якая ва ўступным артыкуле да акадэмічнага тома “Замовы” адзначае: “У сістэме фальклорных жанраў замовам належыць своеасаблівае месца, што абумоўлена іх архаічнасцю, прыродай, утылітарнай функцыянальнасцю, значэннем і прызначанасцю слова ў гэтых творах” [37, с. 5].

Замоўны жанр прыцягваў увагу збіральнікаў і даследчыкаў вуснай народнай творчасці здаўна, аднак асобнага вывучэння замоўных матываў у айчыннай фалькларыстыцы дагэтуль не праводзілася. Як і іншыя фальклорныя жанры, замовы сфарміравалі менавіта свой, уласцівы для іх, фонд матываў, без вывучэння якога немагчыма вызначыць сюжэтны склад замоў, у тым ліку і лекавых. “Стэрэатыпны сюжэтны склад жанраў вызначаецца, у прыватнасці, наяўнасцю для кожнага жанру свайго фонда матываў, які гістарычна склаўся, і сваімі правіламі іх узаемасувязей” [25, с. 156]. Феномен замоў заключаецца ў іх ярка выражанай міфа-паэтычнай светапогляднай прыродзе, спалучанасці з актуальнай функцыянальнай прагматыкай. Структурна-функцыянальны аспект даследавання замоўных матываў дазваляе больш глыбока спасцігнуць занатаваныя ў замовах міфалагічныя ўяўленні беларусаў пра навакольны свет. Прапанаваная тэма актуальная ў некалькіх аспектах:

- 1) гістарычна-грамадскім;
- 2) духоўна-культурным;
- 3) фалькларыстычным.

1. Праблема захавання гісторыка-культурнай спадчыны актуальная не толькі для Беларусі, але і для ўсяго чалавецтва. Аб гэтым сведчыць прынятая Генеральнай канферэнцыяй ААН па пытаннях адукацыі, навукі і культуры “Канвенцыя аб ахове нематэрыяльнай духоўнай спадчыны” [49], да якой далучылася Рэспубліка Беларусь (Указ Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 29 снежня 2004 года за № 627), што пацвярджае неабходнасць захавання і вывучэння нематэрыяльнай духоўнай культуры, у тым ліку і замоўнага жанру, на дзяржаўным узроўні. Факт зацікаўленасці

міжнародным супольніцтвам творамі замоўнага жанру пацвярджаецца і праведзенай у 2007 годзе (г. Печ, Венгрыя) міжнароднай канферэнцыі “Charms, Charmers and Charming” (“Замовы, выканаўцы замоў і рытуалы замаўлення”), галоўная мэта якой “заклучалася ў тым, каб аб’яднаць даследчыкаў з розных краін Еўропы для абмену вопытам і арганізацыі калектыўнай працы ў галіне замоў і блізкіх фальклорных форм” [107, с. 64].

2. Асэнсаванне замоўных матываў на матэрыяле беларускіх лекавых замоў спрыяе выяўленню агульнанацыянальных жанравых тэндэнцый і рэгіянальнай адметнасці. Выбар менавіта лекавых замоў у сучасных запісах у якасці прыярытэтнага кірунку даследавання абумоўлены наступнымі фактарамі:

а) сярод іншых тэматычных груп яны (замовы) найбольш аб’ёмна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі. Паводле зробленых намі статыстычных падлікаў, лекавыя замовы складаюць 61,65 % ад усёй колькасці беларускіх замоў, а ў межах замоўнага універсума Гомельшчыны (у сучасных запісах) – іх 71,76 % (дадзеныя прыведзены паводле акадэмічнага тома “Замовы” [37]);

б) недастатковай вывучанасцю замоў Гомельшчыны ўвогуле і лекавых замоў у прыватнасці на базавым фалькларыстычным узроўні. Лекавыя замовы з’яўляюцца найважнейшым кампанентам на шляху да поўнамаштабнага асэнсавання ўсёй шматвяковай спадчыны вуснай народнай творчасці беларускага (і не толькі) народа, бо, як слухна заўважае М. Заўялава, “існуюць агульныя прынцыпы, на якіх заснавана структура замовы наогул, незалежна ад мовы і традыцый таго ці іншага народа. Гэтыя прынцыпы ў многім дэтэрмінаваны адметнасцямі першабытнага міфалагічнага мыслення” [36, с. 13]. Вывучэнне асаблівасцей бытавання агульнаэтнічнай замоўнай... аб адзінай замоўнай традыцыі, якая ахоплівае вялікую частку традыцыі немагчыма без даследавання фальклору асобных рэгіёнаў. Як адзначае расійская даследчыца Т. Агапкіна, “ёсць усе падставы гаварыць ўсходнеславянскага арэала (беларуска-ўкраінска-паўднёварускую), часткай якой і з’яўляецца палеская традыцыя” [83, с. 740]. Аднак каб рабіць сур’ёзныя навуковыя высновы, “неабходны прынцыпова іншы стан вывучанасці гэтага кантынуума (у тым ліку па асобных усходнеславянскіх рэгіёнах)”, – сцвярджае даследчыца [83, с. 731]. У сувязі з гэтым нельга не прыгадаць слухнае меркаванне беларускага навукоўца А. Марозава, які адзначаў, што “даследаванне этнічнай ментальнасці ўсходніх славян тым больш актуальна, што беларускі, рускі і ўкраінскі фальклор пастаянна ўзаемадзейнічае на розных

узроўнях: функцыянальным, структурна-семіятычным, аксіялагічным, сюжэтна-вобразным, стылістычным і інш.” [64, с. 282]. Адсутнасць асобных даследаванняў па беларускіх лекавых замовах іншых абласцей Беларусі, праведзены аналіз замоўных тэкстаў, прадстаўленых у “Беларускім зборніку” Е. Раманава [89] і акадэмічным томе “Замовы” [37] далі падставы канстатаваць, што Гомельшчына, у адрозненне ад іншых рэгіёнаў Беларусі, з’яўляецца тэрыторыяй найлепшага захавання і бытавання твораў замоўнага жанру (Малюнак А 1 “Сучасны стан бытавання замоў па абласцях Беларусі (паводле акадэмічнага тома “Замовы)””; Малюнак А 2 “Стан вывучанасці замоў Беларусі ХІХ ст. (паводле “Беларускага зборніка” Е. Раманава)”). Інфармацыя пра сучасны стан распаўсюджанасці лекавых замоў па іншых раёнах прадстаўлена на Малюнку А 3 “Сучасны стан распаўсюджанасці лекавых замоў па раёнах Гомельшчыны”. Нельга не пагадзіцца з К. Вяльмезавай, якая сцвярджае, што “аналіз геаграфіі распаўсюджвання і вывучэння замоўных тэкстаў ... можа многае даць для даследавання як фальклору, так і гісторыі фалькларыстыкі ў іншых славянскіх традыцыях” [13, с. 346].

в) адсутнасцю ў айчынай фалькларыстыцы даследаванняў структурна-функцыянальнай ролі замоўнага матыву. У манаграфіі прааналізаваны функцыянальныя групы лекавых замоў, якія прадстаўлены ва ўсіх раёнах Гомельшчыны: гэта замовы “Ад суроку”, “Ад пужання”, “Ад зубнога болю”, “Ад звіху”, “Ад хвароб жывата”, “Ад кровацчэння”, “Ад начніц”, “Ад хвароб вачэй”, “Ад рожы” (1546 тэкстаў). Статыстычны аналіз распаўсюджанасці лекавых замоў па раёнах Гомельскай вобласці прадстаўлены ў Табліцы А 1. Тэксты пазначаных груп вылучаюцца разнастайнасцю матываў, таму пры іх разглядзе варта спыніцца на найбольш распаўсюджаных (гл. “Паказальнік асноўных матываў беларускіх лекавых замоў”).

3. Прапанаваная работа з’яўляецца першым у беларускай фалькларыстыцы даследаваннем праблемы матыву ў беларускіх лекавых замовах. У навуковым плане даследаванне матыву дазволіць удакладніць і вызначыць асноўныя тэрміналагічныя паняцці (функцыянальная група, міжфункцыянальны матыв, замоўны матыв, субматыв, мікраматыв і інш.), вырашыць праблему аб’ёму паняцця “замоўны матыв”, даследаваць функцыі замоўнага матыву, яго структуру і семантыку структурных кампанентаў, сістэму вобразнасці. Структурна-функцыянальны аспект вывучэння, абраны ў якасці асноўнага, дазваляе атрымаць больш дакладнае ўяўленне аб марфалагічнай арганізацыі

замоўнага тэксту, яго “прагматыцы”, спецыфіцы функцыянавання матываў у тэкстах лекавых замоў, глыбей спасцігнуць асаблівасці міфапаэтычнага ўспрымання свету беларусамі.

Значная колькасць тэкстаў беларускіх лекавых замоў у сучасных запісах дазваляе правесці спецыяльнае даследаванне замоўных матываў з выкарыстаннем структурна-функцыянальнага аналізу, што дае магчымасць выявіць здольнасць структурных матывуных кампанентаў да дэталізацыі, у розных функцыянальных групах вызначыць адметны характар камбінацыі матываў, пластычнасць і ступень устойлівасці іх захавання ў розных сегментах замоўнага тэксту.

Замоўны жанр з’яўляецца трохкампанентным. У яго склад уваходзяць “суб’ект камунікацыі (экспедыент), вербальны або абрадавы “тэкст”, які выконвае ролю медыятара (пасрэдніка) камунікацыі, успрымаючы (рэцыпіент)...” [117, с. 112]. У манаграфіі ў першую чаргу ўвага сканцэнтравана на вывучэнні менавіта вербальнага кампанента, адносна невялікага па памерах, што, на думку В. Іванова, “дазваляе на адносна абмежаваным корпусе прыкладаў разгледзець шэраг пытанняў, істотных для семіётыкі ў цэлым: суадносіны тэксту (у якасці адзінай структуры які выступае як знак) і кожнага асобнага знака, які ў яго ўваходзіць (пры гэтым кожны знак разумеецца як тэкст, у якім павялічваецца складанасць структуры і даўжыня, а кожны тэкст – як знак, які ўсё больш ускладняецца), залежнасць функцыянавання тэксту-знака ад культурна-гістарычнага і сацыяльнага кантэксту, які абумоўлівае і ступень рытуалізаванасці, а адсюль і захаванасці пры перадачы ў часе кожнага з паведамленняў-тэкстаў” [40, с. 7-8].

Яшчэ стагоддзе таму А. Ветухаў сфармуляваў задачу, якая і па сённяшні дзень застаецца такой жа актуальнай, як і ў мінулым: “Задача даследчыка пры цяперашнім стане рэчаў – групуючы і вывучаючы наяўны матэрыял, адкрываць хаця часткова тыя асновы, на якіх грунтавалася вера ў цудадзейную моц замовы, падгледзець калі-нікалі, як б’ецца або білася думка народная, стараючыся засцерагчы сябе ад магутных сіл стыхійных, зыходзячы са своеасаблівага светаразумеання” [16, с. 3]. Таму сёння мы вядзём мэтанакіраваны збор твораў замоўнага жанру, у прыватнасці на тэрыторыі Гомельшчыны. Менавіта з замоўным рытуалам, у якім назіраецца арганічнае “перапляценне прыёмаў народнай медыцыны з чыста рытуальна-магічнымі дзеяннямі...”, да якіх “звычайна дадаюцца заклінанні – “замовы”, “замаўленні”, “шэпты”...” [77, с. 253... 254], звязваюцца надзеі людзей супрацьстаяць хваробам і незразумелым сілам, якія ўскладняюць іх жыццё.

Як своеасаблівы “наказ” даследчыка М. Талстога, звернуты да сучасных фалькларыстаў, было ўспрынята намі яго выказванне наконт таго, што “... задача далейшага планамернага збору, класіфікацыі і публікацыі замоў стаіць перад усходнеславянскай фалькларыстыкай у прыватнасці, і перад славянскай фалькларыстыкай увогуле ва ўсім сваім аб’ёме. Нельга чакаць спакойна таго часу, калі традыцыя замовы знікне гэтак жа сама, як знікла традыцыя быліны” [103, с. 137]. Нельга чакаць яшчэ і таму, што ў сувязі з чарнобыльскай катастрофай устойлівае бытаванне замоўнай традыцыі разбураецца па прычыне перасялення жыхароў забруджаных раёнаў.

У сувязі з гэтым нельга пагадзіцца з меркаваннем вядомага беларускага фалькларыста М. Грынבלата, які ў сваім артыкуле “Замовы”, змешчаным у Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі (т. 2), выказаў думку, што “...з побыту сучаснай вёскі замовы амаль зніклі...” [125, с. 483]. Жыццёвая практыка паказвае, што паўсюдна на тэрыторыі Гомельшчыны, якая з’яўляецца зонай найбольш актыўнага бытавання замоў на тэрыторыі Беларусі, замоўная культура ніколі, па сутнасці, не згасала. Нельга не пагадзіцца з меркаваннем А. Ненадаўца, які адзначае, што захаванне і вывучэнне замоў “набліжае нас не толькі да багатага духоўнага асяроддзя нашых продкаў, але і да таго першапачатковага стану прыроды, калі яна паспраўднаму ўплывала на развіццё роду чалавечага, калі менавіта прырода і чалавек, чалавек і акаляючае яго асяроддзе знаходзіліся ў цеснай непарыўнай сувязі і гэтая сувязь лічылася спрадвечнай” [78, с. 188].

ГЛАВА 1

Аналітычны агляд літаратуры, крыніцы, метады даследавання

1.1. Аналітычны агляд літаратуры, крыніцы

Пры вывучэнні розных фальклорных жанраў даследчыкі ў першую чаргу звяртаюцца да агляду работ папярэднікаў з мэтай вызначэння асноўных кірункаў іх дзейнасці і высвятлення пытанняў, якія засталіся нераспрацаванымі. Не стала выключэннем і праца навукоўцаў у адносінах да аналізу гістарыяграфіі замоўнага жанру. У манаграфіі засяроджана ўвага на тых выданнях, у якіх апублікаваны або прааналізаваны замовы, запісаныя на тэрыторыі Беларусі ў сучасных адміністрацыйных межах, а таксама прааналізаваны працы, прысвечаныя асэнсаванню паняцця “матыў”.

Сістэматычнае вывучэнне замоў (аднаго з найбольш архаічных жанраў беларускай вуснай народнай творчасці) пачынаецца з канца XIX стагоддзя. У гісторыі збірання, публікацыі і тэарэтычнага асэнсавання твораў замоўнага жанру можна вылучыць некалькі перыядаў (за аснову перыядызацыі аўтарам прыняты гады выхаду ў свет найбольш значных выданняў): 1890-1916 гг.; 1917-1962 гг.; 1963-1989 гг.; з 1990 г. і па сённяшні дзень.

На працягу першага перыяду асноўнымі напрамкамі вывучэння замоў з’яўляліся збор фактычнага матэрыялу, спробы растлумачыць важнасць выкарыстання замоў у розных жыццёвых сітуацыях, а таксама вырашэнне пытанняў, звязаных з класіфікацыяй і тэарэтычным асэнсаваннем твораў замоўнага жанру. У гэтай сувязі, каштоўнасць уяўляюць працы Е. Раманава [89], П. Шэйна [121], М. Доўнар-Запольскага [31], А. Багдановіча [10], Я. Карскага [44].

Заслугоўвае ўвагі артыкул М. Доўнар-Запольскага “Чародейство в Северо-Западном крае в XVII-XVIII вв. Историко-этнографический этюд” [31], у якім аўтар звязвае развіццё жанру замовы непасрэдна з інтэлектуальным і маральна-этычным станам грамадства XVII-XVIII стст. і пераканаўча сцвярджае, што вера ў нячыстую сілу была шырока распаўсюджана сярод прадстаўнікоў розных сацыяльных груп. Даследчык, падкрэсліваючы важнасць разумення замоў як магіі дзеяння і слова (“... усе гэтыя дзеянні і сродкі не заўсёды маглі паспяхова дзейнічаць самі па сабе; патрэбны былі яшчэ якія-небудзь таемныя словы, заговоры” [31, с. 70]), характарызуе сітуацыі іх

выкарыстання, адзначае, што для насылання хваробы або для вылечвання чалавека прымяняліся разнастайныя прадметы і рэчывы: “Нярэдка вада, піва, віно, нават раса служылі для чаравання, даваліся таксама чары ў ежы” [31, с. 68]. Каштоўнасць дадзенага гісторыка-этнаграфічнага эцюда заключаецца менавіта ў тым, што М. Доўнар-Запольскі прыводзіць апісанні рэальна-акцыянальнай часткі чарадзеянага дзеяства, пры якім выкарыстоўвалі не толькі пэўныя прадметы-артэфакты, але і магію слова, і скіравана яно было ў асноўным на прычыненне шкоды чалавеку ці яго гаспадарцы: “...адна служанка паказала, што яе вучыла чарадзейка, прадучы воўну, гаворыць: «як гэтае верацянно кружыцца, няхай скот і авечкі выкруцяцца з дома майго гаспадара, каб стаў пустой»” [31, с. 71]. Жанравыя межы эцюда, а таксама аб’ектыўныя прычыны, па якіх тэксты замоў амаль не захаваліся (“формул замоў захавалася ў працэсах няшмат, бо яны складалі тайну чараўнікоў і несліся імі на касцёр” [31, с. 70]), не дазволілі М. Доўнар-Запольскаму прадставіць значны фактычны матэрыял, тым больш зрабіць яго аналіз.

У калекцыі замоў, якая апублікавана Е. Раманавым у 5-м выпуску “Беларускага зборніка” [89] і з’яўляецца найбольш поўнай у дарэвалюцыйнай фалькларыстыцы (налічвае 824 адзінкі), пераважаюць лекавыя замовы (502 адзінкі – 60,92 %) (тэматычныя групы прадстаўлены ў табл. “Тэматычныя групы паводле “Беларускага зборніка” Е. Раманава). Падкрэслію, што менавіта ў гэтым выданні аўтар упершыню ўводзіць у навуковы ўжытак запісы, зробленыя на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны (варта нагадаць, што з 1962 года тэрыторыя вобласці не падвяргалася адміністрацыйным зменам), якія складаюць 33 % ад агульнай колькасці замоўных тэкстаў і маюць для даследчыкаў фальклору бяспрэчную навуковую каштоўнасць. Е. Раманаў не аналізуе фактычны матэрыял, аднак гаворыць аб тым, што “яны (замовы – **С.В.**) яшчэ чакаюць свайго спецыяльнага даследчыка” [89, с. VIII]. Слушнай з’яўляецца заўвага Г. Барташэвіч адносна таго, што тэксты замоў пададзены з улікам іх тэматычнай разнастайнасці і функцыянальнай прызначанасці, аднак недахопам зборніка даследчыца лічыць тое, што аўтар “не вылучае буйныя раздзелы, а падае матэрыял суцэльным патокам, аб’ядноўваючы шматлікія варыянты ў гнёзды” [9, с. 15].

У другім томе “Материалов для изучения...” [121], выдадзеным у 1893 г. П. Шэйнам, замоўныя тэксты змешчаны ў асобным раздзеле і пададзены з каментарыямі інфарматараў, што павялічвае несумненную вартасць названай працы. Як і ў папярэднім выданні,

тэксты замоў не падзелены на асобныя функцыянальна-тэматычныя групы, хаця ў іх размяшчэнні прасочваецца стройная логіка: аўтар аб'ядноўвае замовы, прызначаныя ад аднолькавых захворванняў, а таксама тэксты гаспадарчай і сямейна-бытавой тэматыкі. Раздзел складаецца з 73 тэкстаў (з якіх 14 запісаны на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны – у Рэчыцкім і Гомельскім паветах, а таксама ў г. Рагачоў). У прадстаўленым зборы найбольшая колькасць лекавых замоў – 48 (11 з іх запісаны на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны: ад крывацёку, ад укусу змей (па 2 тэксты), супраць “урокаў”, “крыксаў”, “ад зубнога болю”, “колікі”, “ад скулы”, “ад перапою” (па 1 тэксце)), што дае нам магчымасць для параўнання сучасных запісаў з матэрыяламі XIX ст. з пункту гледжання ступені захаванасці матываў, іх персанажнага, прэдыкатнага і акалічнаснага кампанентаў. Збор, апублікаваны П. Шэйнам, прадстаўлены таксама замовамі ад нячыстай сілы – 15 (сярод якіх на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны 2 тэксты “Ад залому”), гаспадарчымі – 8 (сярод якіх на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны 1 тэкст “Ад червей”), сацыяльна-бытавымі – 2. Адметнасцю названага выдання можна лічыць наяўнасць партрэтных характарыстык некаторых носьбітаў, што дазваляе дакладней уявіць той асяродак, у якім карысталіся гэтымі творамі вуснай народнай творчасці. Варта адзначыць, што ў вышэйназваным выданні фактычны матэрыял прадстаўлены без яго асэнсавання.

А. Багдановіч, у адрозненне ад папярэднікаў, у працы “Пережитки древняго миросозерцания у белоруссов: этнографический очерк” [10] аналізаваў замоўныя тэксты з пункту гледжання адлюстравання ў іх міфалагічнага светапогляду нашых продкаў. Так, напрыклад, паводле народных вераванняў, на твары таго чалавека, хто непаважліва адносіўся да агню, з'яўляецца хвароба “вогнік”, і вылечыць яе можна было з дапамогай агню і слоў адпаведнай замовы [10, с. 15-16]. Пры пазбаўленні дзіцяці ад “начніц” таксама выкарыстоўвалі агонь і прамаўлялі замову. А. Багдановіч звяртае асаблівую ўвагу на “фетышызм слова”, адзначаючы пры гэтым, што “магічная сіла слова можа быць механічна перададзена іншым прадметам...” [10, с. 37]. Бясспрэчную цікавасць уяўляюць прыведзеныя аўтарам прыклады лекавых замоў (у тым ліку тыя, што нагаворваюцца на вадку) і адпаведных дзеянняў, якія павінны былі “даць чытачу больш поўнае разуменне аб «фетышызме слова»” [10, с. 38]. Даследчык прыводзіць таксама некалькі тэкстаў іншых функцыянальна-тэматычных груп, напрыклад, замовы, каб пазбавіцца ад хлещніка, для паспяховага палявання.

Спробу манаграфічнага вывучэння твораў замоўнага жанру здзейсніў Я. Карскі ў працы “Белорусы” (т. 3, 1916) [44]. Аўтар адзначае, што “перавага павінна быць аддадзена тым творам, у якіх адзнак старажытнага светасузірання большасць”, а паколькі на пачатковым этапе развіцця чалавек “меў непасрэдныя адносіны да розных сіл і з’яў прыроды і імкнуўся так ці інакш накіроўваць іх да сваёй карысці”, то “такое светасузіранне выражаецца ў замовах” [44, с. 172-173]. Шмат трапных назіранняў было зроблена даследчыкам у галіне ўзаемасувязей фальклору розных народаў. Напрыклад, быў праведзены параўнальны аналіз беларускіх, нямецкіх, чэшскіх, вялікарускіх, асіра-вавілонскіх замоў. Аналізуючы замовы, Я. Карскі іх класіфікуе, вылучаючы 8 груп: “каханне, шлюб, здароўе і хваробы, прыватны побыт, промыслы і заняткі, адносіны грамадскія, адносіны да прыроды, адносіны да звышнатуральных істот” [44, с. 183-184] і больш падрабязна спыняецца на лекавых замовах: ад ліхаманкі, крывацёку, сурокаў, зубнога болю, пры родах. У працы даследчык аналізуе таксама і асаблівасці мастацкай формы, і адметнасці архітэктонікі замоў. Падкрэслію, што Я. Карскі адным з першых у беларускай фалькларыстыцы паставіў пытанне аб неабходнасці падыходу да замовы не толькі як да сугестыўнага, але і эстэтычнага жанру, звярнуў увагу на характар паэтычнай вобразнасці, адзначыўшы вядучую ролю метафар, параўнанняў і сімвалаў у паэтыцы замовы.

На пачатку XX стагоддзя М. Вінаградаў спрабаваў выявіць праблемы, з якімі сутыкаюцца збіральнікі замоў і сярод аб’ектыўных прычын, па якіх “запісаць замову зараз цяжка” [18, с. 3], вылучаў наступныя: “Перш за ўсё саміх замоў стала менш. У вельмі многіх мясцовасцях ... з развіццём адукаванасці і павелічэннем колькасці школ, Акрамя таго, паўсюдна прыходзіцца лічыцца з шырока распаўсюджаным перакананнем, што замовы дзейнічаюць толькі ў тым выпадку, зусім знікла вера ў чудадзейную сілу замовы. Патроху перамерлі прадстаўнікі старога пакалення – усе гэтыя “калдуны”, “ведунны”, “варажцы”... Разам з калдунамі зніклі і іх замовы, нагаворы і прыгаворы. Збіральнік твораў народнай творчасці толькі зрэдку дзе-нідзе яшчэ мае магчымасць натрапіць на выпадкова запамненую замову (па большай частцы – урывак) або як-небудзь уцалеўшы сшытак... калі яе ведае толькі адзін чалавек. Паведамляючы замову каму б там ні было, калдун тым самым перадае і ўсю сваю моц” [18, с. 3-4].

Такім чынам, для першага перыяду ў гісторыі збірання і вывучэння замоў (1890-1916) характэрна інтэнсіўнасць працэсу назапашвання і публікацыі твораў замоўнага жанру. Была зроблена спроба класіфікацыі і характарыстыкі замоў і як фальклорнага жанру,

і як сродку народнай медыцыны. Аднак неабходна адзначыць, што замоўныя тэксты, запісаныя на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны, у вышэйадзначаных працах сустракаюцца спарадычна, а ў тэарэтычных даследаваннях праблема замоўнага матыву не закраналася.

На працягу другога перыяду амаль не ажыццяўляўся збор твораў замоўнага жанру. Перыяд так званага “навуковага зацішша” у гістарыяграфіі замоўнага жанру, як падкрэслівае Г. Барташэвіч, можна растлумачыць неадназначным стаўленнем да замоў з боку афіцыйнай царквы і ўлады: “... у розныя перыяды з замовамі як з’явай звычайнага і духоўнага жыцця народа вялася жорсткая барацьба. Распачатая афіцыйнай рэлігіяй, яна не прынесла жаданых вынікаў. Адбыўся адваротны працэс: замовы пад уплывам хрысціянскай ідэалогіі прыстасоўвалі новыя паняцці да язычніцкай асновы” [37, с. 12]. Далей даследчыца слухна сцвярджае: “Прыгадаем выкараненне замоў на Беларусі ў 30-я і пасляваенныя гады, шквал абвінавачванняў, якія мяжуюць з палітычнымі даносамі, што нанесла вялікі ўдар не толькі па вывучэнню гэтага важнага пласта народнай фальклорна-звычайнай культуры, але і па захаванню, зберажэнню яго ў бытавой практыцы... цэлыя дзесяцігоддзі, перадваенныя і пасляваенныя, дзякуючы вульгарна-сацыялагічнай крытыцы былі перыядамі вынішчэння навуковай думкі ў гэтай галіне” [37, с. 12].

У згаданы перыяд убачыла свет толькі адна праца, якая заслугоўвае асобнай увагі – гэта праца А. Шлюбскага “Матэр’ялы для вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны” [123] (1927). У аснову яе даследчык паклаў цікавую падборку замоўных тэкстаў, запісаных, паводле выказвання аўтара, “за невялікімі выключэннямі (якія ўсюды адзначаны), ... маёй уласнай рукой” на тэрыторыі Паўночна-Заходняй часткі Беларусі [123, с. 1]. Несумненнай заслугой аўтара з’яўляецца зробленая ім класіфікацыя “беларускай народнай творчасці, якая адсутнічае ў папярэдніх фальклёрных выданнях” [123, с. 9]. У пачатку раздзела, прысвечанага замовам, даследчык аналізуе вынікі работы папярэдніх збіральных і прыводзіць геаграфічны паказальнік месцаў, дзе раней былі запісаны замоўныя тэксты, а таксама адзначае тыя раёны, у якіх ён асабіста запісваў матэрыял. А. Шлюбскі дае некаторыя партрэтныя характарыстыкі знахарам і прыводзіць меркаванні сялян аб іх. Збор складаецца з 35 тэкстаў, сярод якіх лекавых – 28 (пераважная большасць), гаспадарчых – 3, ад укусу змяі – 2, прысушка – 1, “закляцце схаваным грошам” – 1, аднак, як і ў работах папярэднікаў, у гэтай працы не вылучаны асобныя функцыянальна-тэматычныя групы, аналіз матываў не праводзіўся.

Трэці перыяд у вывучэнні замоў прадстаўлены працамі К. Кабашнікава [42], М. Грынבלата [28], М. Янкоўскага [127], П. Ахрыменкі [7], якія з'явіліся ў 60-70-я гады ХХ стагоддзя і характарызуюцца навукова-метадычным падыходам у асэнсаванні замоўнага жанру. Аўтары ў сваіх артыкулах звяртаюць увагу на архаічнасць паходжання замоў, даюць ім азначэнне і вылучаюць асноўныя тэматычныя групы: замовы ад хвароб (у тым ліку ад хвароб хатняй жывёлы, а таксама прафілактычныя); замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю; любоўныя замовы (“прысушкі” і “адсушкі”); замовы, “якія адлюстравалі становішча чалавека ў класавым грамадстве” [42, с. 37]. Пэўная ўвага засяроджваецца на адлюстраванні міфалагічных уяўленняў беларусаў-палешукоў, а таксама аналізуюцца сродкі мастацкай выразнасці.

Што датычыць кампазіцыі замоўных тэкстаў, то даследчыкамі прапануюцца наступныя структурныя кампаненты: уступ – у выглядзе “часцей за ўсё малітвы або звароту да сіл прыроды” [42, с. 39] (П. Ахрыменка прапануе гэтую кампазіцыйную частку называць “уводзінамі-малітвай хрысціянскага характару” [7, с. 70]); зачын, “у якім апісваецца месца дзеяння або яго пачатак”; асноўную частку, у якой звычайна прысутнічае “або дыялог, або апісанне цудаў, якія робяць святыя ці бог, або маюнак выгнання хваробы”, і закрэпку [42, с. 39-40], якая аб'ядноўваецца П. Ахрыменкам з зааміньваннем [7, с. 70]. М. Грынблат вылучае наступныя кампаненты кампазіцыі: “зачын; заклінальная формула, што часта пачынаецца са звароту да сіл прыроды, дэманалагічных істот або да бога; адсыланне хваробы; заключная частка – замыканне” [28, с. 95]. Сістэматычны збор замоў на тэрыторыі Гомельшчыны на працягу апошніх дзесяцігоддзяў пераконвае ў спрэчнасці выказванняў даследчыкаў аб тым, што “замовы з'яўляюцца творчасцю далёкага мінулага. Як фальклорны жанр яны памёрлі разам са старым бытам, калі прыгнечаны, забіты, непісьменны селянін не ведаў іншых сродкаў уздзеяння на навакольны свет. Толькі ў некаторых дзіцячых гульнях можна заўважыць іх водгукі...” [42, с. 40].

Канец ХХ – пачатак ХХІ стагоддзя – чацвёрты перыяд, які характарызуецца адраджэннем цікавасці да жанру замоў. На працягу трох апошніх дзесяцігоддзяў мінулага стагоддзя (70-90-я гады) айчыннымі і замежнымі фалькларыстамі ажыццяўляўся актыўны збор твораў замоўнага жанру на тэрыторыі Беларусі, што знайшло адлюстраванне ў значных даследаваннях, якія закранаюць шматлікія пытанні тэарэтычнага і практычнага характару. Па сутнасці пачаткам чацвёртага, аднаго з найбольш значных і выніковых перыядаў вывучэння і публікацыі беларускіх замоў, з'явілася манаграфія

Г. Барташэвіч “Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў” (1990). Даследчыца ў гэтай працы, якая ўяўляе бяспрэчную цікавасць, раскрывае стан вывучанасці замоўнага жанру расійскімі вучонымі і адзначае, што “ў розныя часы розныя даследчыкі зазначалі нявывучанасць пэўных аспектаў праблемы” [9, с. 7] у тым ліку і “ў дачыненні да беларускага матэрыялу розныя праблемы, звязаныя з прыродай, генезісам, сістэматызацыяй замоў, іх паэтычнымі асаблівасцямі, амаль не ставіліся” [9, с. 11]. Тым не менш, аўтар манаграфіі, падкрэсліваючы, што беларускія вучоныя прытрымліваюцца традыцыйнага тэматычна-функцыянальнага прынцыпу, характарызуючы іх спробы сістэматызацыі і класіфікацыі замоў, прапануе ўласную класіфікацыю, якую можна прыняць за аснову, у залежнасці ад прызначэння замоў, у дастасаванасці да рэгіёна:

“I. Замовы гаспадарчага характару, куды ўваходзяць замовы пры паляванні, пры лоўлі рыбы, пры развядзенні пчол, пры сельскагаспадарчых работах (“звароты да ніўкі”), пры першым выгане жывёлы на пашу, для захавання статку, пры пажары, пры пабудове хаты.

II. Ахоўныя замовы ад злых духаў і шкодных істот, прыродных з’яў: ад перуна, ад дамавога, ад хлёўніка, ад лесавіка, ад ведзьмы, чараўнікоў, ад залому, ад нячыстай сілы, “нарадкі”, “стацця”, “падвею”.

III. Ахоўныя замовы ад звароў: ад гадзюкі, ад ваўкоў, сабакі, ад шалу.

IV. Замовы ад хвароб, куды ўваходзяць таксама прафілактычныя, звязаныя з родамі.

V. Любоўныя замовы ўключаюць прысушкі і адсушкі.

VI. Замовы сацыяльнага зместу (ад несправядлівага суда, салдацкія, ад “урагоў”)” [9, с. 15-16].

Асобны раздзел манаграфіі Г. Барташэвіч прысвячае аналізу сродкаў мастацкай выразнасці (мастацка-вобразнай сістэме) і светапогляднай асновы замоўнага слова.

Упершыню ў нацыянальнай фалькларыстыцы Г. Барташэвіч на старонках манаграфіі аналізуе некаторыя замоўныя матывы ў сувязі з адлюстраваннем у іх міфалагічнага светапогляду нашага старажытнага продка-творцы, падкрэсліваючы пры гэтым архаічны характар паходжання асобных матываў. З пункту гледжання адлюстравання міфалагічных уяўленняў у замоўным тэксце аўтар засяроджвае ўвагу і на шырокім коле дзеючых асоб, сярод якіх, на яе думку, асобнай гаворкі заслугоўвае асоба заклінальніка, “роля якога бывае пасіўнай і актыўнай” [9, с. 122]. Падкрэсліваючы, што ў прапанаваным даследаванні гэты персанаж разглядаецца ў якасці адной з частак замоўнага матыву.

Самым грунтоўным і змястоўным на сённяшні дзень з'яўляецца акадэмічны том “Замовы” (1992), у якім прадстаўлена шырокая геаграфія бытавання замоў на тэрыторыі Беларусі. Аналіз распаўсюджанасці твораў замоўнага жанру засведчыў, што 983 тэксты (а гэта 72,81 % ад усёй колькасці) запісаны на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны (сюды ўваходзяць і паветы, якія раней знаходзіліся на тэрыторыі іншых губерняў, напрыклад, г. Гомель, Гомельскі і Рагачоўскі паветы адносіліся да Магілёўскай губерні, Мазырскі і Рэчыцкі – да Мінскай губерні, а Уваравіцкі раён выдзяляўся асобна ў Гомельскай вобласці са снежня 1926 па красавік 1962 года). Каштоўнасць зборніка заключаецца ў тым, што яго змест склалі больш за тысячу тэкстаў, як узятых з дарэвалюцыйных выданняў (у большай ступені з “Беларускага зборніка” Е. Раманава), так і сучасных запісаў замоў. Несумненнай вартасцю названай працы з'яўляецца той факт, што разам з агульнатэарэтычнымі палажэннямі, даследчыца шмат увагі ўдзяляе характарыстыцы і аналізу замоў розных тэматычных груп, у тым ліку і лекавых, кожная з якіх “дае вельмі цікавы матэрыял для характарыстыкі асаблівасцей светапогляду і асаблівасцей мастацкага ўвасаблення адпаведных уяўленняў, ... а кожны замоўны матыў можа стаць прадметам спецыяльнага даследавання” [37, с. 16].

У зборніку “Магія слова чароўнага” (1995) прадстаўлена калекцыя замоўных тэкстаў, запісаных у розных рэгіёнах Беларусі, у асноўным у Магілёўскай вобласці. Аўтары-ўкладальнікі прапанавалі ўласную класіфікацыю замоў, паводле якой магічныя тэксты падзелены на наступныя групы: “1. Замовы ахоўнага характару; 2. Лячэнне хвароб стрэсавага характару; 3. Фізічнае здароўе чалавека; 4. Лячэнне дзіцячых хвароб; 5. Чалавек і яго гаспадарка” [59, с. 269]. Дадзеная класіфікацыя ўяўляецца не зусім дакладнай, бо групы 2, 3, 4 лагічна аб'яднаць у адну тэматычную групу лекавых замоў, і няпоўнай па прычыне адсутнасці цэлага пласта замоў сацыяльнай і сямейна-бытавой тэматыкі. Станоўчым з'яўляецца факт дакладнай пашпартызацыі запісаных твораў, што павялічвае навуковую каштоўнасць аналізуемага выдання. Вартасцю дадзенага зборніка з'яўляецца таксама наяўнасць слоўніка састарэлых слоў, дзе, у прыватнасці, тлумачацца назвы некаторых захворванняў, што дазваляе супаставіць іх у розных рэгіёнах Беларусі.

Зборнік “Таямніцы замоўнага слова” [101], выдадзены ў 1997 годзе, склалі сучасныя запісы замоўных тэкстаў Гомельшчыны, сабраныя падчас палявых экспедыцый студэнтамі і выкладчыкамі Гомельскага

дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны. Гэтае выданне адметнае тым, што мае рэгіянальны характар, дапаўняе і ўзбагачае акадэмічны том значнай колькасцю новых фактычных запісаў (больш за 700 тэкстаў) і пабудаваны па аналагічным прынцыпе класіфікацыі матэрыялу. Названы зборнік з'явіўся важнай крыніцай фактычных матэрыялаў для прапанаванага манаграфічнага даследавання.

У 2000 годзе ўбачыла свет літаратурна-мастацкае выданне “Замовы” [39], у якое ўвайшлі творы розных функцыянальна-тэматычных груп, пераважна лекавых. У прадмове да выдання, аўтар-укладальнік Н. Гілевіч адзначаў, што “да нядаўняга часу наша навука ігнаравала гэты род фальклору, што было і неразумна, і несправядліва. Замовы ў найбольшай меры захавалі ў сабе асаблівасці як першабытнага светапогляду, так і самай старажытнай на зямлі паэзіі і, вядома ж, заслугоўваюць нашу шчырую ўвагу” [39, с. 4]. Дадзеная кніга разлічана на самае шырокае кола чытачоў, аднак, на жаль, тэксты пададзены без пашпартызацыі, што не дазваляе прааналізаваць геаграфію зробленых запісаў, а таксама адсутнічае навуковы аналіз замоў.

Сярод апошніх выдадзеных збораў замоўных тэкстаў варта адзначыць зборнік “Замовы” (укладальнікі У. Васілевіч, Л. Салавей) [38]. Збор складаецца з замоўных тэкстаў розных тэматычных груп, аб'яднаных аўтарамі ў раздзелы, што адпавядаюць “этапам жыцця чалавека, яго дашлюбнага юнацтва, калі ўзнікаюць праблемы фармавання шлюбных пар, ствараюцца сем'і, пераадолююцца цяжкасці ўзаемаадносін у сям'і паміж сужонкамі” [38, с. 8]. Лекавыя замовы прадстаўлены значнай колькасцю тэкстаў (звыш тысячы), многія з якіх пададзены з рытуальным кампанентам, што павялічвае вартасць выдання. Як адзначае ва ўступным артыкуле Л. Салавей, “гэтая акалічнасць (фіксацыя магічнага рытуалу цалкам – **С.В.**) добра паказвае, што ўмелае, вынаходлівае выкарыстанне слова ў рэальнасці не меней прадумана і лагічна спалучалася з адпаведнымі прадметамі і дзеяннямі, прыстасоўвалася да розных умоў” [38, с. 4].

Замоўную творчасць аналізуе Л. Салавей у артыкуле “Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў” [93]. Разглядаючы праблемы метадыкі збору і даследавання замоў папярэднікамі, аўтар справядліва падкрэслівае важнасць такога моманту, як вывучэнне замоў у кантэксце іх сувязі з рытуаламі. Можна пагадзіцца з даследчыцай і адносна “не зусім прадуктыўнага погляду на замову” як на вуснапаэтычны тэкст: “Замова шмат траціць, вырваная з кантэксту ўсяго замоўнага рытуалу, іншы раз становіцца нават нечытальная” [93, с. 334]. Слушнай уяўляецца яе заўвага наконт таго, каб у зборніках замоўнай творчасці змяшчаліся і нарысы пра саміх

носьбітаў, бо такая інфармацыя, што грунтуецца на ўласных назіраннях, веданні абставін, дазваляе больш дасканала асэнсаваць функцыянальнасць замоў і іх месца ў абрадавай практыцы людзей. Адсюль зыходзіць справядлівасць сцвярджэння фалькларысткі адносна паспешлівасці некаторых экспедыцыйных запісаў, калі “...ад пачатку не было ўстаноўкі на вывучэнне ўсёй рытуальнай атмасферы замоўнай дзейнасці, а патрэбны былі толькі тэксты замоў” [93, с. 335]. Аднак, іншы раз і маючы пэўную мэтавую ўстаноўку ў час экспедыцый, не заўсёды можна атрымаць належныя ўласныя назіранні, што тлумачыцца аб’ектыўнымі прычынамі: бояззю інфарматара страціць сілу магічнага ўздзеяння пры агучванні рытуальных дзеянняў, нежаданнем дзяліцца са староннімі людзьмі сакрэтамі лекавання. У гэтай сувязі справядліва адзначае А. Буянок, што “...пры збіранні замоў і пры рабоце з інфарматарамі-знахарамі атрыманая інфармацыя ў большасці выпадкаў застаецца няпоўнай, запіс вядзецца па-за сітуацыйным кантэкстам, па-за канкрэтным локусам, толькі ў вербальнай плоскасці” [11, с. 17]. Вывучэнне магічнай традыцыі – надзвычай сур’ёзная і адказная справа. На праблему цяжкасці запісу твораў замоўнага жанру звярталі ўвагу даследчыкі розных пакаленняў. Яшчэ ў XIX стагоддзі Е. Раманаў лічыў, што яго поспеху ў збіранні замоў садзейнічала тое, “што большая частка іх (знахараў – С.В.), дзякуючы майму знаёмству са знахарскімі прыёмамі лекавання і з замовамі, бачыла мяне як свайго калегу, наймацнейшага чарадзея, і нават ... Сатанііла, які выйшаў з пекла, дзеля ўлаўлівання грэшных душ чалавечых” [89, с. VII].

Даследаванню ўсходнеславянскіх замоў з пункту гледжання этналінгвістыкі прысвечана манаграфія І. Жылінскай “Усходнеславянскія замовы: прастора, час, колер” [35]. У якасці фактычнага матэрыялу аўтар выкарыстала тэксты рускай, беларускай і ў меншай колькасці ўкраінскай традыцыі. Даследчыца прааналізавала працы вядомых вучоных, якія прапаноўвалі свае варыянты дэфініцыі замоў, і дала сваё азначэнне жанру: замова – “тэкст, які зафіксаваны ў словах, падмацаваны “магічнымі” асаблівасцямі запамінання (рытмам, паралелізмам усіх відаў, гукавымі асацыяцыямі і г.д.) і “магічным” рытуалам; тэкст, які фарміруецца стагоддзямі (а ў найглыбінных сімвалах і структурах – тысячагоддзямі), які ўвабраў у сябе элементы дзвюх культур – язычніцтва і хрысціянства” [35, с. 12]. У кампазіцыйным плане І. Жылінская вылучае і характарызуе “ядро замовы, якое абавязковае, і элементы абрамлення, якія могуць адсутнічаць, – малітоўны ўступ, зачын, закрэпка, малітоўнае заключэнне” [35, с. 13]. Асноўную частку манаграфіі аўтар прысвячае даследаванню катэгорый прасторы і часу, а таксама сімваліцы колеру ў беларускіх і рускіх замовах.

Да беларускага матэрыялу звярталіся таксама і замежныя фалькларысты. Несумненную цікавасць выклікае манаграфія расійскага фалькларыста У. Кляуса “Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы”, у якой аўтар даследуе замовы ва ўсходнеславянскім кантэксце, а таксама разглядае “невялікае кола пытанняў, якія звязаны з замоўнай сюжэтыкай” [46, с. 151]. Нельга не пагадзіцца з высновай даследчыка аб тым, што “важнейшым элементам апавядальнасці магічных тэкстаў з’яўляецца дзеянне, прычым незалежна, выражана яно або не выражана якімі-небудзь дзеяслоўнымі формамі...” [46, с. 7]. У. Кляус удзяляе пільную ўвагу праблеме сюжэтабудовы, у якой вылучае наступныя элементы: “дзеянне, суб’ект дзеяння (мы называем яго персанажам), месца дзеяння ў самым шырокім сэнсе” [46, с. 7]. Аўтар слушна зазначае, што “паняцце сюжэта, праблемы сюжэтаўтварэння, якія распрацоўваюцца ў навуцы аб фальклоры ўжо другое стагоддзе, пакуль яшчэ не атрымалі свайго канчатковага і адназначнага рашэння...” [46, с. 11], тым не менш, на аснове аналізу вялікай колькасці замоўных тэкстаў дае асабістае вызначэнне паняццям “замоўны сюжэт”, “замоўная сюжэтная сітуацыя”, “замоўны матыў”. Заслугоўвае ўвагі і прапанаваная У. Кляусам класіфікацыя і характарыстыка сюжэтных тэм, якія аўтар прапануе аб’яднаць у дзве вялікія групы, што адрозніваюцца накіраванасцю дзеяння: група А – знішчэнне каго- або чаго-небудзь, група В – стварэнне, зберажэнне, выкарыстанне [46, с. 14]. У межах сюжэтнай тэмы даследчык раскрывае семантыку асноўнага дзеяння, дае характарыстыку персанажам і вобразам, локусам і г.д., што дае магчымасць для больш глыбокага вывучэння зместу замоў, а таксама для аналізу замоўных матываў.

Значную частку манаграфіі У. Кляус прысвячае сюжэтным складаемым. Ён адзначае, што дзеянні персанажаў з’явіліся галоўным, але не адзіным крытэрыем класіфікацыі сюжэта ў сістэме [46, с. 78]. Можна пагадзіцца і з перакананнем даследчыка ў тым, што “з пункту гледжання апавядальнасці замоўных тэкстаў, акрамя дзеянняў, значным элементам сюжэтнай структуры з’яўляецца персанажны рад, набор локусаў дзеянняў і аб’ектна-прадметная напоўненасць замоўнага свету, іх атрыбутыўнасць” [46, с. 79]. Аўтар прапанаваў класіфікацыю персанажаў, што сустрэліся ў “Паказальніку” сюжэтаў і сюжэтных сітуацый, паводле якой дзеючыя асобы падзелены на некалькі груп: персанажы хрысціянскай міфалогіі, язычніцкай міфалогіі, захворванні, прадстаўнікі фауны, флары, нябесныя целы, стыхіі, з’явы прыроды, прадметы, персанажы рэальнага свету [46, с. 79].

Зробленыя на тэрыторыі Гомельшчыны сучасныя запісы твораў замоўнага жанру пацвярджаюць думку даследчыка аб тым, што “адной з характэрных асаблівасцей дадзенай групы (персанажаў язычніцкай міфалогіі, захворванняў – **С.В.**) з’яўляецца тое, што многія з іх выступаюць не толькі суб’ектамі дзеянняў, але і аб’ектамі. Гэта, напрыклад, шматлікія захворванні” [46, с. 82]. Суадносячы групу хрысціянскіх і язычніцкіх персанажаў, аўтар выказвае меркаванне аб універсальнасці мужчынскіх і жаночых персанажаў, што, магчыма, было звязана з “іх эвалюцыйнай суаднесенасцю” [46, с. 83].

Найбольшую ўвагу У. Кляус надае характарыстыцы “заговаривающего” як рэальнага персанажа замоўных тэкстаў. Абапіраючыся на тэксты замоў, запісаныя на тэрыторыі Усходняй Сібіры і Забайкалля, ён прыходзіць да высновы, што “...вобраз таго, хто замаўляе, складаецца з характарыстык трох відаў: 1) дзеянні замаўляльніка; 2) якасці, характэрныя для замаўляльніка; 3) якасці аб’ектаў, якія належаць замаўляльніку. Найбольш шматлікі першы від характарыстык...” [46, с. 84-85]. Аналізуючы другі від характарыстык, даследчык знаходзіць у таго, хто замаўляе, як чалавечыя якасці, так і рысы міфалагічных істот [46, с. 86].

Нельга не звярнуць увагу таксама на створаны У. Кляусам “Показальнік сюжэтаў і сюжэтных сітуацый замоўных тэкстаў усходніх і паўднёвых славян” [47], у якім даследчык сістэматызаваў вялікі корпус замоў усходніх і паўднёвых славян і вылучыў сюжэты і сюжэтныя сітуацыі, прапанаваў паказальнік сюжэтных тэм і падабенстваў, асобны паказальнік персанажаў, іх канстантаў і атрыбутаў, а таксама прадметаў і локусаў. Названы паказальнік карысны для даследчыкаў тым, што ў ім закладзены асновы для параўнання замоўных тэкстаў розных народаў, вызначэння агульнасцей і адметнасцей.

Аснову калектыўнай працы расійскіх даследчыкаў “Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.)” (2003) [83] склалі матэрыялы этналінгвістычных экспедыцый (яны праводзіліся на тэрыторыі руска-беларуска-ўкраінскага Палесся пад кіраўніцтвам М. Талстога), што захоўваюцца ў Палескім архіве Інстытута славяназнаўства РАН. Акрэсліваючы прынцыпы гэтага выдання, Т. Агапкіна найперш засяроджвае ўвагу на пытанні межаў замоўнага жанру. Яна называе некаторыя сучасныя публікацыі замоў, у якія ўключаны “практычна ўвесь корпус заклінальна-магічных тэкстаў (паўсядзённа-побывавых, рытуальна-аказіянальных, гаспадарчых, этыкетных, лекавых і г.д.)” [83, с. 10]. Зборнікі “Замовы” (Г. А. Барташэвіч; Мінск, 1992) і “Таямніцы замоўнага слова” (уклад. І. Ф. Штэйнера, В. С. Новак; Гомель, 1998), лічыць аўтар, “арыентаваны на класічную замову як жанр з эпічна-апавадальнымі элементамі” [83, с. 10]. Даследчыца

крытыкуе некаторыя публікацыі замоўнага фальклору за тое, што побач з сучаснымі запісамі аўтары-складальнікі імкнуцца часткова перадрукоўваць тэксты, апублікаваныя ў мінулых стагоддзях, што ў выніку стварае “храналагічна размыты вобраз той ці іншай рэгіянальнай замоўнай традыцыі, якая не зусім адпавядае рэчаіснасці” [83, с. 11]. Аднак неабходна падкрэсліць, што такія працы маюць вялікае навуковае значэнне, бо ў даследчыка ёсць магчымасць прасачыць геаграфію распаўсюджанасці замоў, а таксама акрэсліць рысы творчага працэсу праз стан захаванасці твораў гэтага фальклорнага жанру ў памяці інфарматараў.

Бясспрэчнай каштоўнасцю зборніка “Полесские заговоры” можна лічыць тое, што тэксты замоў падаюцца разам з “рытуальным кантэкстам” – дзеяннямі, якія інфарматары адрасуюць непасрэдна “пацыенту”, а таксама з дэманстрацыяй таго, якім чынам “магічныя практыкі прагнастычнага характару” павінны забяспечыць правільны выбар спосабаў лячэння. Тым самым аўтары надкрэсліваюць, што замоўнае слова – “найбольш важная, але не адзіная складаючая рытуалу замаўлення” [83, с. 12-13], што замова ўяўляе сабой сінкрэтычны вербальна-акцыянальна-рэальны комплекс.

Малюючы партрэт народнага знахара, Т. Агапкіна робіць важныя высновы. Па-першае, “... побач з жаночай традыцыяй замаўлення, на Палессі бытвала і мужчынская...”; па-другое, “паралельна з вуснай традыцыяй існавала і працягвае існаваць традыцыя рукапісных зборнікаў замоў, якія захоўваюць, перадаюць у спадчыну, дапаўняюць, а таксама актыўна выкарыстоўваюць – прычым не толькі для захавання (для памяці) тэкстаў, але і ў практыцы, што дзейнічае...”, па-трэцяе, “на Палессі... валоданне замовамі было адначасова і прафесіяй, і масавым побытавым навыкам...”, па-чацвёртае, “перадача прафесійных ведаў і майстэрства ажыццяўлялася як у спадчыну, так і іншым шляхам...” [83, с. 13-14].

Каштоўнасць выданню надаюць невялікія аналітычныя навуковыя прадмовы да прэзентуемых функцыянальна-тэматычных груп, каментарыі да асобных тэкстаў, дзе тлумачацца дыялектная лексіка і рытуальны кантэкст, фармулёўкі сюжэтаў і матываў, геаграфія іх распаўсюджання ў межах усходнеславянскага кантынуума.

З апошніх публікацый можна адзначыць манаграфію Т. Заўялавай “Балто-славянский заговорный текст” (2006), у якой аўтар аналізуе структуру і семантыку замоўнага тэксту. На думку даследчыцы, “замова – гэта не толькі пэўным чынам структураваны тэкст, лінгвістычны аналіз якога дазваляе ў многім прыадчыніць покрыў таямніцы, якая хаваецца ў самой структуры моўнай сістэмы, ... але і адметны свет уяўленняў і вобразаў, вывучэнне якіх можа дапоўніць нашы веды аб міфалагічнай карціне свету ў народным светапоглядзе” [36, с. 5].

Некаторыя сучасныя даследаванні замоў адрозніваюцца шматпланавасцю падыходаў. Напрыклад, разам з асэнсаваннем тэарэтычных праблем жанру заўважаюцца і кірункі паглыбленага вывучэння мясцовай традыцыі, з аднаго боку, і асэнсавання міфарытуальнай семантыкі асобных вобразаў, з другога. У 2009 годзе выйшла ў свет манаграфія А. Ненадаўца “Міфалогія маіх продкаў”, у якой даследчык у асобным раздзеле прааналізаваў міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з вобразам вады ў замовах, а таксама падкрэсліў, што асобныя матывы ў замовах (“матыў нейкай цудоўнай агароджы” ..., “матыў пералічэння ўсіх мясцін” і інш.) “вынікаюць з ходу думак, такога асацыятыўна-практычнага мыслення, калі ў самой аснове замовы супастаўляецца не абстрактная сімволіка, нейкая малазразумелая метафарычная ўмоўнасць, а акцэнт робіцца на якасныя характарыстыкі (уласцівасці) прадметнага свету” [73, с. 111]. Даследчык прысвяціў асобны раздзел у манаграфіі “Чароўныя змеі” вобразу змяі ў замоўным жанры [78], а таксама прааналізаваў вобразы агню, дрэў і камянёў у замовах. Да твораў замоўнага жанру (розных тэматычных груп) звяртаецца А. Ненадавец у манаграфіях “Сілаю слова. Чорная і белая магія” (2002), “Праклятыя словам” (2006). Аўтар прыводзіць тэксты лекавых замоў і акцэнтуюе ўвагу на аспекце практычнага выкарыстання магічных тэкстаў у жыцці людзей. Даследчык лічыць неабходным пры аналізе мастацкага тэксту ўлічваць “рытуальныя дзеянні знахара ці варажбіта, паводзіны хворага чалавека” [77, с. 6], таму што ў дачыненні да працэсу лекавання гэтыя дзеянні адыгрываюць важную ролю: “Нічога нельга было парушыць у спрадвечна заведзеным радзе, бо тады пра ніякае сур’ёзнае вылячэнне ўжо і гаворка ўвогуле не вялася” [77, с. 7]. Манаграфія “Праклятыя словам” з’яўляецца працягам папярэдняй і ў большай ступені закранае пытанні асэнсавання і выкарыстання магічных тэкстаў у розных жыццёвых сітуацыях, калі трэба было магічнымі словамі і дзеяннямі зняць з людзей (жывёлы) насланыя праклёны, “абмежаваць іх уздзеянне” [75, с. 43]. Аўтар засяроджвае ўвагу на “магіі, якая часта спалучалася ў нашых папярэднікаў з чорнай варажбою і чараўніцтвам” [75, с. 9] і праклёнах. Як адзначае А. Ненадавец, “у гэтай працы, пакуль што, мы ўпершыню згадваем іх, але далей будзем аналізаваць вельмі падрабязна, на аснове шматлікіх прыкладаў, зафіксаваных у розных мясцінах Беларусі” [75, с. 9].

На вывучэнні паэтыкі беларускіх замоў, іх вобразнага свету і гукавой арганізацыі замоўных тэкстаў сканцэнтравала ўвагу М. Кудрашова [52]. Замовы, у пераважнай большасці запісаныя на

тэрыторыі Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці, з’яўляюцца аб’ектам навуковых інтарэсаў Г. Лапаціна. Шэраг артыкулаў Т. Рабец прысвечаны аналізу вобразнай сістэмы замоўных тэкстаў.

Некалькі прац прысвечана даследаванню непасрэдна замоўных матываў. Так, А. Тапаркоў вызначае месца матыву “Цудоўнага апранання” ў рускіх замовах і адзначае, што “найбольш разгорнутыя і маляўнічыя версіі матыву характэрны для замоў, якія закліканы ўздзейнічаць на ўладу і суддзяў. Сустракаецца ён і ў іншых функцыянальна-тэматычных групах магічных тэкстаў... Цікава, што ў замовах медыцынскай скіраванасці ён амаль невядомы” [108, с. 143]. Матыў “Міфалагічны цэнтр” з’яўляецца аб’ектам аналізу ў артыкуле Т. Агапкінай “Сюжэтны склад усходнеславянскіх замоў (матыў міфалагічнага цэнтра)”. Аўтар даследуе геаграфію распаўсюджанасці матыву, характар яго функцыянальнасці (наяўнасць гэтага матыву ў розных функцыянальных групах), структуру, пад якой разумеюцца “асноўныя варыянты развіцця падзей” [4, с. 248]. Асноўная ўвага ў артыкуле скіравана на вылучэнне і аналіз документаў і аб’ектаў, што выступаюць у якасці міфалагічнага цэнтра з адмысловым наборам персанажаў, дзеянняў і падзей. Матыў “Міфалагічны цэнтр” цікавы для даследчыцы найперш таму, што ў ім апісваецца “шлях суб’екта замовы да культавага месца хрысціянскага, язычніцкага або змешанага тыпу ... дзеля набыцця здароўя, вылечвання, абароны, дзе маецца магчымасць для здзяйснення нейкіх дзеянняў ... або звароту да сакральнай асобы...” [4, с. 277]. Роль і месца матыву змеяборства ў замоўных тэкстах даследавала М. Трыфаненкава [114].

Такім чынам, даследаванне замоў на сучасным этапе развіцця фалькларыстыкі характарызуецца актыўным пошукам новых ракурсаў бачання класічных праблем, перш за ўсё жанравай паэтыкі. Беларускі матэрыял усё больш прыцягвае ўвагу як айчынных, так і расійскіх фалькларыстаў. У сінхронных зборах замоў лекавыя заўсёды колькасна пераважалі. Тая ж самая карціна назіраецца і ў сучасных запісах Гомельшчыны. А гэта значыць, што лекавыя замовы – той масіў тэкстаў, у якіх захоўваецца вялікі аб’ём старажытных матываў. Іх неабходна не толькі сістэматызаваць і класіфікаваць, што, безумоўна, з’яўляецца першым крокам на шляху іх вывучэння, але і даследаваць матывы з пункту гледжання іх структуры і функцыянальнасці. Асобныя працы, прысвечаныя вывучэнню замоўных матываў беларускіх лекавых замоў, адсутнічаюць.

У манаграфіі выкарыстана значная колькасць фактычнага матэрыялу, як апублікаванага, так і архіўнага, і сабранага ўласна аўтарам. Да групы апублікаваных крыніц адносяцца наступныя выданні: “Белорусский сборник. Вып. 5. Заговоры, апокрифы и

духовные стихи” Е. Раманава [89], “Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края: в 3-х т.” П. Шэйна [121], акадэмічны том “Замовы” [37], зборнікі “Таямніцы замоўнага слова” [101], “Магія слова чароўнага” [59], “Замовы” (укладальнікі У. Васілевіч, Л. Салавей) [38], “Полесские заговоры” [83]. Значная колькасць фактычнага матэрыялу ў сучасных запісах захоўваецца ў архіве вучэбна-навуковай фальклорнай лабараторыі кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі ўстанова адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”. Фонд змяшчае замоўныя тэксты (пераважная большасць сярод якіх – лекавыя), запісаныя супрацоўнікамі і студэнтамі ўніверсітэта ў час фальклорных экспедыцый па ўсіх раёнах Гомельшчыны, а таксама іншых рэгіёнах Беларусі, у прыватнасці Лагойскага раёна Мінскай вобласці (экспедыцыя 2008 г.). У архіве лабараторыі захоўваюцца матэрыялы, сабраныя аўтарам дысертацыі ў час палявых экспедыцый па Мазырскім (2005 г.), Гомельскім (2006 г.), Добрушскім (2007 г.), Жлобінскім (2008 г.), Веткаўскім (2009 г.) раёнах Гомельскай вобласці, а таксама Клімаўскім, Злынкаўскім, Навазыбкаўскім раёнах Бранскай вобласці РФ (2004-2005 гг.). лепшыя ўзоры архіўных матэрыялаў былі апублікаваны ў адпаведных раздзелах рэгіянальных фальклорна-этнаграфічных зборнікаў: “Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах)” (2000) [51], “Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна” (2000) [88], “Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна” (2002) [115], “Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна” (2003) [17], “Мазыр. 850 год: У 3 т. Т. 3. Спрадвечнай мудрасці скарбонка: сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра” (2005) [60], “Спрадвечнае: фальклорны зборнік ліквідаваных у выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС населеных пунктаў” (2005) [100], “Народная духоўная спадчына Гомельскага раёна” (2007) [66], “Лоеўшчына... Бэзавы рай, песенны край: сучасны стан традыцыйнай культуры Лоеўшчыны” (2007) [58], “Народная духоўная культура Брагіншчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік” (2007) [65], “Жаўруковая песня Радзімы: народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю: манаграфія” (2008) [34], “Святло каштоўнасцей духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснасць” [95]. Тэксты лекавых замоў Гомельшчыны, што складаюць фонд архіва, з’явіліся асновай зборніка “На моры-акіяне, на востраве Буяне...” (лекавыя замовы Гомельшчыны), падрыхтаванага і апублікаванага аўтарам манаграфіі ў 2009 годзе. Архіўныя матэрыялы сведчаць аб іх шырокай геаграфічнай распаўсюджанасці і добрай захаванасці ў памяці інфарматараў.

1.2. Асэнсаванне катэгорыі “матыў” у філалагічнай навуцы, метады даследавання

Праблема тэарэтычнага асэнсавання паняцця “матыў”, без выкарыстання якога цяжка суадносіць катэгорыі “тыпалагічнае” і “адметнае” ў структуры і функцыянальнасці замоўных матываў, з’яўляецца найменш распрацаванай у айчыннай фалькларыстыцы, нягледзячы на тое, што менавіта фалькларысты першапачаткова найбольш сур’ёзна займаліся даследаваннем сутнасці катэгорыі “матыў”. Згодна з меркаваннем С. Няклюдава, “гэта адносна рэдкі выпадак, калі паняцце, распрацаванае на матэрыяле вусных традыцый, затым стала паспяхова прымяняцца пры разглядзе кніжнай славеснасці” [72]. Заслугоўвае пільнай увагі даследаванне расійскага даследчыка І. Сіланцьева “Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике” [97], у якім аўтар звяртаецца да гісторыі пытання і акрэслівае некалькі кірункаў вывучэння паняцця “матыў” у расійскай філалагічнай навуцы, у большай ступені ў літаратуразнаўстве: семантычны, марфалагічны, дыхатамічны, тэматычны. Даследчык, характарызуючы семантычны кірунак трактоўкі матыву, абапіраецца найперш на працы А. Весялоўскага, А. Бема, В. Фрэйдэнберг, канстатуе факт цэласнасці матыву як семантычнай адзінкі і адзначае пры гэтым, што, напрыклад, для А. Весялоўскага “марфалагічная дзялімасць матыву ... зусім відавочна, аб чым сведчаць ... азначэнні матыву: гэта “схематызм” – значыць, ёсць часткі гэтай схемы; гэта “формула” – значыць ёсць складаемыя гэтай формулы” [97]. І. Сіланцьеў, аналізуючы “сюжэтаўтваральны патэнцыял матыву”, раскрыты А. Бемам, і сувязь матыву з персанажам, прадстаўленую ў працах В. Фрэйдэнберг, сцвярджае, што “матыў як вобразная апавядальная формула, замацаваная ў традыцыі, валодае ўласцівасцю эстэтычнай значнасці. Менавіта гэтая ўласцівасць матыву выяўляе ў канчатковым выніку яго ўстойлівасць у фальклорнай і літаратурнай традыцыі – і яго рэлевантнасць у сістэме апавядальнай мовы гэтай традыцыі” [97].

Канцэпцыя марфалагічнага падыходу, на якой засяродзіў увагу І. Сіланцьеў, прадстаўлена ў даследаваннях У. Пропа і Б. Ярхо, якія адстойвалі пазіцыю магчымасці далейшага падзелу матыву на кампаненты: суб’екты, аб’екты, прэдыкаты. Прычым, калі для У. Пропа матыв зводзіцца да “функцыі дзеючай асобы”, то для Б. Ярхо матыв – гэта “нейкі адвольны падзел сюжэта, які адбываецца ... па тэматычным прынцыпе” [97]. Аналізуючы канцэпцыю дыхатамічных уяўленняў,

звязаных з матывам, І. Сіланцьеў звяртаецца да манаграфіі А. Бялецкага, заслугай якога лічыць вылучэнне ў структуры матыву двух узроўняў: “матыў схематычны” і “матыў рэальны”, рэалізацыя якіх суадносіцца адпаведна з абагуленай (інварыянтнай) формай матыву і канкрэтным фабульна-падзейным адлюстраваннем.

Заслугоўвае ўвагі і ацэнка І. Сіланцьевым тэматычнай трактоўкі матыву, выкладзенай Б. Тамашэўскім, В. Шклоўскім, А. Скафтымавым, якія вызначалі матыў праз катэгорыю тэмы, сцвярджаючы факт важнасці першага паняцця “як адзінкі тыпалагічнага аналізу сюжэтыкі літаратурнай эпохі ў цэлым” [97].

Сістэматызацыя канцэпцый матыву, існуючых у расійскай літаратуразнаўчай і фалькларыстычнай навуках, з’яўляецца несумненнай заслугай І. Сіланцьева. Тым не менш, дыхатамічнай канцэпцыі матыву ў фалькларыстыцы ён адводзіць невялікую частку сваёй працы, пры гэтым устрымліваецца ад асабістых тэрэтычных ацэнак, прыводзячы разважанні розных вучоных падчас аналітычнага агляду іх навуковых трактовак. І. Сіланцьеў лічыць, што “практычна ўсе сучасныя айчыныя даследчыкі, якія развіваюць дыхатамічныя ідэі ў тэорыі матыву, улічваюць ідэі А. Дандэса”, які “ў ключавых палажэннях сваёй канцэпцыі ... абавіраецца на ідэі У. Пропа” [97]. Аднак распрацоўваючы сваю канцэпцыю, А. Дандэс пераносіць вывады амерыканскага лінгвіста К. Пайка на фальклорны матэрыял і аб’ядноўвае іх з палажэннямі У. Пропа. Вучоны вылучае ўзроўні абстракцыі (матыфему, матыў, аламатыў), якім іншыя даследчыкі (Л. Парпулава, Н. Чарняева, Б. Пуцілаў) надавалі ўласнае, часта супрацьлеглае значэнне.

Значная праца ў галіне азначэння тэрміналагічнага паняцця “матыў” была зроблена і расійскімі фалькларыстамі, аднак, на думку Б. Пуцілава, яшчэ “... застаецца дыскусійным азначэнне (асабліва ў практыцы канкрэтных даследаванняў) межаў і аб’ёму зместу тэрміна” [86]. Вучоны звяртае ўвагу на неадназначнасць разумення матыву А. Вёсялоўскім, што прывяло да з’яўлення “некалькіх узроўняў сюжэтыкі, якія неправамерна абазначаць адным тэрмінам. За матывам пакідаюцца два ўзаемазвязаныя значэнні: па-першае, схемы, формулы, адзінкі сюжэта ў выглядзе нейкага элементарнага абагульнення і, па-другое, самой гэтай адзінкі ў выглядзе канкрэтнага тэкставага ўвасаблення” [86]. Выдзяленне гэтых узроўняў, а таксама з’яўленне “Морфалогіі сказкі” У. Пропа падштурхнулі даследчыкаў да неабходнасці размежавання паняцця матыў на структурным і сюжэтным узроўнях. Б. Пуцілаў таксама звяртаецца да прац А. Дандэса, аднак сцвярджае, што “Дандэсу катэгорыя матыву (у яго

разуменні) увогуле не вельмі патрэбна, паколькі ён займаецца не гісторыяй казак альбо міфаў, а іх структурай” [86], тым самым пацвярджаючы думку аб тым, што тэрмінамі “аламатыў-матыў-матыфема” можна карыстацца толькі пры структурным аналізе твора. “Увогуле тэксты культуры, – як адзначае С. Талстая, – можна разглядаць па меншай меры, у чатырох аспектах: “субстанцыяльным” (змястоўныя характарыстыкі), “структурным” (марфалагічная арганізацыя), “тэхналагічным” (спосаб камунікацыі – іх захоўванне, перадача і ўзнаўленне), “прагматычным” (спецыфіка іх функцыянавання)” [50, с. 5]. Выбраны для прапанаванага даследавання структурна-функцыянальны аспект вывучэння матываў у замовах як тэкстах культуры абумоўлены спецыфікай іх функцыянавання ў тэкстах лекавых замоў, устойлівасцю камбінацыі матывуных кампанентаў, вуснай прыродай замоўнага жанру.

Аналіз фалькларыстычных распрацовак расійскіх вучоных дазваляе вылучыць тры асноўныя канцэпцыі асэнсавання паняцця “матыў”, што з’яўляецца тэарэтычнай асновай дадзенага даследавання:

1. Матыў разглядаецца як сюжэтаўтваральная адзінка (С. Няклюдз, Т. Агапкіна, Б. Пуцілаў);
2. Матыў разглядаецца як структураўтваральная адзінка фальклорнага тэксту (Б. Пуцілаў);
3. Матыў разглядаецца з пункту гледжання яго структуры (У. Анікін, Н. Вядзернікава, Н. Крынічная, У. Кляус, Л. Парпулава, Н. Чарняева).

Характарыстыка кожнага з акрэсленых блокаў дае магчымасць зразумець сутнасць прапанаваных фалькларыстамі тэарэтыка-метадалагічных аспектаў даследавання катэгорыі “матыў”.

1. С. Няклюдз, распрацоўваючы тэорыю матыву ў фалькларыстыцы, адносіў матыву “да ліку найбольш складаных для вывучэння прадметаў філалагічнага даследавання”. Пры гэтым аўтар бясспрэчна адзначае, што “дадзенае паняцце застаецца зусім неабходным для фалькларыстаў і ўвогуле для даследчыкаў традыцыйнай славеснасці, абысціся без яго не ўдаецца ні пры семантычным, ні пры сюжэтна-кампазіцыйным аналізе” [72]. Даследчык суадносіць матыву і сюжэт як “частку і цэлае (з такога пункту гледжання матыву ёсць састаўны элемент сюжэта)” [72]. Ён лічыць, што “звычайна сюжэту адпавядае не адзін матыву, а цэлая серыя ўзаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых матываў” [72]. У адносінах да замоў і былічак даследчык адзначае здольнасць “матыву “разгортвацца” ў сюжэт і, наадварот, здольнасць сюжэта “згортвацца” да аб’ёму матыву” [72].

Т. Агапкіна ў прадмове да кнігі “Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.)” [83], абгрунтоўваючы сваё бачанне паняццяў “сюжэт” і “матыў”, падкрэслівае: “... мы падыходзім да іх пераважна тыпалагічна, г.зн. абазначаем іх адзінкамі змястоўнымі і перадаем гэты змест нейкай тыповай структурнай схемай” [83, с. 17]. Не без падстаў даследчыца аб’ядноўвае тэрмінам “матыў” “адзінкі рознага маштабу і ўзроўню – ад абагульнена-формульных (здольных да змештавага вар’іравання ў межах агульнай тэмы або семантычнай структуры формулы) да ... канкрэтных і амаль не вар’іруемых” [83, с. 17]. Можна пагадзіцца з Т. Агапкінай, што менавіта такі падыход да асэнсавання паняццяў “матыў” і “сюжэт” “тлумачыцца вядомай недасканаласцю маючага месца паняццёвага апарату фалькларыстыкі, але перш за ўсё асаблівасцямі замовы як жанру гетэрагеннага, які на працягу гісторыі свайго станаўлення ўвабраў цэлы шэраг культурных традыцый (вусных і пісьмовых) і жанравых форм” [83, с. 17]. У гэтай сувязі слушным з’яўляецца меркаванне У. Кляуса аб тым, што “сістэматызацыя замоўна-заклінальных тэкстаў, у адрозненне ад іншых жанраў фальклору, надзвычай складаная задача, што вызначаецца асаблівай прыродай жанру – яго цеснай і непарыўнай сувяззю з магічнымі ўяўленнямі і вераваннямі, яго функцыянаваннем выключна ў рытуальных сітуацыях, яго выключна прагматычнай скіраванасцю і ў той жа час высокай паэтычнасцю” [45, с. 84].

Б. Пуцілаў у працы “Мотив как сюжетобразующий элемент” [85] вырашае праблему вызначэння ролі і суадносін матываў у межах сюжэта фальклорнага твора. Даследчык небеспадстаўна лічыць, што “для большасці фалькларыстаў матыв у фальклорным творы – гэта адносна самастойны, завершаны і адносна элементарны адрэзак сюжэта” [85, с. 143]. Аўтар выказвае справядлівае меркаванне, што “... шлях да разумення сюжэта, твора ў цэлым, ляжыць праз самы дэталёвы разгляд матываў, якія яго складаюць” [85, с. 143]. Традыцыйныя ўяўленні і погляды на матыв у сюжэтаўтваральную адзінку, што бяруць пачатак ад А. Весялоўскага і пераважаюць у сучаснай навуцы, Б. Пуцілаў лічыць недастатковымі і схематычнымі, асабліва “ў святле сучасных структурна-тыпалагічных даследаванняў фальклору...” [85, с. 143]. Матыў, на думку даследчыка, з’яўляецца элементам “эпічнай сюжэтнай сістэмы. Матыў функцыянуе ў складзе сістэмы, тут ён знаходзіць сваё пэўнае месца, тут цалкам выяўляецца яго канкрэтны змест. Разам з іншымі матывамі (і іншымі тыповымі элементамі) дадзены матыв стварае сістэму” [85, с. 144]. Такім чынам, сюжэт уяўляе сабой сістэму матываў, і як элементы гэтай сістэмы, “яны самі ўяўляюць мікрасістэмы, якія маюць сваю структуру, свае

асаблівасці і магчымасці” [85, с. 144]. Таму, каб зразумець сюжэт, як слушна зазначае даследчык, неабходна дэталёва разгледзець матывы, якія яго складаюць: “Выдзяленне матываў, падзел сюжэтаў на матывы, якія іх складаюць, вывучэнне матываў з пункту гледжання іх генезісу, бытавога і гістарычнага прымеркавання, развіцця, вар’іравання, а галоўнае – з пункту гледжання іх мастацкіх адносін да цэлага, г.зн. да сюжэта, – усё гэта цяпер уяўляе абавязковую і важнейшую частку гістарычна-фальклорнага аналізу” [85, с. 143].

Б. Пуцілаў таксама адзначае, што “вывучэнне фальклорнага сюжэта мае на ўвазе аналіз сукупнасці ўсіх элементаў, выяўленне семантычных, структурных сувязей, адносін паміж персанажамі, выяўленне скрытых планаў”, таму, “каб прачытаць сюжэт, неабходна прааналізаваць матывы, якія ўвайшлі ў яго – не толькі ў іх устойлівых значэннях, але і ў новым іх абліччы” [86].

Нельга не пагадзіцца з меркаваннем Б. Пуцілава, які адзначаў, што “матыў – з’ява надта жывая, неадназначная, рухомая, надта павязаная са стракатасцю, шматстайнасцю апавядальных і неапавядальных сістэм фальклорных жанраў. Відавочна, што матывы надта адрозніваюцца па суадносінах дынамічнага і статычнага, наратыўнага і апісальнага, па функцыях, па ролі ў сюжэтаўтварэнні і сюжэтнай арганізацыі тэкстаў” [86]. Неабходна адзначыць, што большасць прапанаваных азначэнняў была выпрацавана на матэрыяле эпічных фальклорных жанраў, і толькі расійскі даследчык У. Кляус звяртаўся да замоўных матываў. Паралельна з паняццем “матыў” некаторыя даследчыкі, аналізуючы фальклорныя эпічныя жанры, выкарыстоўваюць і катэгорыі “матыфема”, “аламатыў”. Так, матыфема адпавядае функцыі (А. Дандэс, Л. Парпулава і інш.), а ў замоўным жанры, як адзначае У. Кляус, гэтыя функцыі зводзяцца да дзвюх груп: “А – знішчэнне, ліквідацыя каго-небудзь або чаго-небудзь; В – стварэнне, захаванне, выкарыстанне” [46, с. 14]. У якасці быліннай матыфемы, напрыклад, Н. Чарняева прыводзіць матыфему “Герой забівае антаганіста”. Калі карыстацца такім азначэннем, то ў лекавых замовах матыфема адпавядае функцыі змагання з хваробай – “Персанаж змагаецца з хваробай”. Для замовы матыфема мае абагульнены характар і выяўляецца ва ўсіх тэкстах лекавых замоў. Спосабы рэалізацыі абазначанай матыфемы ў замоўных творах даволі разнастайныя: ад выяўлення вытокаў і прычын хваробы да непасрэдных спосабаў пазбаўлення ад хваробы. У дадзеным выпадку найбольшую цікавасць уяўляе больш канкрэтнае праяўленне матыфемы, што выразна прадстаўлена ў замоўных тэкстах розных функцыянальных груп. З рознымі хваробамі змагаюцца розныя

персанажы пры дапамозе розных сродкаў. Менавіта таму ў дачыненні да замоўнага жанру больш правільна гаварыць не пра матыфему, а пра матыў, структуру якога ўтвараюць такія кампаненты, як суб'ект, яго дзеянне, аб'ект, на які накіравана дзеянне і іншыя акалічнасці дзеяння.

Нельга не пагадзіцца з высновамі даследчыкаў аб элементарнасці матыву, аднак у дачыненні да замоўнага жанру спрэчным уяўляецца выказванне, напрыклад, А. Весаюўскага, які адзначаў, што пры вар'іраванні элементаў матыву “адбываецца не раскладанне, а ўзнікненне новых аламатываў – са сваімі змястоўнымі адценнямі і нават іншымі сэнсамі і ... сюжэтаўтваральнымі магчымасцямі” [гл. 86]. Варта адзначыць, што пры вар'іраванні элементаў замоўнага матыву адбываецца яго канкрэтызацыя на розных “сэнсавых узроўнях” (Р. Барт) [8, с. 391], таму ў дачыненні да аналізу катэгорыі матыву як асноўнай структурнай і сюжэтаўтваральнай адзінкі замоўнага тэксту неабходна ўвядзенне ў навуковы ўжытак іншых паняццяў, такіх, як “субматыў” і “мікраматыў”. Названыя паняцці дазваляюць больш глыбока спасцігнуць характар рэалізацыі матыву ў сюжэце, тым больш што “семантычны спектр” матыву “заўсёды больш шырокі, чым асобнае сюжэтнае ўвасабленне і ахоплівае больш значнае семантычнае поле культурнай традыцыі” [71, с. 5]. Вылучэнне катэгорый “субматыў” і “мікраматыў” дае магчымасць прасачыць як працэс структурнага ўтварэння матываў, так і вызначыць іх функцыянальную ролю, а таксама характар іх узаемадзеяння падчас стварэння сюжэта. Так, напрыклад, матыў “Зварот замаўляльніка...” на аб'ектным сэнсавым узроўні рэалізуецца праз субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” (калі канкрэтызуецца адзін са структурных кампанентаў матыву – аб'ект). У дадзеным выпадку ў якасці аб'ектаў выступаюць хрысціянскія персанажы, сярод якіх можна назваць Прачыстую Маці, Ісуса Хрыста, анёлаў і інш. Далейшая канкрэтызацыя субматыву на аб'ектным узроўні прыводзіць да з'яўлення мікраматываў, напрыклад, “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці”, “Зварот замаўляльніка да Ісуса Хрыста” і інш.

Вылучэнне суб- і мікраматываў на пэўным сэнсавым узроўні залежыць ад наяўнасці або адсутнасці канстантнага кампаненту. Так, напрыклад, калі ў матыве “Зварот замаўляльніка ...” канстантнымі з'яўляюцца і суб'ект, і прэдыкат, то вылучэнне суб- і мікраматываў магчыма толькі на аб'ектным сэнсавым узроўні, а калі, напрыклад, у матыве “Міфалагічны цэнтр, у якім знаходзіцца лекар” канстантны кампанент адсутнічае, то суб- і мікраматывы можна вылучыць на любым сэнсавым узроўні.

Такім чынам, пад субматывам (падматывам) разумеецца канкрэтная рэалізацыя матыву на адным з сэнсавых узроўняў (суб'ектным, прэдыкатным, аб'ектным, акалічнасным). Пры гэтым субматыў мае здольнасць да далейшай канкрэтызацыі на тым або іншым сэнсавых узроўнях, вынікам якой з'яўляецца мікраматыў як вышэйшая ступень канкрэтызацыі субматыву.

Для таго каб канкрэтна паказаць, якім чынам матыў і сюжэт суадносяцца паміж сабой як частка і цэлае ў творах замоўнага жанру, якім чынам матыў як асноўная адзінка ў мадэляванні тэкстаў звязаны з сюжэтай разнастайнасцю замоў, неабходна звярнуцца да падрабязнага разгляду асобных варыянтаў лекавых замоў Гомельшчыны ў межах пэўных функцыянальных груп. Важна адзначыць, што вылучэнне матываў – важная ўмова сістэматызацыі сюжэтных тыпаў замоўных тэкстаў. Пры правядзенні такога аналізу ўлічваўся фалькларыстычны вопыт прадстаўнікоў польскай школы, якія, зыходзячы з сусветных фундаментальных тэарэтычных распрацовак праблемы “матыў і сюжэт”, вылучаюць некалькі функцый матыву: канстытутыўную, інфармацыйна-пошукавую, эксплікатыўную, мадэлюючую [68, с. 256-272].

Каб упэўніцца ў тым, што матыў з'яўляецца не проста часткай тэксту, а ўяўляе сабой сюжэтаўтваральную адзінку, неабходна зрабіць марфалагічны аналіз замоў. С. Небжэгоўская-Бартмінская прапануе два спосабы такога аналізу – знешні і ўнутраны: “Першы мае на ўвазе параўнанне варыянтаў тэксту, што дазваляе выявіць, якія часткі паўтараюцца як недзялімыя цэльныя структуры, г.зн. прадставіць кампазіцыйную структуру тэксту. Другі спосаб аналізу заснаваны на вывучэнні ўнутраных адносін паміж часткамі тэксту, г.зн. даследаванні змен у развіцці тэмы, інтэнцыі, змене суб'ектаў мовы” [68, с. 260]. Даследчыца адзначае, што “ўнутраны аналіз тэксту дазваляе вылучыць, абазначыць і даць азначэнне часткам тэксту, якія можна назваць тэкставымі марфемамі, – гэта матывы-сказы, якія ідуць ідзін за адным” [68, с. 263], аднак узнікае праблема – “якім чынам апісаць выдзеленыя матывы. Іх можна вызначаць і запісваць па-рознаму, на розных узроўнях абагульнення: ад ніжэйшага (выкарыстоўваючы словы і выказванні з тэксту, што мае сэнс у выпадках устойлівых формул) да вышэйшага, абстрактнага” [68, с. 263]. Праведзены аналіз тэкстаў замоў дазволіў зрабіць выснову, што пры вызначэнні матываў неабходна выкарыстоўваць абодва шляхі, якія прапануе польская даследчыца.

Улічваючы вялікую колькасць замоўных тэкстаў, у якасці прыкладу была выбрана найбольш распаўсюджаная функцыянальная група (замовы “Ад сурокаў”) і мікраматыў “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці”.

У замовах “Ад сурокаў” названы мікраматыў прысутнічае ў 51 тэксце (14,95 % ад усёй колькасці замоў “Ад сурокаў” Гомельшчыны). Для таго каб на прыкладзе замоў названай функцыянальнай групы, у якіх прысутнічае вышэйпазначаны мікраматыў, паказаць сюжэтную разнастайнасць замоў Гомельшчыны, прымяняўся ўнутраны аналіз тэкстаў: *“Господу Богу помолюся, Прачистой божой Маці поклонюся. Прачиста божья Маці, пріступі, поможі (імя) врокі віговораці. На сінему морі лежыт камень, на том камені Ісус Хрыстос шаблею махае, от (імя) врокі одганяе. Ідзеш вы, врокі, з хаты дымом, з двора ветром, откуль прішлі, туда ідзіце. Амін”* (П.В.М., 1934 г.н.), або *“Госпаду Богу памалюсь, прычыстай Маці пакланюсь, Прычистая Маці, прыступіся, намажы. На сінім моры, на лукаморы стаіць камень. На том камню сядзіць бабка, кужалінку праде, кудзельку дапрадае, зпад яе агонь апалаяе. Як той бабкі адтуль не зняць, так рабы Божой (Ніне) прыстрэку не бываць”* [83, с. 148, № 230]. Прыведзеныя прыклады, а таксама звесткі, змешчаныя ў Паказальніку 1а, дзе прадстаўлены матывы тэкстаў замоў “Ад сурокаў”, дазваляюць выказаць меркаванне адносна ўстойлівага характару паўтарэння комплексу матываў (“Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці”, “Вытокі хваробы”, “Адсыланне хваробы з частак цела”, “Адсыланне хваробы на...”, “Міфалагічны цэнтр...”), якія ўтвараюць сюжэт замовы. Што датычыць паслядоўнасці іх размяшчэння ў сюжэтным ланцужку, то звычайна мікраматыў “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці” папярэднічае іншым матывам. На мой погляд, гаварыць пра выпадковасць такога аб’яднання матываў у дадзеным выпадку нельга. Стройны парадак іх размяшчэння дазваляе сцвярджаць, што такія характар іх спалучэння абумоўлены ўнутранай логікай развіцця сюжэта лекавых замоў. Адметнасці сюжэтаў замоўнай групы “Ад сурокаў”, калі мець на ўвазе характарыстыку матываў, заключаюцца ў наяўнасці ў тэкстах гэтай функцыянальнай групы міжфункцыянальных (г.зн. такіх, “якія сустракаюцца ў некалькіх функцыянальных групам” [83, с. 19]) матываў як асноўных.

2. Б. Пуцілаў, прааналізаваўшы працы вядомых расійскіх і замежных вучоных (А. Весаюўскага, С. Няклюдава, С. Томпсана, А. Дандэса, Л. Парпулавай), прыйшоў да высновы аб шматзначнасці

тэрміна “матыў” у фалькларыстыцы. Адным з асноўных значэнняў гэтага тэрміна ён лічыць наступнае: “Матыў – структураўтваральны элемент сюжэтабудовы ў фальклору. Матывы ... складаюць змястоўную тканку і структурную аснову твора, яны валодаюць канструктыўнымі сюжэтаўтваральнымі якасцямі, якія забяспечваюць логіку апавядальнага руху” [25, с. 156]. Такім чынам, даследчык лічыць матыў структурным кампанентам сюжэта. У замоўных тэкстах, дзе назіраецца дакладны падзел твора на структурныя часткі, можна вылучыць пэўны комплекс матываў, характэрных для той ці іншай кампазіцыйнай часткі твора.

Калі засяродзіць увагу на асобных структурных частках тэкстаў замоў “Ад сурокаў”, запісаных на тэрыторыі Гомельшчыны, то можна заўважыць, што ў кожным з іх мае месца адметнае спалучэнне матываў. Звычайна малітоўны ўступ дапаўняе мікраматыў “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці”: *“Першым разам, лепшым часам Госпаду Богу памалюсь, Святой Прачысце пакланюсь. Святая Маць Прачыста, намажы”* (З.Т.С., 1916 г.н.), або *“Господу Богу помолюся, Прочистой божэй Мацер поклонюся. Прочиста божья Маці, прідзі, поможы нашай (імя) урокі ўговораці”* (П.С.М., 1935 г.н.) і інш. Што датычыць галоўнай апавядальнай часткі, якая складаецца з некалькіх сегментаў (высвятленне прычын хваробы, апісанне міфалагічнага локуса, спосабы пазбаўлення ад хваробы), то вызначальнымі іх матывамі з’яўляюцца такія, як матыў “Вытокі хваробы”, “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”, “Міфалагічны цэнтр, дзе адбываецца асноўнае дзеянне”, напрыклад, *“на сінім моры бабка ў голечка наўгадуе надомкі, падзеўкі, падсмехі ветраныя, насланыя, падуманыя, прыговорныя. А жэнішчыны пад хусткамі, мужчыны пад шапкамі, дзявочы пад вянок, а парабочы пад ушынкай, цыганкі пад шалашом...”* (П.М.Д., 1936 г.н.), або *“на сінім моры стоіць явар, у том яваре гадзюка сакоча, рагоча, а можа яна есці хоча. Нехай яна вхваціць (імя) прістреку, разнесе па мхах, па балотах, па ніцых лозах, па быстрых водах...”* (С.М.П., 1931 г.н.), або *“на сінім моры дуб зялёны. Што пад тым дубам стаяць тры браццы з тапарамі. Канцы зсякаюць, корні зсякаюць, пасля таго ўрокі аднімаюць: белавокія, чарнавокія, серавокія, сінявокія, урочныя, падзіўныя, пасмешныя, ветраныя, вадзяныя, сухотныя”* [37, с. 265, № 893]. Дапаўненне асноўных міжфункцыянальных матываў другаснымі матывамі – заканамерны шлях стварэння разнастайных сюжэтных схем. Аднак нельга не пагадзіцца з Т. Агапкінай, якая заўважае, што ў меншай ступені ўлічваюцца “формаўтваральныя матывы (зачыны, закрэпкі, малітоўныя ўступы і інш.), тыя, што не выконваюць вызначальнай ролі ў змесце замовы” [83, с. 17].

3. Матыў з пункту гледжання яго структуры аналізуюць Н. Вядзернікава, Н. Крынічная, У. Анікін, якія як і А. Весялоўскі (“Поэтика сюжетов”) вылучаюць у структуры матыву наступныя кампаненты: персанаж (або суб’ект, актыўны дзеяч), яго дзеянне (прэдыкат), аб’ект (асоба, на якую накіравана дзеянне), іншыя акалічнасці дзеяння, “і без названых мікракампанентаў (непасрэдна прадстаўленых або мяркуемых) матыў немагчымы” [6, с. 283]. Напрыклад, у замоўным матыве “Зварот замаўляльніка ...” такімі кампанентамі з’яўляецца замаўляльнік (суб’ект), яго зварот (дзеянне) і персанаж (аб’ект), на які накіраваны зварот.

У структуры матыву вылучае асобныя кампаненты і У. Кляус, аднак ён, спрабуючы размежаваць паняцці матыў і сюжэт, лічыць, што “...пад замоўным сюжэтам разумеецца прысутнасць у тэксце некалькіх груп узаемазвязаных паміж сабой элементаў апавядання – персанажа, яго дзеяння, месца дзеяння і аб’екта дзеяння”, а “любая пара апавядальных элементаў у замоўным тэксце з’яўляецца замоўным матывам” [46, с. 12].

Б. Пуцілаў, аналізуючы працы Л. Парпулавай і Н. Чарнявай, адзначае, што “матыў можа быць зведзены да спалучэння суб’екта-дзеяння (стану)-аб’екта. Ён валодае адноснай самастойнасцю, паколькі ў ім заключаны свае значэнні і паколькі ён можа рэалізавацца ... у кантэксце розных сюжэтаў і нават розных жанраў. Пры гэтым матыў ... састыкоўваецца з іншымі матывамі як семантычна, так і канструктыўна. У шэрагу выпадкаў матывы складаюцца ў блокі, якія фактычна жывуць як адно цэлае, менавіта такім чынам выяўляючы свае значэнні” [86]. Нельга не пагадзіцца з гэтым меркаваннем, паколькі шматлікія прыклады фальклорных матэрыялаў Гомельшчыны даказваюць справядлівасць вышэйпазначаных высноў. Так, найбольш пашыраны ў замоўным жанры матыў “Зварот замаўляльніка (а ў агульным выглядзе зварот суб’екта) ...” прысутнічае і ў іншых жанрах вуснай народнай творчасці. У калядных песнях, напрыклад, гэты матыў рэалізуецца ў звароце выканаўцы ў першую чаргу да гаспадара (у нашым азначэнні да аб’екта), а функцыя звароту дазваляе канкрэтызаваць яго на прэдыкатным узроўні, тым самым вылучыць прэдыкатныя субматывы “Пажаданне дабрабыту гаспадару”, “Патрабаванне платы за пажаданне” і г.д.:

Добры вечар, гаспадару!
Вынесь нам каўбас пару.

Ой, пахадзі каля печкі,
Пашукай нам перапечкі.
Ой, пахадзі каля кваскі,
Пашукай жа там каўбаскі.
Вынесь сала, не скупіся,
Каб твой ячмень урадзіўся,
Каб нажалі сто коп жыта,
Каб сям'я была ўся сыта,
Каб скаціна вадзілася,
Каб пшаніца радзілася,
Каб гарэлку выпівалі,
Каляднікаў частавалі [58, с. 61].

У сямейнай абрадавай паэзіі (напрыклад, вясельнай) разглядаемы матыў рэалізуецца праз зварот суб'екта (выканаўцы) да асноўных удзельнікаў абраду: маладых, іх бацькоў і іншых дзейных асоб. Функцыі матыву звязаны ў першую чаргу з аб'ектам, да якога звяртаецца суб'ект: зварот да маладых – з пажаданнем; да маці маладой – з прапановай “давай, мамка, падзелімся” і з запытаннем “паглядзі, мамачка, ці не па мяне”; да бацькі маладой – з просьбай, каб не аддаваў у чужую сям'ю; да бацькоў маладога – з просьбай, каб прынялі маладую ў сваю сям'ю; да іншых гасцей – з прапановай, каб яны рабілі падарункі маладым.

Разглядаемы матыў з'яўляецца неад'емнай часткай і некаторых павер'яў, выражаных формулай: каб было нешта (або каб не было чагосьці), неабходна прагаварыць пэўныя словы: “А я ў агародзе саджу агурцы... Штоб і ўжо былі харошыя, эта я так прашу: “Госпадзі, міласцівы, памагі мне, Божачка!” Дык і добры ўраджай тады” [58, с. 290], або “Кагда сатана хацеў спакусіць чалавека на што-та плахое, трэба сказаць: “Тфу, сатана, адкаснісь ад мяня”. Еслі злішся – сатана радуецца” [58, с. 291].

У некаторых выпадках цяжка размежаваць жанры. Прыкладам гэтага можа служыць калыханка-замаўлянка, якая выкарыстоўваецца для таго, каб супакоіць-закалыхаць дзіця і загаварыць яго на добры сон: “Петушкі Андрэйкі, а куркі Матронкі, забярыце ад майго Віцюшы (імя дзіця) крыксы, плаксы начныя, паўночныя, дзённыя, палудзённыя. А дайце яму добрага апеціта і сна, каб ён спаў, гуляў і к цельцу прыбываў” [58, с. 332].

Прыведзеныя прыклады яскрава сведчаць аб тым, што спалучэнне “суб'ект-дзеянне-аб'ект” не толькі мае рознае семантычнае значэнне, але і з'яўляецца шматфункцыянальным, што

дазваляе назваць гэтае спалучэнне матывам. Што датычыць замоўнага жанру, то семантыка замоўнага матыву праяўляецца на суб'ектным, прэдыкатным, аб'ектным і акалічнасным “сэнсавых узроўнях”.

Для збору фактычнага матэрыялу быў выкарыстаны экспедыцыйны метада, які ўключае наступныя віды работы ў палявых умовах: апытванне па ўласна складзенай праграме для збору замоў, іх фіксацыя пры дапамозе тэхнічных сродкаў, камеральная апрацоўка запісаных тэкстаў. Пры аналізе замоўнага дыскурсу выкарыстоўваўся структурна-тыпалагічны метада даследавання.

Такім чынам, праведзены аналітычны агляд літаратуры, прысвечанай даследаванню твораў замоўнага жанру, дазволіў высветліць, што ў фалькларыстыцы яшчэ не распрацаванымі з'яўляюцца пытанні, звязаныя з выяўленнем асноўных рысаў, уласцівых для акрэсленых перыядаў у гістарыяграфіі беларускіх лекавых замоў і характэрных для іх кірункаў даследавання (асабліва ў дачыненні да вывучэння замоўных матываў), вылучэннем замоўных матываў і высвятленнем іх структуры і функцый у тэкстах беларускіх лекавых замоў, характарам суадносін структурных кампанентаў матываў беларускіх лекавых замоў. Што датычыць выяўлення асноўных перыядаў у гісторыі збірання і вывучэння беларускіх лекавых замоў, а таксама тэарэтыка-метадалагічных аспектаў вывучэння катэгорыі “матыў”, то можна зрабіць наступныя высновы:

1. Для акрэсленых чатырох перыядаў у гістарыяграфіі беларускіх лекавых замоў (1890-1916; 1917-1962; 1963-1989; 1990-па сённяшні дзень) характэрны гістарычна аб'ектыўныя заканамернасці складвання, фарміравання і развіцця пэўных кірункаў даследавання замоў, узнікнення або адсутнасці цікавасці да іх. Для першага перыяду характэрна найбольшая актыўнасць працэсу збору і публікацыі замоўных твораў, а ў выніку – назапашванне і ўвядзенне ў навуковы ўжытак значнага фактычнага матэрыялу. Былі зроблены першыя спробы класіфікацыі і тэарэтычнага асэнсавання замоў і як фальклорнага жанру, і як сродку народнай медыцыны. Вылучэнне групы лекавых замоў стала агульнапрынятым. На працягу другога перыяду амаль не ажыццяўляўся збор твораў замоўнага жанру. Для трэцяга перыяду ўласцівы вучэбна-метадычны кірунак даследавання, які дазволіў прадставіць замовы найперш з пункту гледжання жанравай спецыфікі. Чацвёрты перыяд у гісторыі збірання і вывучэння твораў замоўнага жанру характарызуецца не толькі адраджэннем цікавасці да замоў, але і паглыбленасцю іх тэарэтычнага асэнсавання ў розных аспектах, асноўнымі сярод якіх з'яўляюцца светапоглядная аснова і мастацка-вобразная сістэма (Г. Барташэвіч), характарыстыка

замоўных сюжэтных кампанентаў і складанне паказальніка сюжэтаў і сюжэтных сітуацый замоўных тэкстаў усходніх і паўднёвых славян (У. Кляус).

2. У вызначаньня перыяды гістарыяграфіі разгляд асобных матываў лекавых замоў, абраных у якасці аб'екта даследавання, амаль адсутнічае. Аднак на актуальнасць асобнага вывучэння замоўных матываў упершыню звярнула ўвагу Г. Барташэвіч. Т. Агапкіна падкрэсліла важнасць сур'ёзнага рэгіянальнага вывучэння замоўнага кантынуума і зрабіла спробу класіфікацыі матываў і сюжэтаў. Пры ўсім гэтым канкрэтны аналіз матываў замоўных твораў не ажыццяўляўся. У прапанаваным даследаванні ўпершыню праведзены структурна-функцыянальны аналіз матываў лекавых замоў. Даследаванне прысвечана спецыяльнаму іх разгляду ў асноўным на матэрыяле фальклору Гомельшчыны, рэгіёна, які здаўна вылучаўся ўстойлівасцю захавання ў памяці носьбітаў твораў замоўнага жанру і інтэнсіўнасцю іх бытавання.

3. Паколькі адназначнае тэрміналагічнае азначэнне паняцця “матыў” да гэтага часу вучонымі-фалькларыстамі не выпрацавана, а ў беларускай фалькларыстыцы такое пытанне ўвогуле не ставілася, гэтая праблема з'яўляецца адной з найбольш актуальных, у тым ліку і пры вывучэнні твораў замоўнага жанру. Матыў – гэта важная катэгорыя для асэнсавання замоўных сюжэтаў. Менавіта дзякуючы праведзенаму ў манаграфіі аналізу матываў беларускіх лекавых замоў можна вызначыць іх сюжэтныя тыпы, што надзвычай важна пры стварэнні рэгіянальнага паказальніка замоўных сюжэтаў. Прыняўшы да ўвагі тэарэтычныя канцэпцыі расійскіх даследчыкаў, прымяніўшы да беларускага замоўнага універсума структурна-функцыянальны аналіз, які прадугледжвае, што “кожны элемент мае пэўнае функцыянальнае значэнне” [1, с. 997], аўтар прапануе наступнае азначэнне катэгорыі “матыў” у замоўным жанры: замоўны матыв – змястоўная, семантычна завершаная адзінка тэксту, элемент, які выконвае сюжэта- (утварае комплекс узаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых матываў, пад гэтым комплексам матываў разумеецца сюжэт) і структураўтваральную (утварае пэўныя кампазіцыйныя часткі твора) функцыі. Як адносна самастойны фрагмент твора мае пэўную структуру (суб'ект, яго дзеянне, аб'ект, на які накіравана дзеянне суб'екта і іншыя акалічнасці), кампаненты якой выяўляюць здольнасць да дэталізацыі, чым і абумоўлена ступень канкрэтызацыі матыву на ўзроўнях субматыву (канкрэтнай рэалізацыі матыву на суб'ектным, прэдыкатным, аб'ектным або акалічнасным сэнсавых узроўнях) і мікраматыву (вышэйшай ступені канкрэтызацыі субматыву на тых жа або іншых сэнсавых узроўнях).

ГЛАВА 2

Функцыянальныя асаблівасці матываў беларускіх лекавых замоў

Даследуючы розныя тэматычныя групы беларускіх замоў, Г. Барташэвіч адзначае, што “кожны замоўны матыву можа стаць прадметам спецыяльнага даследавання” [37, с. 16]. Такого ж пункту гледжання прытрымліваецца і М. Трыфаненкава, якая ў манаграфіі “Матыву змеяборства ва ўсходнеславянскай фальклорнай традыцыі: Генезіс. Семантыка” адзначае, што “кожны матыву як вобразны адказ на запыт чалавечага розуму варты самага пільнага вывучэння...” [114, с. 10]. Далей даследчыца звяртае ўвагу на тое, што перш за ўсё неабходна вывучаць універсальныя матывы [114, с. 10]. М. Пазнанскі ў фундаментальнай працы “Заговоры. Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул” (1917) закранае пытанні, звязаныя з генезісам і развіццём замоўнага матыву, не засяроджаючы ўвагу на азначэнні гэтай катэгорыі, а таксама падрабязна аналізуе ўласна вылучаныя замоўныя матывы, такія, як матыву цудадзейнага шчупака, матывы ружы, мёртвай рукі, рызы, галаўні, ключа і замка, дрэва, змятання і змывання хваробы, цудадзейнага апранання і інш. [82]. Пры гэтым аўтар слухна адзначае, што менавіта, дзякуючы даследаванню замоўных матываў, можна атрымаць агульнае ўяўленне аб этапах гістарычнага развіцця замоўнага жанру: “Розныя матывы ў існуючых запісах з большай або меншай паўнатай уяўляюць розныя бакі гэтага працэсу. У адных, напрыклад, захавалася больш указанняў на гісторыю абраду, які адмірае. У другіх – на рост эпічнай часткі. У трэціх – на ролю сімпатычных эпітэтаў пры распрацоўцы міфа, які ўвайшоў у замову, і г.д.” [82, с. 164].

Спецыяльных даследаванняў, якія былі б прысвечаны класіфікацыі і характарыстыцы асобных замоўных матываў, у айчыннай фалькларыстыцы не праводзілася. Да разгляду замоўных матываў звярталіся расійскія даследчыкі. Т. Агапкіна, напрыклад, вылучае спецыяльныя, міжфункцыянальныя матывы, што “дазваляе ў дэталях убачыць сюжэтны склад кожнай функцыянальнай групы палескіх замоў” [83, с. 19], прапануе аб’яднаць некалькі матываў (сярод іх “Вытокі і характарыстыкі хваробы”, “Выгнанне хваробы з частак цела”, “Няхай хвароба не шкодзіць чалавеку і яго целу”, “Хваробе не быць ніколі”, “Выгнанне хваробы ў далёкія, пустынным месцы”, “Выгнанне хваробы туды, дзе нічога не адбываецца”, “На “тым” свеце/там, куды адсылаюць хваробу, яе чакаюць у госці, там пір, адпачынак і веселосць” [83, с. 96-97]), якія “сустрэкаюцца ў самых розных групах лекавых замоў і нават у замовах сацыяльна-

бытавой і гаспадарчай накіраванасці” [83, с. 96], што, на думку даследчыцы, дае магчымасць “вылучыць іх у асобны сюжэтны тып, названы... “універсальны тып замоў”. Універсальнасць абумоўлена... яго прынцыповай поліфункцыянальнасцю, а аб’яднанне ў адзін тып некалькіх матываў тлумачыцца высокім узроўнем іх звязанасці адзін з адным, паколькі ў большасці выпадкаў пры з’яўленні аднаго з матываў, які ўваходзіць у гэты тып, можна чакаць і іншых” [83, с. 96]. У. Кляус, хоць і не гаворыць аб прынцыповай нязгодзе адносна прадстаўленай Т. Агапкінай умоўнай класіфікацыі замоўных матываў, аднак выказвае сумненне наконт вылучэння сярод матываў “універсальных” і “міжфункцыянальных”, бо і тыя, і другія, на яго погляд, поліфункцыянальныя. “Наўрад ці можна таксама, – працягвае думку даследчык, – цэлы шэраг матываў, аднесеных аўтарамі да “спецыяльных”, вызначыць менавіта такім чынам, бо зварот да больш шырокага ўсходнеславянскага матэрыялу паказвае іх поліфункцыянальнасць” [45, с. 82]. Вопыт класіфікацыі замоўных матываў Т. Агапкінай і вялікі фактычны матэрыял, запісаны ў розных раёнах Гомельшчыны, дазваляе вылучыць наступныя матывы: спецыяльныя (характэрныя для канкрэтнай функцыянальнай групы, напрыклад, матыў “Узнаўленне цэласнасці” ў замовах “Ад звіху”), міжфункцыянальныя (якія сустракаюцца ў некалькіх функцыянальных групах, напрыклад, матыў “Вытокі хваробы” ў замовах “Ад суроку”, “Ад пужання” і інш.) і універсальныя (якія сустракаюцца ў розных тэматычных групах, напрыклад, матыў “Зварот замаўляльніка ...” у групе лекавых, гаспадарчых, сямейна-бытавых замоў). У рабоце праведзены аналіз сюжэтнага складу найбольш частотных функцыянальных груп лекавых замоў Гомельшчыны і вылучаны асноўныя матывы, што прадстаўлена ў “Паказальніках (1-10) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны”. Аўтарам прадстаўлена падрабязная характарыстыка асноўных матываў беларускіх лекавых замоў. Прапануецца для аналізу замоўных матываў наступная схема:

- вызначэнне функцыянальнай ролі матыву ў замоўным тэксце;
- вызначэнне рысаў асобных структурных кампанентаў матыву (канстантнасць, імпліцытнасць);
- характарыстыка структурных кампанентаў матыву:
 - суб’екта (улічваючы яго іпастась, функцыянальную скіраванасць);
 - дзеяння суб’екта (пазітыўнае, негатыўнае);
 - аб’екта, на які накіраваны дзеянні суб’екта;
 - акалічнасцей дзеяння (у першую чаргу ў дачыненні да міфалагічных уяўленняў, якія прысутнічаюць у гэтым структурным кампаненце).

Функцыянальныя асаблівасці матыву “Зварот замаўляльніка ...”

Найбольш частотным матывам, які прысутнічае ў 58,02 % (897 адзінак) тэкстаў аналізуемых у манаграфіі функцыянальных груп беларускіх лекавых замоў (гл. Паказальнік асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны), з’яўляецца матыў “Зварот замаўляльніка ...”. У яго межах аўтарам вылучаны асноўныя групы персанажаў, што дазволіла канкрэтызаваць аналізуемы матыў на аб’ектным сэнсавым узроўні і прадставіць зробленую на аснове аб’ёмнага фактычнага матэрыялу класіфікацыю субматываў (3) і мікраматываў (22). У якасці субматываў вышэйназванага матыву выступаюць наступныя: “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”, “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў”, “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты”, вылучэнне якіх на аб’ектным сэнсавым узроўні абумоўлена ў межах названага матыву канстантнасцю такіх структурных матывуных кампанентаў, як суб’ект і дзеянне:

1. Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў (420 тэкстаў);
 - 1.1 Прачыстай Маці (189);
 - 1.2 Госпада Бога (165);
 - 1.3 святых і анёлаў (66);
2. Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў (286 тэкстаў);
 - 2.1 хваробы (251);
 - 2.2 маладзіц (або дзявіц, братоў, іншых персанажаў) (17);
 - 2.3 прадметнага атрыбута (8);
 - 2.4 нячысцікаў (6);
 - 2.5 – 2.8 “12 спасённых”, “васточніцы”, “адскага каня”, “дымішча” (па 1 тэксту);
3. Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты (193 тэксты);
 - 3.1 зор (зары) (89);
 - 3.2 птушак (33);
 - 3.3 дзён тыдня (17);
 - 3.4 вады (17);
 - 3.5 раслін (16);
 - 3.6 маладзіка (7);
 - 3.7 жывёл (6);
 - 3.8 сонца (2);

3.9 лесу (2);

3.10 – 3.13 частак сутак, рыб, ветру, ночы (па 1 тэксце).

Прыведзеная класіфікацыя паказвае, якім чынам канкрэтызацыя аб'екта дзеяння ў межах матыву садзейнічае сюжэтай разнастайнасці на ўзроўні суб- і мікраматываў.

З мэтай вызначэння функцыі, якую выконвае матыў “Зварот замаўляльніка...” у замоўным тэксце, неабходна ўдакладніць месца і ролю кожнага субматыва, які рэалізуецца праз мікраматыў. Улічваючы вялікую колькасць тэкстаў з аналізуемым матывам, для аналізу выбраны найбольш распаўсюджаныя субматывы і мікраматывы, сярод якіх “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці” (ён знаходзіцца ў 44,63 % тэкстаў ад усёй колькасці замоў з субматывам “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”). Папулярнасць мікраматыву “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці” тлумачыцца мерай засвоенасці гэтага вобраза пэўным супольніцтвам. На прафанным узроўні чалавек перш за ўсё звяртаецца за дапамогай да маці, тое ж назіраецца і на ўзроўні сакральным. Боская Маці ўяўлялася маці-заступніцай, самым бліскім чалавекам для ўсяго народа.

Праведзены аналіз лекавых замоў з матывам “Зварот замаўляльніка ...” дае падставы сцвярджаць, што вылучаны субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” выконвае як структураўтваральную, так і сюжэтаўтваральную функцыі. Доказам першай (структураўтваральнай функцыі) з'яўляецца прысутнасць субматыву “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” у малітоўных уступах або ў зачынах: *“Госпаду Богу памалюся, Святой Прэчистой Божьей Мацери поклонюся. Святая Прэчистая Божья Матер и Святый отче Никола, стань мне на помаш пристраек угавараць”* – Лоеўскі раён Гомельскай вобласці [83, с. 155, № 242], *“Госпаді Божа, васкресні маю малітву, вазлюбі, вазнесі да Госпада Бога і Мацеры Прачыстай. Вячэрняя ілі утрэнняя зорачка, Прачыстая Матэчка, прыступісь на помач, святы (панядзельнічак, уторнічак) на ратуначак”* – Кармянскі раён Гомельскай вобласці [51, с. 43], *“Госпаду Богу памалюся і матары Божай прыкланюся, – прыступіця і памажыця рабе божай. Сыботачка-мамачка, як ты свет аснавала, жаркае сонейка і яснае мясячка, і зоры-зараніцы і божыя памашніцы, прыступіця і памажыця рабе божай”* – Старадарожскі раён Мінскай вобласці (вар. Лепельскі раён Віцебскай вобласці, Ганцавіцкі раён Брэсцкай вобласці) [37, с. 238, № 806]. Названы субматыў характэрны таксама для замоў іншых усходнеславянскіх традыцый, напрыклад,

рускай: “Господи Иисусе Христе, Сыне Божий, помилуй нас” [91, с. 46, № 57], “Господи Боже, благослови” [91, с. 59, № 103]. У рэдкіх выпадках аналізуемы субматыў выкарыстоўваецца і ў чэшскіх замовах, аднак, у адрозненне ад іншых славянскіх традыцый, зварот не дапаўняе малітоўны уступ, гэтыя два сегменты ўжываюцца паасобку: “*Řesvatá Bohorodičko, prosím tě o pomoc. Svatý Otče, Antoníne, vyléčil jsi Hospodina Boha z veliké bolesti, od lámání v kostech ze 70 částí těla...*” (“Пресвятая Богородица, прошу тебя о помощи. Святой Отец, Антонин, ты исцелил Господа Бога от сильной боли, от ломоты в костях в 70 частях тела...”) [15, с. 98, № 51], або “*Bože, račiž počítí, já N. Počínám vodu dělati...*” (“Боже, соблаговоли начать, я Н. (имярек) начинаю воду делать...”) [15, с. 131, № 149]. З прыведзеных вышэй прыкладаў вынікае, што разам з хрысціянскімі персанажамі ў малітоўных уступах або зачынах прысутнічаюць і характэрныя ўвогуле для фальклорных тэкстаў персанажы, найменні якіх выражаны назоўнікамі, што “абазначаюць элементы ландшафту і дрэвы, назвы звяроў і птушак, нябесных свяціл і іншых крыніц святла, розных матэрыяльных прадметаў” [111, с. 344]. Для замоўнага жанру ўвогуле, як адзначаў У. Даль, характэрна “недасведчанае змяшэнне духоўных і мірскіх – святых і прымхлівых паняццяў” [30, с. 34]. Паводле меркавання даследчыка Б. Працэнкі, у прыватнасці, тэксты данскіх замоў “указваюць на своеасаблівае спалучэнне язычніцкіх і хрысціянскіх элементаў пры перавазе апошніх у зачынах. “Героямі” гэтай часткі замоў выступаюць, з аднаго боку, Ісус Хрыстос і Багародзіца, Гаўрыіл і Міхаіл-Архангел, Самуіл і Ілля-прарок і г.д., з другога – зара-зарніца, змей-змеявод ... месяц малады і інш.” [84, с. 43]. Традыцыя выкарыстання ўласных імёнаў хрысціянскіх персанажаў характэрна для агульнаславянскага кантэксту: у тэкстах рускіх замоў сустракаюцца святыя Ілья, Лазар, Пётр, Павел, Анціпій, Панцелеймон і інш. [91]; ва ўкраінскіх – Мікола, святыя Юрый, Панцелеймон, Пятро, Павел [83]; у балгарскіх – апосталы Фама, Кузьма, Дзям’ян, святыя Георгій, Атанас, Пётр, Ілья, Іван, Мікалай і інш. [94]. Наяўнасць уласных імёнаў хрысціянскіх персанажаў у беларускіх лекавых замовах, а таксама ў замоўных тэкстах іншых славянскіх традыцый дазваляе не пагадзіцца з меркаваннем К. Вяльмезавай адносна таго, што “святыя замоўныя персанажы, якіх называюць па імёнах”, уласцівы толькі для “чэшскай замоўнай традыцыі” [14, с. 96]. Варта падкрэсліць, што хрысціянскія і агульнафальклорныя вобразы ўжываюцца з характэрнымі для кожнага з іх эпітэтамі: “святы”, “прысвяты”, “божы” “прачыстая”, сонейка “яснае”; месяц “красны”; зоры (зара) “вячэрняя, ранішня”; вецер “ціхі”.

Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”, які ў большасці выпадкаў дапаўняе малітоўны ўступ або зачын, выконвае структураўтваральную функцыю, па сутнасці з’яўляецца этыкетнай формулай благаславення і не нясе асаблівай сэнсавай нагрузкі. У сувязі з гэтым можна пагадзіцца з меркаваннем Г. Барташэвіч адносна таго, што “ў большасці выпадкаў хрысціянскія напластаванні кранулі не сам дух і сутнасць замовы, колькі асобныя фармальныя моманты” [9, с. 122]. Просьба замаўляльніка звычайна мае выгляд абагуленых стэрэатыпных формул, накшталт “прыступі, дапамажы”. Асноўнае дзеянне, скіраванае на пазбаўленне ад хваробы, у гэтых замоўных тэкстах выконваюць персанажы Ісус Хрыстос, Пятро, Павел, анёлы, хвароба, замаўляльнік, бабка, птушкі, жывёлы і г.д., якія становяцца суб’ектамі іншых матываў.

Зрэдку сустракаюцца такія тэксты лекавых замоў, у якіх менавіта субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” з’яўляецца пачаткам развіцця сюжэта: *“Госпаду Богу памалюся, Прачыстай Божай матцы накланюся. Божая маць, прыдзі к нам і дапамажы нам. Прачыстая Божая матка ішла, залаты бручык нясла. Бручык, іпусціся, жываток, суніміся: падуманы, пагаданы, прыстрэчны, пасмешны, паньскі, хлапчы, дзявочы. Каб ні ачыналася, ні заміналася ні з поўні, ні сходу, ні маладзіком, ні ва веці вякоў”* [101, с. 139, № 343]. У замове, запісанай у Рагачоўскім раёне, Прачыстая Маці з’яўляецца таксама аб’ектам звароту замаўляльніка ў названым субмаатыве і суб’ектам у маатыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”: *“Памалюся сённяшняму дзянечку, святому чацвярочку, святой мамачцы Прачыстай. Стань ты, мамачка Прачыстая, рабе божай (імя) на помач. Ішла маць Прачыстая па залатому масту, залатой трасцінай папіралася. К ёй наўстрэчу – Ісус Хрыстос. – Куды ты ідзеш, маць Прачыстая? – Іду к рабе божай (імя) на помач, вымаўляць, выгаварваць спужанне, здрыганне: начное, дзянное, полуночнае, з нутрэй, з пячаней, з жыл, з костачак, з сустай. Па касці не хадзі, касці не ламі, сэрца не тамі, пасля мене, пасля духу майго”* [101, с. 196-197, № 526].

У некаторых выпадках субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” з’яўляецца працягам развіцця сюжэта. Так, у замове, запісанай у в. Шастовічы Петрыкаўскага раёна, Прачыстая Маці знаходзіцца на Міфалагічным цэнтры (у дадзеным выпадку гэты персанаж з’яўляецца суб’ектам дзеяння ў маатыве “Міфалагічны цэнтр...”), дзе выконвае пэўныя дзеянні, яе сустракае замаўляльнік і звяртаецца з просьбай аб дапамозе: *“Ішла па-за рэчкай да па-за шэрымі барамі, трапіла на царкву адну ў Самаране. Там маці*

Прачыста была. Маць Прачыста піва-віно варыла, удар-звіх гаварыла. Удар-звіх гаварыла, матку Прачысту прасіла. – Матка Прачыста, стань на помашч, намажы! У рабы божай (імя) удар-звіх загавары. Каб не балела, не пухла, не зудзела, не бялела і не чарнела! Адбяры, адвяжы, напусці, адпусці на балоты, густыя чароты, каб у рабы божай (імя) больш не палілася, а ўсё загаілася...” [101, с. 100, № 201].

Такім чынам, аналізуемы субматыў выконвае (хоць і зрэдку) сюжэтаўтваральную функцыю, яго можна лічыць “матывам-сітуацыяй” (Б. Пуцілаў), з ім “звязана ўвядзенне герояў у апавяданне... і задаюцца адносіны паміж персанажамі, у межах якіх выяўляецца асноўная сюжэтная калізія” [85, с. 146].

Для вызначэння семантыкі структурных кампанентаў матыву “Зварот замаўляльніка ...” неабходна правесці іх аналіз і ў першую чаргу звярнуць увагу на характар пастаянства або зменлівасці суб’екта, аб’екта, дзеяння як галоўных складаемых матыву.

Сімптаматычна, што нягледзячы на архаічнасць жанру, дамінуючае месца займае субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”, што пацвярджае выказванне Дж. Фрэзера аб тым, што “царкве вельмі часта ўдавалася прывіць парасткі новай веры да старога язычніцкага дрэва” [116, с. 363]. Аналагічнага погляду прытрымліваецца і А. Марозаў, сцвярджаючы, што “... народ пасвойму прапрацоўваў каноны праваслаўя, набліжаючы іх да сваіх дахрысціянскіх вераванняў” [64, с. 285].

У аналізуемых тэкстах беларускіх замоў прамыя звароты да хрысціянскіх персанажаў сустракаюцца ў пераважнай большасці. Гэта дае ўсе падставы не пагадзіцца з меркаваннем А. Максімава, які даволі катэгарычна сцвярджаў, што “ў замовах рэдкія прамыя звароты да хрысціянскіх персанажаў. Апеляцыя да іх адбываецца ўскосна, праз увядзенне адпаведных вобразаў у апавядальную частку замоў, якая звычайна мадэлюе сітуацыю, падобную да той, у дачыненні да якой прамаўляецца тэкст, або ў закрэпках. У большасці замоў у Бога, Багародзіцы, іншых хрысціянскіх персанажаў, у адрозненне ад дэманалагічных істот, не просяць на проста таго, дзеля чаго гучыць замова. Іх аўтарытэтам быццам падмацоўваецца просьба, забяспечваецца яе дзейнасць” [62, с. 18].

Канстантным кампанентам у названым матыве з’яўляецца суб’ект, у якасці якога выступае замаўляльнік. Як персанаж магічнага тэксту ў межах аналізуюмага матыву беларускіх лекавых замоў ён выступае ў дзвюх іпастасях:

– як персанаж, які валодае звышнатуральнай сілай (пра гэта сведчыць ужо сам зварот як да хрысціянскіх, так і да іншых міфалагічных персанажаў). У некаторых выпадках замаўляльнік паўстае ў зааморфным выглядзе (драпежнай або хатняй жывёлы) – *“ты каза, а я воўк”* – Кармянскі раён Гомельскай вобласці [37, с. 227, № 764], *“а то я сабака, я цябе з’ем”* – Быхаўскі раён Магілёўскай вобласці [37, с. 226, № 757], *“я кошка, а ты мышка”* – Расонскі раён Віцебскай вобласці, Ганцавіцкі раён Брэсцкай вобласці [37, с. 230, № 776];

– як пасрэднік паміж хрысціянскімі і язычніцкімі персанажамі (у тым ліку і хваробай). У гэтай іпастасі замаўляльнік, напрыклад, перадае хваробе (“грызі”) просьбу Госпада Бога і Прачыстай Маці не шкодзіць целу чалавека (*“Не я цябе, грызь, упрашаю, не я цябе, грызь, умаляю. Прося цябе, грызь, сам Гасподзь і маць Прачыстая: па касці не хадзіць, касці не марыць...”* – Веткаўскі раён Гомельскай вобласці [101, с. 136, № 333]).

У тэкстах лекавых замоў паміж адрасантам-суб’ектам і адрасатам-аб’ектам, да якога звернута просьба, прысутнічаюць розныя актыўныя формы ўзаемадзеяння. Гэтыя стасункі могуць адбывацца як на акцыянальным (“Госпаду Богу памалюся, Прачыстай Маці пакланюся”) узроўні, так і на вербальным (“усіх святых папрашу”), але найчасцей падобныя ўзаемадзеянні адбываюцца сінхронна (“Госпаду Богу памалюся, Гасподзь Бога упрашаю, умаляю”). Яшчэ большай разнастайнасцю вылучаюцца вербальныя формулы звароту, якія ўплываюць на семантыку і функцыянальнасць матыву ў залежнасці ад адрасата: звароты адрасаваліся непасрэдна хваробе, хрысціянскім і язычніцкім персанажам, міфалагічным істотам, прыродна-касмічным аб’ектам і прадметам. З пункту гледжання семантыкі дзеяння суб’екта найбольш пашыранымі былі звароты- просьбы (найчасцей гучала просьба аб дапамозе). Праведзенае даследаванне вербальных формул дазволіла зрабіць выснову, што яны поўнасьцю адпавядаюць той прагматычнай мэце, якой дабіваецца лекар, і вылучыць 7 найбольш распаўсюджаных варыянтаў звароту, некаторыя з якіх сустракаюцца і ў іншых славянскіх традыцыях:

– просьба (пры зваротах як да хрысціянскіх, так і да язычніцкіх персанажаў, у тым ліку да хваробы). Гэта выражаецца пры дапамозе імператыўнай формы дзеясловаў (*“прыступі”, “дапамажы”, “стань на помач”, “я цябе прашу, угавараю”* і г.д.);

– загад (пры зваротах да хваробы – *“ты, кроў, запрысь”, “не хадзі па касці, не разлівай крыві”, “дуга, разагніся, вада, разалліся”* і г.д.);

– пагроза (пры зваротах да язычніцкіх персанажаў і хваробы – “... а не выйдзеш – я на цябе нашлю Міхаіла-архангела. Ён цябе разаб’ець...” – Кармянскі раён Гомельскай вобласці РБ [37, с. 229, № 770], “я цябе, лячэ-перапалячэ, ізжэну з імя” – Лельчыцкі раён Гомельскай вобласці РБ [37, с. 320, № 1076]. Як сцвярджае Л. Вінаградава, “формулы пагроз ... рускіх замоў па сваёй структуры, семантыцы і агульнай тыпалогіі выяўляюць значнае падабенства з беларускай традыцыяй. У якасці памочнікаў чалавека, якія адпужваюць носбітаў ліха пагрозамі, тут часцей за ўсё выступаюць боскія сілы: Бог, Хрыстос, Багародзіца, архангел Міхаіл, Ілля-прарок, Кузьма-Дзям’ян ... і інш.” [23, с. 429]. Формула пагрозы сустракаецца таксама ў македонскай (“... *оти со железо изгорено, кет и го откарнам корено*” (“а не то каленым железом выжгу твой корень”) – г. Прылеп, Македонія [94, с. 97, № 205]), балгарскай “... *че имам манара, че те посечем!.. че имам сито, че те пресеіем!.. че имам огин, че те изгорим!*” (“... у меня есть топор, я тебя порублю!.. у меня есть сито, я тебя просею!.. у меня есть огонь, я тебя сожгу!”) – Ломская акруга, Балгарыя [94, с. 113, № 243]) і чэшскай традыцыі (“*Růže, růže, jdi pryč, nebud’ více, nedo spálím tebe*” (“Рожа, роза, иди прочь, не будь больше, а то сожгу тебя”) – Німбурк, Чэхія [15, с. 113, № 103]).

– праклён (пры зваротах да язычніцкіх персанажаў і хваробы);

– мяркуемае дзеянне (пры зваротах да язычніцкіх персанажаў і хваробы – “буду выгаворваць”);

– просьба або забарона шкодзіць чалавеку і яго целу (пры зваротах да язычніцкіх персанажаў і хваробы, што вербальна выражаецца праз адмоўныя інфінітывы (“*тут табе не хадзіць, сэрца не знабіць*” і да т.п.);

– пытанне (“чаго ты ўсхадзіўся?”);

– прапанова абмену (“*табе – цёмныя ночы, мне – светлыя вочы. Табе – на высату, мне – на красату...*” – Гомельская вобласць, “*Вам, ночныцы, хлеб и сыль, а для мэнэ крепкий сон*” – Брэсцкая вобласць [83, с. 59, № 63] і г.д.). У замовах ад “начніц” часта прапанова абмену выкарыстоўваецца разам з матывам “Пасватаемся-побратаемся”, што зафіксавана таксама ў іншых славянскіх традыцыях: “...*Добрый вечер тебе, деду, посватаемось, побратаемось, у мене донька, у вас сынок. Возьми своему сыночку крикушечки и плакушечки, а моёй дочци спакоенько и гуляенько...*” – Чарнобыльскі раён Кіеўскай вобласці, Украіна [83, с. 47, № 37].

Такім чынам, менавіта ад аб’екта і сілы яго ўздзеяння на хваробу залежыць стварэнне канкрэтных умоў для ўзаемасувязі з суб’ектам і выбар формы звароту замаўляльніка. З мэтай вызначэння функцыі

аб'екта, на які накіравана дзеянне ў субматыве “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”, неабходна даць падрабязную характарыстыку гэтага матыўнага кампанента. Як вынікае з класіфікацыі мікраматываў, дадзенай на пачатку раздзела, часцей за ўсё ў межах аналізуемага субматыву замаўляльнік звяртаецца да Прачыстай Маці. Паводле народных уяўленняў, Божая Маці “ўспрымалася блізкай простым людзям, іх першай заступніцай перад Сынам, якая па-мацярынску перажывае за ўсіх, суцяшае, якая міласцівая, спагадлівая да любога няшчасця і якая аблягчае боль” [90, с. 610]. У беларускіх лекавых замовах з мікраматывам “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці” гэты персанаж можна аднесці як да фальклорна-міфалагічных, так і да групы хрысціянскіх. Як сцвярджаюць даследчыкі, “паўсюдна ў рускіх Багародзіцу лічылі лекаркай самых розных хвароб” [90, с. 622]. Прыведзены тэзіс пацвярджаюць і прыклады беларускіх замоў, у якіх замаўляльнік звяртаецца да Прачыстай Маці з просьбай пазбавіць чалавека ад канкрэтных захворванняў (напрыклад, ад хваробы вачэй, “уроку”, зубнога болю і інш.) або дапамагчы замаўляльніку ў гэтай справе: *“Госпаду Богу памалюся, святой Прачысце пакланюся. Святая Прачыста Божая маці, прыступі к майму дзіцяці ўдару ўгавараці”* – Старадарожскі раён Мінскай вобласці, вар. Буда-Кашалёўскі раён Гомельскай вобласці [37, с. 166, № 531], *“Госпадзі Божая, Прачыстая маці, прыступі-памагі скулу-рожу выгавараці”* – Салігорскі раён Мінскай вобласці [37, с. 199, № 671], *“Першым разам, божым часам Прасвятая Божая матка, прыступі і дапамажы начныя шаптаці і ўгавараці і сон накідаці”* – Салігорскі раён Мінскай вобласці [37, с. 342, № 1175]. У якасці фальклорна-міфалагічнага, але набліжанага да рэальнага свету персанажа, Прачыстая Маці заўсёды блізкая да народа: яе просяць прыйсці да хаты хворага і вылечыць яго ад пужання (*“Святая Прачыста Божая мацерь, прыдзі к нашай хаткі, свяцонаму, крешчонаму рабу божаму (імя) іспуг шаптаці”* – г. Гомель Гомельскай вобласці [101, с. 201, № 538]). У дадзеным выпадку Прачыстая Маці адначасова з’яўляецца і персанажам магічнага тэксту, і выступае ў ролі лекаркі-шаптухі.

Персанаж Прачыстая Маці ў якасці аб'екта, на які накіравана асноўнае дзеянне, уваходзіць у склад структураўтваральнага матыву як персанаж хрысціянскай малітвы. Як кампанент сюжэтаўтваральнага матыву гэты вобраз набывае ўласцівасці фальклорна-міфалагічнага персанажа і выступае ў якасці саюзніцы лекара: дапамагае і замаўляльніку, і хвораму. У некаторых выпадках з аналізуемага

матыву пачынаецца развіццё сюжэта, і персанаж (у дадзеным выпадку Прачыстая Маці), які з'яўляецца аб'ектам матыву “Зварот замаўляльніка ...”, становіцца суб'ектам у іншых матывах (напрыклад, у матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”). Выбар аб'екта непасрэдна ўплывае і на характар звароту.

Такім чынам, у рабоце вызначаны асноўныя прынцыпы пабудовы замоўных тэкстаў: раскрыты ўстойлівыя заканамернасці ўвядзення матыву “Зварот замаўляльніка ...” у канкрэтныя фрагменты кампазіцыі (дапаўненне малітоўнага ўступу або зачыну, уключэнне ў асноўную частку з мэтай развіцця сюжэта). Прааналізаваўшы субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”, можна зрабіць наступныя высновы:

- у найбольшай колькасці замоўных тэкстаў (307 адзінак, што складае 73,26 % ад усёй колькасці аналізуемых тэкстаў з субматывам “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў”) аналізуюмы субматыў дапаўняе малітоўны ўступ або зачын, тым самым выконвае структураўтваральную функцыю, вызначаецца пэўнай клішыраванасцю, а замоўныя тэксты з гэтым субматывам уяўляюць сабой творы, у якіх маюць месца элементы, характэрныя як для замоўнага жанру, так і для хрысціянскай малітвы;

- у адзінкавых выпадках аналізуюмы субматыў выконвае таксама і сюжэтаўтваральную функцыю, становіцца асноўным у комплексе матываў або дапаўняе іншыя матывы, што дазваляе пашырыць колькасць замоўных варыянтаў нават у межах адной функцыянальнай групы.

Асноўнае прызначэнне лекавых замоў – пазбавіць чалавека ад хваробы. Таму невыпадкова, што мікраматыў “Зварот замаўляльніка да хваробы” (гл. класіфікацыю мікраматываў, дадзеную на пачатку раздзела) прысутнічае ў пераважнай большасці тэкстаў аналізуемых намі функцыянальных груп (251 адзінка – 87,76 % ад усёй колькасці замоў з субматывам “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў”). Паказальна, што ў калекцыі лекавых замоў Гомельшчыны аналізуюмы субматыў знаходзіцца толькі ў асноўнай частцы тэкстаў і становіцца дамінантным у комплексе як з міжфункцыянальнымі, так і спецыяльнымі матывамі ў функцыянальных групах замоў “Ад грыжы”, “Ад хваробы вачэй”, “Ад рожы”. Так, у замовах “Ад грыжы” мікраматыў “Зварот замаўляльніка да хваробы” ўтварае трансфармацыйную мадэль са спецыяльным матывам “Стань на месцы” (у 74,44 % тэкстаў), з міжфункцыянальнымі матывамі “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і

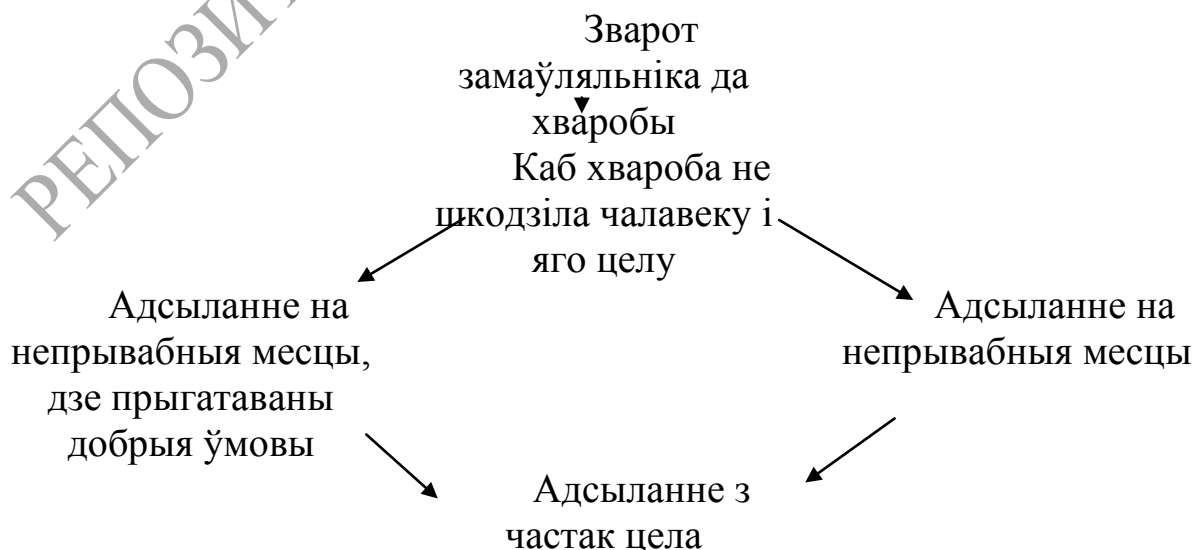
яго целу” (у 40 % тэкстаў) і “Вытокі хваробы” (у 8,88 % тэкстаў); у функцыянальнай групе замоў “Ад хваробы вачэй” – са спецыяльнымі матывамі “Ячмень, на табе кукіш” (78,94 %), “Ячмень, купі сабе тапарок, пасячы...” (63,15 %). У адзінкавых выпадках мікраматыў “Зварот замаўляльніка да хваробы” працягваецца міжфункцыянальнымі мікраматывамі “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу”, “Адсыланне на непрывабныя месцы”, “Зварот да вады”. У 10,52 % тэкстаў мікраматыў узмацняецца формулай магічнага падабенства “як-так”.

Як паказала праведзенае даследаванне, у функцыянальнай групе замоў “Ад рожы” аналізуемы мікраматыў выступае ў якасці асноўнага і ўтварае наступныя мадэлі, якія рэалізуюцца як на парадыгматычным (“аб’яднаным у больш складанае адзінства” [99, с. 963]) (схемы 1-3), так і на сінтагматычным (“вывучэнне ... у лінейным радзе” [99, с. 1206]) (схемы 4-9) узроўнях:

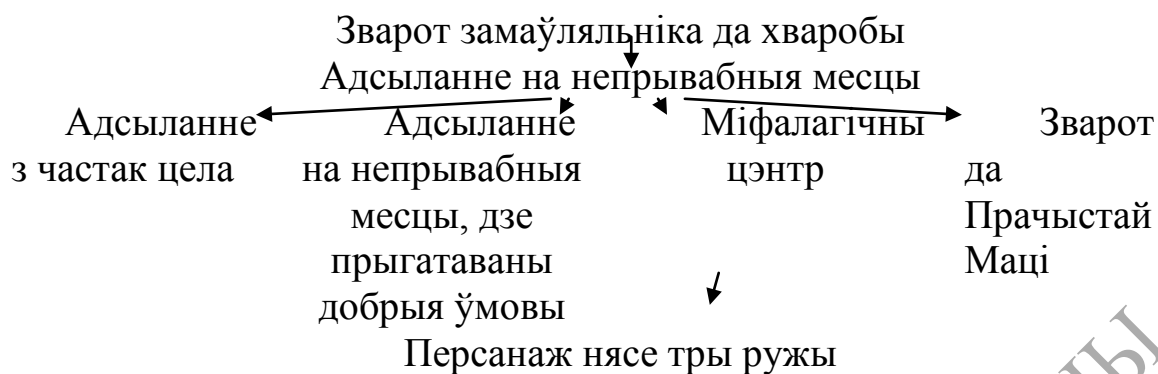
1.

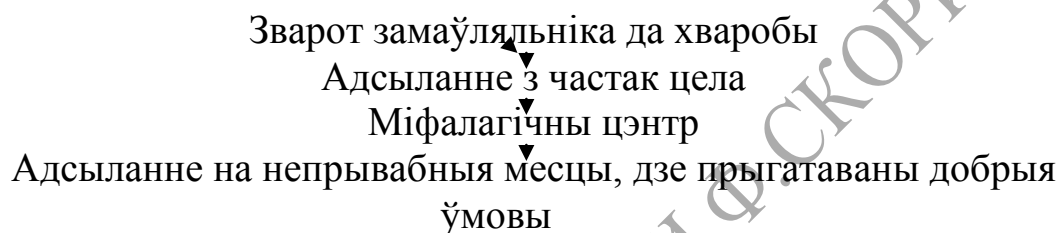
2.

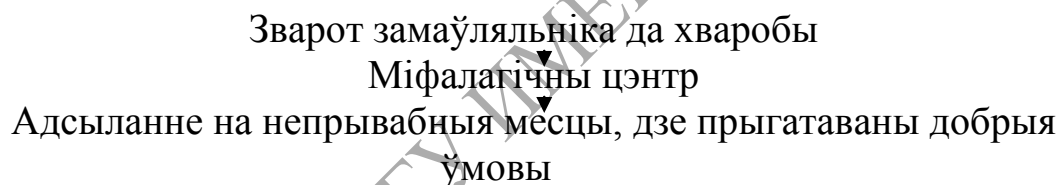
3.

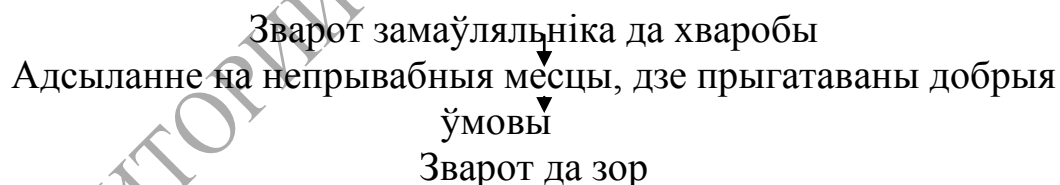
4.

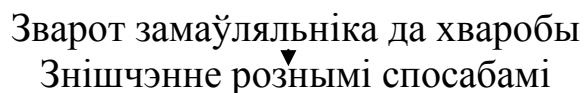
5.

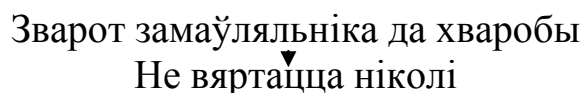
6.

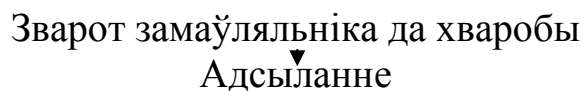
7.

8.

9.

Як вынікае з прыведзеных комплексаў, мікраматыў “Зварот замаўляльніка да хваробы” ў аналізуемых замовах з’яўляецца сюжэтаўтваральным і дамінуе над іншымі. У вузкаспецыялізаваных функцыянальных групах (“Ад хвароб вачэй”, “Ад хвароб жывата” і інш.) ён лагічна працягваецца спецыяльнымі для кожнай групы матывамі, якія раскрываюць спосаб пазбаўлення ад хваробы.

Звернемся да характарыстыкі персанажа, які ў аналізуемым мікраматыве выконвае ролю аб’екта. У межах мікраматыву “Зварот замаўляльніка да хваробы” і суб’ект (замаўляльнік), і аб’ект (хвароба) з’яўляюцца язычніцкімі персанажамі, аб чым сведчаць, напрыклад, месцы іх сустрэчы як прасторава-ландшафтныя (сад, лес, агарод), так і сакральныя (“отчы парог”). Паводле народных уяўленняў, усе гэтыя месцы з’яўляюцца мяжой паміж светам мёртвых і светам жывых, а парог яшчэ быў і месцам, з якім “звязвалася ідэя пераадолення хваробы і пазбаўлення ад пакут” [110, с. 319]. Лекар надзелены звышнатуральнай сілай, што дазваляе яму непасрэдна звяртацца да хваробы, шукаць яе вытокі і месца знаходжання, а таксама пазбаўляць ад яе хворага. Як лічыць Г. Барташэвіч, “адчуванне сваёй сілы дае падставы заклінальніку звяртацца да розных ворагаў, ці то розных ведзьмаў, нячысцікаў, гадаў або хвароб, з прамой пагрозай” [9, с. 123]. У пераважнай большасці выпадкаў разам з мікраматывам “Зварот замаўляльніка да хваробы” прысутнічае мікраматыў, у якім называюцца спосабы пазбаўлення ад хваробы. Як адзначае К. Леві-Строс, “як толькі нам удаецца злавіць душу хваробы, якая ёсць чалавек, хвароба, якая ёсць чалавек, памірае, яе цела знікае ў нашых унутранасцях” [55, с. 156]. У сувязі з гэтым варта прыгадаць і выказванне прафесара М. Нікольскага, які адзначыў, што “першабытны чалавек лічыць, быццам усе з’явы прыроды, нежывыя прадметы, прадстаўнікі расліннага і жывёльнага свету, метэаралагічных з’яў і г.д., якія акаляюць яго, жывуць такім самым жыццём, як і чалавек, з’яўляюцца такімі ж асобамі, якія жадаюць, адчуваюць, змагаюцца за сваё існаванне, як і чалавек” [79, с. 6].

Пры апісанні хвароб у замовах увагуле і ў мікраматыве “Зварот замаўляльніка да хваробы” ў прыватнасці выразна адлюстраваліся ўяўленні старажытнага чалавека адносна “выявы” захворванняў. У выніку даследавання выяўлена, што, у адрозненне ад польскай традыцыі, дзе, як сцвярджае С. Небжэгоўская-Бартмінская, “знешні выгляд хвароб у замоўных тэкстах падрабязна не апісваецца, але некаторым хваробам прыпісваецца адпаведны колер...” [69, с. 313], хвароба ў беларускіх лекавых замовах уяўлялася нашым продкам у наступным выглядзе:

– антрапаморфным (у функцыянальных групах замоў “Ад суроку”, “Ад пужання”, “Ад рожы”, “Ад звіху”, “Ад начніц”, “Ад хвароб жывата”);

– зааморфным (у функцыянальных групах замоў “Ад пужання”, “Ад грыжы”, “Ад зубнога болю”). Хвароба малюецца з воўчай галавой, воўчымі вачыма, ці ўяўляецца лекару казой, чарвяком;

– арнітаморфным (у функцыянальнай групе замоў ад хвароб жывата). Хваробу называюць птушачкай (“залатушачка мая птушачка”) (Нараўлянскі, Светлагорскі раёны), а таксама ўжываюць у адносінах да яе дзеяслоў загаднага ладу “ляціце”);

– фітаморфным (у функцыянальных групах замоў “Ад суроку”, “Ад рожы”). Хвароба ўяўляецца кветкай: “*в саду цвела, твой цвет чырвоны, а корань чорны огнём подпальвала...*” [101, с. 131, № 311];

– дэндралагічным (выражаецца праз загад замаўляльніка “*тобе на пне не стояць, голлем не махаць*”);

– касмаганічным і метэаралагічным (у функцыянальных групах замоў “Ад залатніка”, “Ад начніц”). Хваробу называюць “маладым маладзічком” (Брагінскі, Светлагорскі раёны), “начніцы-зарніцы”. У некаторых замовах “Ад залатніка” хвароба мае выгляд, больш уласцівы для ўяўленняў пра маладзік: “*Залатнік залаты, твой рог залаты*” [37, с. 233, № 788];

– фетышысцкім (у замовах “Ад залатніка” хвароба ўяўляецца ў выглядзе “залаценькага клубочка”, а ў замовах “Ад пужання” – пудзіла з канаплянай/клячаной барадой, канаплянымі/чарацянымі нагамі, саламяным чэравам).

У найбольшай колькасці тэкстаў хвароба прадстаўлена “ў выглядзе персаніфікаваных асоб, у вобразе чалавека” [9, с. 77]. Як персаніфікаваная асоба ў некаторых выпадках хвароба мае ўласнае імя (*Несцяр* (“Ад залатніка”, в. Карма Добрушкага раёна), *Якім* (“От золотніка”, в. Жахавічы Мазырскага раёна [83, с. 317, № 589]), “*Якимничок*” (“Шептать золотника”, в. Замошша Лельчыцкага раёна [83, с. 322, № 595]), “*палуношніца Анна Іванаўна*” (“Ад начніц”, г. Калінкавічы, У.Г.П., 1957 г.н.)). На думку Т. Рабец, “з-за страху перад хваробамі, асабліва перад найбольш небяспечнымі, звычайна пазбягалі называць іх імёны. Яны замяняліся эўфемістычнымі абазначэннямі: Цётка, Кума, Хазяін, Цар і інш.” [87, с. 83]. Вышэйпрыведзеныя прыклады паказваюць, што ў замовах, запісаных на Гомельшчыне (асабліва ў функцыянальных групах “Ад залатніка”, “Ад начніц”), наадварот, імкнуліся надаць хваробе ўласнае імя, нават імя па бацьку, выкарыстоўваючы пры гэтым словы з памяншальна-ласкавымі суфіксамі. Гэты факт пацвярджае меркаванне

Т. Валодзінай аб тым, што “эфектыўнай народнай медыцынскай працэдурай з’яўляецца называнне, агучванне хваробы, яе прызнаванне (“узнаванне”): лічылася, што гэтым хворы падпарадкоўвае яе сабе” [24, с. 38]. Як адзначае К. Вяльмезава, “адзнака “той, хто мае імя” (“имеющий имя”) мае важнае значэнне для абазначэння замоўнага персанажа як “свайго”, “станоўчага”...” [14, с. 94]. Такім чынам, замаўляльнік звяртаецца да хваробы па імені з мэтай улагодзіць яе (“палуношніца Ганна Іванаўна, па начам не хадзі, рабы божай (імя) не будзі” (У.Г.П., 1957 г.н. – г. Калінкавічы), а таксама выкарыстаць у якасці памочніка (“залатничку Якимечку ... присти́пи и намажы Ганни радэжонай и хре́шчонай залатника угавариваць” [83, с. 317, № 589] – в. Жахавічы Мазырскага раёна). Менавіта “ў называнні міфалагічнага персанажа жаночым імем”, на думку Л. Вінаградавай, выяўляецца “паважлівы тон звароту” [20, с. 156]. Лічылася, што “імя – гэта складаючая (“составная”) частка чалавека, яно валодае яго ўласцівасцямі. Калі завалодваюць імем, то распараджаюцца і самім чалавекам. Выдаць імя чалавека – значыць выдаць яго самога” [54, с. 166]. Гэтыя ўяўленні пераносіліся і на хваробу: ведаць імя хваробы – ведаць спосаб пазбаўлення ад яе. У гэтай сувязі варта прыгадаць выказванне А. Юдзіна, які лічыў, што “ўласныя імёны ..., якія ўключаюцца ў тэкст замовы, з’яўляюцца важнейшым сродкам уздзеяння на сілы магічнага свету і мабілізацыі іх на дапамогу суб’екту замоўна-заклінальнага акта” [126, с. 17].

У замовах хваробу называюць чалавекам: добрым (Акцябрскі, Гомельскі, Веткаўскі, Ельскі, Калінкавіцкі, Нараўлянскі, Лельчыцкі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі раёны), вражым, паганым (Лельчыцкі), варавітым (Акцябрскі), залатым (Жыткавіцкі); дураком (Жыткавіцкі); дзявіцай (Акцябрскі, Веткаўскі (у замове “Ад грызі (грыжы, мышы, жабы)” хвароба гіпербалізуецца: “Грыжа-грыжыца, плятая дзевіца, ты дванаццаць ратоў маеш...” (в. Неглюбка Веткаўскага раёна [17, с. 20])), Гомельскі, Лоеўскі, Петрыкаўскі, Рэчыцкі, Хойніцкі раёны). У тэкстах таксама падкрэсліваюцца сваяцкія адносіны з хваробай: яе называюць маці (Калінкавіцкі), бацюхам (Старадарожскі раён Мінскай вобласці), сястрыцай (Жлобінскі, Рэчыцкі, Хойніцкі раёны), братам (Акцябрскі, Буда-Кашалёўскі, Ельскі, Жлобінскі, Жыткавіцкі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі, Рэчыцкі раёны). Прыбліжанаць хваробы да хрысціянскіх персанажаў перадаецца праз словазлучэнні з эпітэтам “божы ...”: чалавек (Брагінскі, Жыткавіцкі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Нараўлянскі, Петрыкаўскі, Хойніцкі раёны), ураднічак (Буда-

Кашалёўскі, Гомельскі раёны), памочнік (Жлобінскі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Мазырскі раёны), ваяўнічак (Лельчыцкі). Хвароба прэзентуецца таксама і праз сацыяльны статус: яе называюць гаспадаром (Буда-Кашалёўскі (слаўным), Веткаўскі, Лельчыцкі (божым), Нараўлянскі, Петрыкаўскі раёны Гомельскай вобласці, Старадарожскі раён Мінскай вобласці), гасударом (Петрыкаўскі), “красным панічком” (Добрушскі), “панічкам” (Жлобінскі, Петрыкаўскі (добрым), Рагачоўскі раёны Гомельскай вобласці, Чэрвеньскі раён Мінскай вобласці), палкоўнічкам, царыцай (Петрыкаўскі), падпалкоўнікам (Жыткавіцкі). У некаторых тэкстах адбываецца змяшэнне ўяўленняў пра хваробу. Нават у межах аднаго сказа замаўляльнік звяртаецца да хваробы як да “божага чалавека” і ў той жа час загадвае ёй “*на пне не стояць, голлем не махаць, а ісці рабе божай (імя) прыстрэк прыгаворваць*” [101, с. 181, № 487].

Прыведзеныя прыклады з’яўляюцца яскравай ілюстрацыяй адметнасці мыслення нашых продкаў, якія баяліся ўздзеяння звышнатуральных істот, таму імкнуліся ўлагодзіць апошніх. Невыпадкава ў такім аб’ёмным пераліку назваў хвароб толькі зрэдку сустракаюцца іх найменні з адценнем зняважлівасці.

У выніку праведзенага аналізу канкрэтнага фактычнага матэрыялу можна зрабіць выснову, што прыярытэтным прыёмам канструявання тэксту ў матыве “Зварот замаўляльніка ...” з’яўляецца выкарыстанне звароткаў як стылістычных фігур з розным сэнсавым адценнем. Былі выяўлены наступныя найбольш распаўсюджаныя формы звароткаў, якія не толькі надаюць замоўнаму тэксту большую дынамічнасць, але і адлюстроўваюць адносіны да хваробы. Так, у замовах ужываюцца звароткі, выражаныя ў форме:

– простага назоўніка, які абазначае назву захворвання, у тым ліку ўтворанага пры дапамозе суфіксаў -ок (“лячок”); -эн/-ен; -ат/-ят (“лечэнята”); -очк (“подымочку”); -ічк (“вярэднічку”); -іч (“залатніча”); -ішч (“зубішча”);

– здвоянага ці зрэдку строенага назоўніка, другая частка якога ўтворана як пры дапамозе памяншальна-ласкавых суфіксаў, так і пры дапамозе суфіксаў -ішч/-ышч (“спугі-спугі”, “прыстрэк-прыстрэча”, “злёку-злёку-перапалоху”, “пуд-пудзішча”, “ляк-лячышча” і г.д.). Як слухна заўважае Г. Барташэвіч, словы, утвораныя пры дапамозе названых суфіксаў, “з аднаго боку надаюць з’яве ці прадмету, стану чалавека гіпербалічны характар, з другога – тут адценне варожасці, пагарды, наўмыснае прыніжэнне. ... я выказваю свае пагардлівыя, негатыўныя адносіны, скажам, да хваробы, значыць

я не баюся яе, я здольны яе перамагчы...” [9, с. 116]. Зрэдку назва хваробы ўтворана пры дапамозе як суфіксаў -ішч, так і памяншальна-ласкальнага суфікса -аньк (“залацішчанька”);

– назоўніка з эпітэтам, што вызначае лакалізацыю хваробы (“завушная завушніца”, “касцявая касцявіца” і інш.). Як адзначае Т. Агапкіна, “аналіз спалучальнасці такіх эпітэтаў з назвамі захворванняў паказвае іх вядомую аказіянальнасць для характарыстыкі большасці хвароб” [5, с. 326]. У некаторых выпадках эпітэт дае хваробе “тукавую характарыстыку” (Т. Агапкіна) (“грызь грымучая”);

– назоўнікаў-каларатываў з таўталагічнымі эпітэтамі, утворанымі пры дапамозе суфіксаў -ушк, -ух/-юх, -іц, якія, на думку Н. Гілевіча, “выклікаюць ... аднолькавыя асацыяцыі, бо заключаюць у сабе адну і тую ідэю...” [26, с. 16] (“белая белавушка, красная красавушка” (Брагінскі раён); “жоўтая жаўтавіца, сіняя сінюга, жоўтая жаўтуха, белая бялюга” (Добрушскі раён); “сіня-сінявіца, біла-бялявіца, чорна-чарнявіца” (Мазырскі раён); “чорна-чарнавіца, бела-белавіца, жоўта-жоўтавіца” (Нараўлянскі раён)). Выкарыстанне такіх слоў, як справядліва лічыць Г. Барташэвіч, “надае замовам няўлоўны, адметны, але заўсёды дзіўны, паэтычны фон” [9, с. 115] з элементамі паважлівасці, у некаторых выпадках нават замілавання;

– назоўніка (у тым ліку здвоенага) з адасобленым прыдаткам (“прыстрэча, добры чалавеча”, “падвейно, вражэ чалавечэ”, “прістрек-прістрэча, божы чалавеча”, “залатнічку, мой панічку” і г.д.).

Такім чынам, зваротак у мікраматыве “Зварот замаўляльніка да хваробы” выконвае ў тэксце не толькі сінтаксічную функцыю, але і дазваляе вызначыць характар захворвання, яго лакалізацыю, а таксама адносіны да хваробы з боку замаўляльніка (лекара). Як слушна зазначае С. Талстая, зваротак адносіцца да такіх “паэтычных фігур”, дзякуючы якой падтрымліваецца “рытм замоўнага тэксту” [102, с. 292].

Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” у замоўным тэксце выконвае сюжэтаўтваральную функцыю. Аднак калі ў замовах з субматывам “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” развіццё сюжэта адбываецца за кошт змены функцыі персанажа (у пачатковым матыве персанаж з’яўляецца аб’ектам, а працягваецца дзеянне матывам, дзе гэты ж персанаж пачынае выконваць ролю суб’екта), то ў развіцці сюжэта, які пачынаецца з мікраматыву “Зварот замаўляльніка да хваробы”, прымаюць удзел іншыя матывы, часцей за ўсё такія, якія ўдакладняюць спосабы пазбаўлення ад хваробы. Адносіны да аб’екта выражаюцца ў выбары формы звароту.

У беларускім замоўным універсуме прадстаўлена “... даволі поўная рэпрэзентацыя народна-хрысціянскіх касмалагічных уяўленняў” [113, с. 103-104], створаны сімвалічна цэльны кантынуум “верхняга”, “нябеснага” свету. У 20,69 % замоў (184 адзінкі) ад усёй колькасці тэкстаў з матывам “Зварот замаўляльніка ...” гучыць субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты”. Як адзначае Г. Барташэвіч, “звароты ў замовах да сонца, наогул да нябесных цел і стыхій, на якія ўскладаецца роля памочнікаў у зямных справах, абумоўлены не толькі верай у іх сілу, не толькі своеасаблівым абагаўленнем іх, а і ўласцівай старадаўняму чалавеку сістэмай мыслення, калі чалавек і прырода, звышнатуральныя сілы ўсведамляліся як элементы адзінага касмічнага цэлага і таму маглі ўзаемадзейнічаць як складовыя часткі гэтага цэлага” [9, с. 41].

У 45,65 % тэкстаў субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты”, рэалізуецца праз мікратыў “Зварот замаўляльніка да зор/зары”. На прыкладзе замоў “Ад начніц” і “Ад сурокаў” (функцыянальных груп, у якіх гэты матыў прадстаўлены ў найбольшай колькасці) вызначым месца і функцыю гэтага мікратыву ў замоўным тэксце.

У функцыянальнай групе замоў “Ад начніц” аналізуемы мікратыў знаходзіцца ў асноўнай частцы замоўнага тэксту і з’яўляецца дамінуючым у комплексе матываў. Як устаноўлена ў выніку статыстычнага аналізу, з яго пачынаюцца 13 разнастайных матыўных комплексаў, у склад якіх уваходзяць як міжфункцыянальныя мікратывы, так і спецыяльныя (“Нехта шуміць, а дзіця спіць”, “Ты мне – я табе”, “У цябе дочка, у мяне сын”):

1. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на непрывабныя месцы – зварот да Прачыстай Маці – нехта шуміць, а дзіця спіць.

2. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на непрывабныя месцы – адсыланне з частак цела.

3. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на месцы, дзе прыгатаваны добрыя ўмовы – нехта шуміць, а дзіця спіць – не вяртацца ніколі.

4. Зварот замаўляльніка да зор/зары – зварот да Прачыстай Маці – вытокі хваробы.

5. Зварот замаўляльніка да зор/зары – ты мне, я табе.

6. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на непрывабныя месцы – вытокі хваробы – каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу – хвароба была да тых пор, пакуль замаўляльнік не пачаў выгаворваць.

7. Зварот замаўляльніка да зор/зары – зварот да Прачыстай Маці – вытокі хваробы.

8. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на месцы, дзе прыгатаваны добрыя ўмовы.

9. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на непрывабныя месцы – адваротная адсылка.

10. Зварот замаўляльніка да зор/зары – вытокі хваробы – каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу.

11. Зварот замаўляльніка да зор/зары – у цябе дочка, у мяне сын.

12. Зварот замаўляльніка да зор/зары – у цябе дочка, у мяне сын – вытокі хваробы – зварот да Ісуса Хрыста.

13. Зварот замаўляльніка да зор/зары – адсыланне на месцы, дзе нічога не адбываецца – Прачыстая Маці дапамагае.

Прыведзеныя схематычныя комплексы дазваляюць вызначыць названы мікраматыў як сюжэтаўтваральны.

У 50 % тэкстаў функцыянальнай групы замоў “Ад сурокаў” мікраматыў “Зварот замаўляльніка да зор/зары” знаходзіцца ў малітоўных уступах/зачынах і часта дапамагае вызначыць час прамаўлення замовы: *“Первым разам, добрым часам Госпаду Богу памолімся, Прачыстай Мацеры наклонімся. “Уранні” – ранняя зара-зараніца, “увечары” – вячэрняя зара-зараніца, памагала ты ўсім, памажы (назваць імя) рабу божаму выгавараць (назваць што)”* [101, с. 173, № 462]. У дадзеным выпадку аналізуемы мікраматыў набліжаецца да мікраматыву “Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці”, што дае магчымасць гаварыць пра яго структураўтваральную функцыю.

Найбольш папулярным аб’ектам у субматыве “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” з’яўляюцца зоры/зара. У замовах у дачыненні да зор заўсёды выступаюць іх рэлевантныя ўласцівасці як найбольш дзейсных, актыўных памочніц у лячэнні. Так, лекар звяртаецца да зор або да ранняй ці вячэрняй зары-зараніцы (у адпаведнасці з тым, у які час прамаўляецца замова, ці незалежна ад гэтага да абедзвюх) з просьбай аб дапамозе яму і хвораму: *“Вячэрняя зара-зарыца, забяры ў майго дзіцяці плач і начніцы...”* – Шчучынскі раён Гродзенскай вобласці, Ельскі раён Гомельскай вобласці [37, с. 333, № 1131]. У замоўных тэкстах зоры/зара ўяўляліся нашым продкам у выглядзе антрапаморфнай істоты. Як канстатуе М. Леўкавец, “ва ўяўленнях усходніх славян зара паўставала ў вобразе юнай прыгажуні” [57, с. 74]. На Гомельшчыне, Міншчыне запісаны тэксты, у якіх зара называецца “маці”, “сястрычкай”, “краснай дзявіцай”. Зрэдку ў яе

ёсць уласнае імя, напрыклад, вячэрняя зара Марімяна, Дар’я, ранішня – Марыя (у рускіх замовах таксама Ірына), “што выдае хрысціянскі ўплыў” [104, с. 117].

У пэўнай колькасці тэкстаў ужываецца аб’яднаная назва зоры-зараніцы. Паводле народных уяўленняў, “зорка аберагае чалавека, дорыць любоў, удачу, шчасце... Гэтае шчасце зоркі прыносяць таму, каго болей за ўсіх любяць...” [67, с. 225]. Яны дапамагаюць і Богу, і чалавеку і “в дзень под сонцам”, і “ў ночі пад месяцам”. Для таго, каб дзеянне замовы працягвалася бесперапынна, замаўляльнік звяртаецца да зор “*вячэрашніх, палуначных, ранішніх, палудзённых*” (в. Стаўбун Веткаўскага [17, с. 17], в. Асарэвічы Брагінскага, в. Карпаўка Лоеўскага [37, с. 307, № 1025]), в. Залатуха Калінкавіцкага раёнаў [83, с. 306, № 568, 569]) або да зары-заранічкі з просьбай забраць “*плаксы-крыксы начныя, дзённыя і палудзённыя...*” (К.Г.Ф., 1945 г.н., в. Дарашэвічы Петрыкаўскага раёна).

Магічныя ўласцівасці зор-зараніц аўтаматычна пераходзяць і на час сутак. Так, раніцай, днём і вечарам для спынення “матчнага кровацячэння” неабходна піць нагавораную ваду. У тэксце замовы лекар просіць “*часы ўтрэня, часы днеўныя, часы вечэрня, зберіце маю кроў у адзін ручай...*” (Б.Г.М., 1938 г.н., в. Вяжышча Нараўлянскага раёна). У дадзеным прыкладзе актуалізуецца тэмпаральны код: пазначаны найбольш удалы час прамаўлення замовы, які ператвараецца ў актыўнага саўдзельніка магічнага працэсу. Як лічыць У. Тапароў, “адрозненні ў замовах дзвюх (або трох) зор маюць прамыя адносіны да ўяўленняў аб адзначаных “пераходных” часавых адрэзках, якія рэгулююць і кантралююць баўленне часу чалавека ў сутачным цыкле” [112, с. 206].

Паводле народных уяўленняў, ранішня і вячэрняя зара – сёстры Сонца і ўвесь час знаходзяцца “пры светлым бостве і прыслугоўваюць яму” [119, с. 254]. У асобных выпадках замаўляльнік, звяртаючыся да Госпада Бога або да Божай Маці, прапаноўвае ім у дапамогу зару-зараніцу як найбольш моцную сілу: “*Вячэрняя зара, сконна пара, Богу памажы (імя) лячыць...*” – Клічаўскі раён Магілёўскай вобласці [37, с. 284, № 952], “*Святая Маць Прачыстая, і ў помашч зара-зараніца, божая памашніца, памажыце кроў загаварываць...*” – Гомельскі раён Гомельскай вобласці [101, с. 88, № 140]). Гэтая дэталё дае падставы меркаваць, што дадзены тэкст узнік у часы станаўлення рэлігійных вераванняў (хрысціянства), калі “эвалюцыя рэлігійных уяўленняў адбывалася не шляхам поўнай іх змены, а шляхам напластоўвання новага на старое, якое яшчэ захоўвалася” [92, с. 745].

У замоўным універсуме важнае месца займае тэмпаральны код, г.зн. актуалізуецца той час, калі магічны працэс лячэння хваробы становіцца найбольш дзейсным, і таму невыпадкава мікраматыў “Зварот замаўляльніка да зор/зары” ў колькасных адносінах пераважае ў функцыянальнай групе замоў “Ад начніц” (12,82 % ад усёй колькасці замоў гэтай функцыянальнай групы) – замоў, якія непасрэдным чынам звязаны з пэўным часам сутак, а менавіта са сном чалавека.

У названай функцыянальнай групе ў межах аналізуемага мікраматыву да аб’екта звяртаюцца з просьбай даць дзіцяці сон: *“Вечерняя зоря Марімяна, прошу тебе, накаці сон і ўгомоні младзенца (імя) ...”* (Ц.М.М., 1931 г.н., в. Засінцы Ельскага раёна), а таксама забраць начніцы (у тым ліку і з частак цела (К.М.Д., 1923 г.н., в. Ператок Калінкавіцкага раёна)) і аднесці іх на непрывабныя месцы.

Мікраматыў “Зварот замаўляльніка да зор/зары” ў замове “Начніцы” мае нехарактэрны выгляд: да “зорь-зорьніц” звяртаюцца з просьбай *“прідзице, возьмице криксы, плаксы, вяраксы на свои коццики, на свои локцики, на свой перейко”* (в. Замошша Лельчыцкага раёна [83, с. 65, № 74]). Можна пагадзіцца з меркаваннем Т. Агапкінай у дачыненні да гэтага мікраматыву, на думку якой “спецыфіка замовы ў тым, што пры фармальным звароце да зор на самой справе замова звернута да курэй...” [83, с. 65].

Такім чынам, мікраматыў “Зварот замаўляльніка да зор/зары” выконвае як сюжэтаўтваральную (з’яўляецца дамінуючым у 13 разнастайных матыўных комплексах), так і структураўтваральную функцыі. У апошнім выпадку ён дапаўняе малітоўны ўступ/зачын, а зоры/зара па сіле ўздзеяння прыроўніваецца да хрысціянскіх персанажаў, тым больш што і называецца яна ў замовах божай (гасподняй)/нябеснай/усяму свету/хвораму памочніцай, вялікай зарой-зараніцай. Як лічыць Т. Агапкіна, “зварот “Зара-зараніца, бож’я памочніца” сустракаецца ва ўкраінскіх і беларускіх замовах ад порчы” [83, с. 146], а таксама, як паказваюць сучасныя запісы, у замовах Гомельшчыны ад пужання, зубнога болю (“Цеменнік”), ад звіху, ад грыжы, ад крыві, ад рожы.

Характэрнай асаблівасцю мікраматыву “Зварот замаўляльніка да зор/зары” з’яўляецца і тое, што ён указвае на час прамаўлення замовы.

Прааналізаваны фактычны матэрыял, звязаны з характарыстыкай матыву “Зварот замаўляльніка ...”, дазволіў раскласіфікаваць замовы з улікам узроўню канкрэтызацыі дадзенага матыву праз субматывы і мікраматывы. Адметнасцю вышэйакрэсленага матыву з’яўляецца яго дамінуючы характар у адносінах да ўтварэння структуры тэксту як

самастойнага завершанага твора або яго часткі і яго значнасць як элемента ва ўтварэнні замоўнага сюжэта, які адрозніваецца спецыфічнасцю ў паслядоўнасці і матывіроўцы падзей.

Крытэрыем вылучэння субматываў з’яўляецца такі структурны кампанент матыву, як аб’ект. Вылучаныя субматывы ў межах вышэйназванага матыву падзяляюцца на тры групы: у якасці аб’ектаў звароту выступаюць хрысціянскія, язычніцкія персанажы, а таксама прыродна-касмічныя аб’екты. Далейшая канкрэтызацыя акрэсленых груп персанажаў – крытэрый вылучэння мікраматываў.

Асаблівасці матыву выяўляюцца ў характары функцыянавання суб’екта, што выражаецца на моўным узроўні ў розных варыянтных формах звароту (просьба, загад, пагроза, праклён і інш.), якія таксама надзвычай спецыфічныя ў адносінах да аб’ектаў.

Семантыка вышэйназванага матыву выяўляецца на аб’ектным “сэнсавым узроўні” мікраматываў. Канстантны характар суб’екта, канкрэтызацыя на ўзроўні аб’екта, уплыў апошняга на выбар формы звароту (моўнага дзеяння) – характэрныя адзнакі матыву “Зварот замаўляльніка ...”, які выконвае як структураўтваральную (уваходзіць у склад кампазіцыйных частак, дапаўняе малітоўны ўступ, радзей зачын і закрэпку), так і сюжэтаўтваральную (уваходзіць у асноўную частку замоўнага тэксту і вызначаецца сэнсавым “першынствам” у комплексе матываў) функцыі.

ГЛАВА 3

Матывы беларускіх лекавых замоў і іх структурныя кампаненты

3.1. Семантыка дзеяння ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”

Аналіз беларускіх лекавых замоў дазваляе пагадзіцца са сцвярджэннем Г. Барташэвіч, што “амаль універсальным характарам валодаюць формулы пераліку, формулы лекавай парады, формулы выгнання, якія ўскладняюцца матывамі задобрывання, застрашвання, адсылкай у лепшыя нібыта месцы” [9, с. 112]. Міжфункцыянальны матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” ў абагуленым выглядзе прысутнічае ў складзе замоўных комплексаў асноўнай часткі 46,83 % (724 адзінкі) замоў аналізуемых намі функцыянальных груп, а ў функцыянальнай групе “Ад сурокаў” пераважае над іншымі. Паводле класіфікацыі Б. Пуцілава, дадзены матыў у шэрагу варыянтаў з’яўляецца “матывам-дзеяннем”, які “ўяўляе сабой сюжэтную адзінку, што фіксуе дынамічныя адрэзкі сюжэта, звязаныя з прасторавымі і значнымі часавымі перамяшчэннямі персанажаў, з іх актыўнасцю” [85, с. 147]. Паводле міфалагічных уяўленняў нашых продкаў, “хвароба вынікае з-за наяўнасці ў целе шкоднай сілы; г.зн. вылечванне настане тады, калі “доктар” зможа выгнаць яе адтуль” [54, с. 339]. У межах вышэйпазначанага матыву такім “доктарам” выступае персанаж (суб’ект), дзеянні якога накіраваны на пазбаўленне чалавека ад хваробы (аб’екта). У якасці акалічнасці дзеяння ў аналізуемым матыве выступаюць месцы, куды або адкуль перамяшчаецца аб’ект (хвароба).

У межах аналізуюмага матыву можна вылучыць шэраг субматываў, варыятыўнасць якіх дасягаецца за кошт канкрэтызацыі ўсіх кампанентаў. Суб’ектам дзеяння ў субматывах выступаюць:

- замаўляльнік (168 выпадкаў, што складае 26,37 % ад усёй колькасці тэкстаў з аналізуемым матывам);
- птушкі (24 – 3,76 %);
- Прачыстая Маці (12 – 1,88 %);
- тры персанажы (браты месяца, сястрыцы, дзявіцы, “старыкі”, анёлы), трэці з якіх дапамагае (8 – 1,25 %);
- жывёлы (7 – 1,09 %);

– Гасподзь Бог, святыя (Пятро, Ілья, Павел, апосталы), анёлы, хвароба (па 4 – 0,62 %);

– вада, іншыя персанажы (“баба Саламаніда”, дачка папа, “брат Кірыла ці Гаўрыла, сястра Мар’я ці Ганна, ці ткачыха” (па 3 – 0,97 %).

Семантыка асноўнага дзеяння ў матыве – знішчэнне хваробы рознымі спосабамі, якія непасрэдным чынам залежаць ад суб’екта, што выконвае гэтае дзеянне. У сваю чаргу дзеянні суб’екта вар’іруюцца ў залежнасці ад акалічнасцей. Вылучэнне субматываў абумоўлена прэдыкатным “сэнсавым узроўнем”. Для таго каб вызначыць характар унутрыматыўнай сувязі паміж суб’ектам і яго дзеяннем у матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”, неабходна засяродзіць увагу на характарыстыцы гэтых структурных кампанентаў.

Дамінуючую ролю ў вышэйназваным матыве адыгрывае замаўляльнік, прэдыкатыўная функцыя якога ў пераважнай большасці зводзіцца да вербальнага ўздзеяння на аб’ект. У 18,29 % выпадкаў суб’ект выгаворвае хваробу, і гэтае дзеянне становіцца вызначальным: “Умоўляю, уговораю подуманна, погаданна, прістречное, подзлячное, подсмешное з косцей, з можжэй, з очей, з белого тела, з румяного лица, з жоўтай косці, з горячей крови, з (імя) головы, з живота” (М.В.В., 1939 г.н.); “Выгаварую, вымаўляю з усіх касцей, маішчэй і жыл, потым з румянага лица, шчырага сэрца” [101, с. 165, № 436]. Такое ж дзеянне замаўляльніка сустракаецца і ў чэшскай замоўнай традыцыі: “N.N., ty máš živé vlasy v očích. Já je tam nepeshát, já vás ven vyříkám” (“Н. (імярек), у тебя в глазах живые волосы. Я их там не аставляю, я вас вон выговариваю”) [15, с. 94, № 39]. Прыведзеныя прыклады дазваляюць выказаць меркаванне аб устойлівасці названай функцыі суб’екта дзеяння ў агульнаславянскай замоўнай традыцыі. У 12,6 % тэкстаў беларускіх лекавых замоў аналізуемых функцыянальных груп замаўляльнік непасрэдна выконвае дзеянні, накіраваныя на пазбаўленне чалавека ад немачы (выганяе, адсылае, вынімае, высякае, адпраўляе і г.д.): “Велеў Гасподзь Бог мой дух прыняць і гэты ўрок уняць, гэтаму чалавеку помач даць. Я гэты ўрок здымаю з буйнай галавы, з тошчага жывата, з белага тела, з шчырага сэрца, з чырвонай крыві” [101, с. 163, № 428]. У некаторых тэкстах замаўляльнік і выгаворвае хваробу, і адсылае яе: “Я цябе выгаворваю і вымольваю з раба божага гэтага, з белае касці, з чырвонае крыві, з шчырага сэрца, з буйнай галавы, ссылаю на мхі, на балоты, на ніцыя лозы, дзе вецер не вее, дзе сонца не свеціць, дзе совы не кугукаюць” (К.Г.Ф., 1945 г.н.); “Выгаворваю ўрокі і прыгаворы з рабы божай (імя) із жыл, із пажыл,

із шчырага жывата, із румянага ліца і ссылаю ўрокі і прыгаворы на мхі, на ніцыя лозы...” [101, с. 175, № 467]. Неабходна адзначыць, што ў 36,17 % выпадкаў асноўны вынік (пазбаўленне чалавека ад хваробы) дасягаецца праз зварот замаўляльніка да іншых персанажаў.

Як вынікае з аналізу тэкстаў лекавых замоў, функцыя замаўляльніка ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” звязана як з вербальным уздзеяннем на хваробу, так і з выкананнем іншых дзеянняў, звязаных з выгнаннем, адсыланнем, высяканнем і інш., і скіраваных на пазбаўленне чалавека ад хваробы.

У значна меншай колькасці замоў суб’ектам дзеяння выступаюць птушкі (як канкрэтна названыя – голуб, воран, сарока, бусел, так і без назвы – птах, пціца, птушка), якія змагаюцца з немаччу толькі для іх уласцівымі сродкамі (крыламі, кіпцюрамі, дзюбай) і спецыфічнымі спосабамі. Асноўная семантыка дзеяння ў дадзеным выпадку прадстаўлена праз вар’іраванне дзеясловаў (выдзіранне, выбіванне, выклёўванне, разграбанне): *“пціца з яркімі вачамі, з стальной дзюбачкай, з медзянымі кіпцікамі ... вочачкамі выглядае, дзюбачкай выбівае, кіпцікамі выдзірае ў рабы божжай (імя) ражонья, хрышчонья, урок вынімае...”* ([101, с. 168, № 446], в. Чабатовічы Буда-Кашалёўскага раёна); тры *“пціцы”* *“прыляцелі, нарадку ўнімалі, крыллямі жывот разбівалі, кіпцем з жывата нарадку выдзіралі, залатымі дзюбкамі выдзяўбалі нарадку, крыллямі разбівалі...”* ([51, с. 46], в. Янаўка Кармянскага раёна); чорны воран *“кіпцямі разграбае, дзюбкаю раздаўбае, у раба божгага (імя) урок ўнімае”* ([101, с. 159, № 418], в. Курганне Рагачоўскага раёна); *“сам ён чорны, сам ён чорны і крылля яго чорныя, і крылля яго чорныя, і пер’я яго чорныя, і пер’я яго чорныя, і дзюбка яго чорная, і дзюбка яго чорная, пысай вынюхае, лапамі выбягае, кацямі выдзірае ў рабы божжай (імя)...”* ([101, с. 199, № 534], в. Чабатовічы Буда-Кашалёўскага раёна). У пераважнай большасці замоўных тэкстаў, у якіх суб’ектамі матыву з’яўляюцца птушкі, найчасцей сустракаецца вобраз ворана, прычым яскрава выражана яго амбівалентнасць. Як птушка *“нячыстая, звязаная са светам мёртвых”* [119, с. 192], ён прыляцеў з чужых *“старон”* і *“сеў на варотах у красных чобатах”* (як вядома, вароты – *“сімвал мяжы паміж сваёй, асвоенай прасторай і чужым, знешнім светам”* [19, с. 118]). З другога боку, гэта птушка, якая *“шануецца за мудрасць”* [119, с. 192], таму ў гэтым выпадку ёй не абавязкова прымяняць *“птушыную зброю”*, а хваробу можна выгаварыць: *“стаў шчэбетаць, урокі гаварыць”* [101, с. 165, № 433]. Узгадваецца гэтая птушка і па апісанні, дадзеным у замове *“Ад уроку (“ад плахога*

глаза”)), запісанай у в. Кнышэвічы Светлагорскага раёна: *“ляцеў птах на [Сіянскіх] гарах, сеў на (імя) варотах. Стаў шчэбетаці, урокі сабіраці... Ён паішчабятая, урокі насабіраў, паляцеў на сіне мора...”* [37, с. 290, № 977]. На сінім моры, на камні воран *“сідзіць і убывае, прыстрэкі-уроки уговорае...”* ([83, с. 159, № 249], в. Тонеж Лельчыцкага раёна). І ўсё ж часцей воран выкарыстоўвае і крылы, і кіпці, і дзюбу: *“як ты, чорны воран, ... кіпцямі разграбаеш, дзюбаю раздзяўбаеш, у раба божжага (імя) урокі ўнімаеш і ўгаварываеш”* ([101, с. 168, № 445], в. Гадзілавічы Рагачоўскага раёна (вар. [101, с. 159, № 418], в. Курганне Рагачоўскага раёна)). Дастаткова чорнаму ворану страпянуць сваімі чорнымі крыламі, як чалавек пазбаўляецца *“ад іспугу”* ([101, с. 196, № 525], в. Княжынка Рагачоўскага раёна), *“ворань чорная... сядзіць, крыльямі махая, із (імя) перапуг вынімая”* ([101, с. 200, № 535], г. Рэчыца, перасяленка з в. Юркавічы Веткаўскага раёна).

У ролі суб’екта ў аналізуемым матыве выступае таксама і сарока. Функцыянальнасць гэтага персанажа звязана з уяўленнямі аб яе *“прыроднай зладзеяватасці”*: *“ляцелі сарокі і ўхапілі (імя) урокі”* ([37, с. 292, № 982], вв. Дзяржынск, Прыбалавічы Лельчыцкага раёна); *“прыляталі сороки, вороны, забрали с тае Марыи уроки”* ([83, с. 166, № 262], в. Дарашэвічы Петрыкаўскага раёна); *“прилецели сороки, ухопили от Марухи уроки, крыльцами стрэпетали, а ножками притоптали”* ([83, с. 167, № 264], в. Дзякавічы Жыткавіцкага раёна); *“лецели сороки, поймали уроки”* ([83, с. 168, № 265], в. Хільчыцы Жыткавіцкага раёна); *“ляцелі сарокі, вароны, схапілі (імя) хваробу... на чорную зямлю селі, крыламі махнулі, ад (імя) усю хваробу адварнулі”* (в. Акулінка Мазырскага раёна); *“прыбеглі сарокі на твае ўрокі, панеслі ...”* у хтанічнае царства, *“дзе сабачыя брэхі не чуваць”*, якое знаходзіцца за цёмнымі лясамі, быстрымі рэкамі ([101, с. 205, № 550], в. Ламавічы Акцябрскага раёна). У замове *“Начніцы на дзяцей нападаюць”*, запісанай у в. Жахавічы Мазырскага раёна, сарокі ляцелі праз высокі дом, у якім жыве хворае дзіця для таго, каб *“криксы, начницы, вечарницы лечици”*. Яны хваробу *“ўзялі, пад ницыя лозы занесли и ножками загребли, и крыльцами замели, и ў глыбоки Дунай занесли. Там яго патопили...”* [83, с. 74, № 93]. Т. Агапкіна лічыць, што мікраматыў *“Ляцелі сарокі, забралі ўрокі”* характэрны для ўкраінскай і беларускай традыцый [83, с. 167].

У замовах Гомельшчыны ў межах аналізуюмага матыву суб’ектам дзеяння выступае таксама бусел з залатымі крыламі і чырвонымі нагамі: *“Ходзіць бусел на балоту, у яго залатыя крылля, чырвоныя*

ногі, ён ету балезнь забірае і на балота адпраўляе” [83, с. 155, № 241]. Паводле народных уяўленняў, “паважлівыя адносіны да бусла... былі звязаны, па-першае, з уяўленнямі пра бусла як ахоўніка і ачысціцеля зямлі ад гадаў і іншай нечысці, а па-другое, з тым, што бусел у народных павер’ях здаўна надзяляўся чалавечымі ўласцівасцямі і ўвогуле суадносіўся з чалавекам” [119, с. 19].

Такім чынам, дзеянні персанажаў-птушак па пазбаўленні ад хваробы звязаны з выкарыстаннем толькі для іх уласцівых сродкаў (крылаў, дзюбы, кіпцюроў) і спосабаў (“*кіпцямі разграбае/дзюбаю выдзірае, раздаўбае, выбівае/крыльцямі стрэпеталі, махнулі*” і г.д.).

У невялікай колькасці тэкстаў беларускіх лекавых замоў (1,66 % – 12 адзінак з 724) гучыць субматыў “Змыванне хваробы”, дзе суб’ектам дзеяння выступае вада, прыродныя ўласцівасці якой звязаны з магчымасцю змываць хваробу: “*вадзіца-царыца, красная дзявіца, ішла ты мастамі, берагамі, жоўтымі камямі. Камні змывала, урокі знімала...*” ([101, с. 175, № 467], в. Чкалава Гомельскага раёна); “*вадзіца-царыца па канаўках кацілася, па пясочку збягала, ад раба божлага (імя) іспугі ўсе забрала*” ([101, с. 205, № 552], в. Ламавічы Акцябрскага раёна). Аналагічныя ўласцівасці вады ў адпаведным матыве сустракаюцца і ў іншых славянскіх традыцыях, напрыклад, у чэшскай: “*Ty zaháníš všecky čáry, trháš rovy, hory, scaly, a to všecko tvoi mocí*” (“*Ты прогоняешь все колдовство, разрушаешь металлы, горы, скалы, и все это твоей силой*”) [15, с. 154, № 197].

Субматыў “Змыванне хваробы” прысутнічае ў вербальнай частцы замоўных тэкстаў. У аналізуемай калекцыі замоў ёсць прыклады, калі такія замовы нагаворваюцца на ваду, да якой звяртаюцца з просьбай пазбавіць чалавека ад хваробы, а потым нагаворанай вадой з хворага хвароба рэальна змываецца. Так, паводле заўвагі Наталлі Пятроўны Зязюлі, 1949 г.н., з в. Карпаўка Лоеўскага раёна, “*замова нагаворваецца на ваду, потым вадой памачыць рукі, ногі, шыю*”. Як лічыць Вольга Мікалаеўна Савікава, 1925 г.н., з г. Рэчыца (нарадзілася ў в. Грабаў Петрыкаўскага раёна), для таго, каб пазбавіцца “*Ад порчі з ветра*”, “*берут воду із колодца ілі трёх прорубей і окатывают ей больнога трі раза. Прі черпаніі воды пріговарівают...*”. Наяўнасць прыведзенага акцыянальнага кампанента аднаго з замоўных рытуалаў – характэрная рыса для славянскай замоўнай традыцыі. Так, напрыклад, у чэшскіх і ў балгарскіх замовах сустракаюцца падобныя дзеянні: “*Калі хворы жадае хутка вылечыцца, ён ідзе на ваду сам або пасылае каго-небудзь на ваду да той крыніцы або ручая, якому найбольш давярае.*

Калі дайшоў да вады, ён тройчы хрысціцца і гаворыць: “Водичка холодная, освященная святым Иоанном при крещении Господа Христа, помоги мне со здоровьем”. Пасля гэтага ён п’е ваду” [15, с. 153, № 195] або “заговоранай вадой пырскаюць на хворага або абмываюць яго лоб тры разы...” [94, с. 45, № 75]. Варта падкрэсліць, што пасля таго, як прагучалі магічныя словы замовы, “когда несут воду больному, по пуці не здороваюцца ні з кем і ні з кем не гаворят”. Замова “Заговорванне паддзела”, запісаная ў в. Заспа Рэчыцкага раёна, можна меркаваць, раней суправаджалася рэальнымі дзеяннямі з вадой: “тры пышныя паненкі гулялі, раба божлага (імя) дажыдалі, вадой-вадзіцаю, святою арданіцаю абмывалі”. І адразу — чакаемы вынік: “вада-вадзіца, святая арданіца з мора ў мора перабягала, траву ў карні разрывала, ледзяныя горы размывала, залатыя камні разбівала, рабу божаму (імя) паддзел выганяла” [101, с. 176, № 468]. Псіхалагічнае ўздзеянне ўзмацняецца тым, што вада з лёгкасцю размывае горы, разбівае камяні і разрывае карані, а таму ёй пад сілу справіцца і з хваробай.

Вада становіцца дзейным сродкам пазбаўлення ад хвароб і ў руках Божай Маці: “Шла мать Прочистая по желтому песочку, по золотому мосточку, несла три водицы: орданскую, моковенскую. Шла на весь мир уроки смывать, шелковым платочком руки вытирать” ([101, с. 177, № 471], г. Жлобін); “ішла матка Прачыстая па Сіянскай гарэ, святую воду насіла і раба божлага змывала...” ([37, с. 218, № 728], в. Старая Алешня Рагачоўскага раёна). Каб пазбавіцца “ад нарадкі”, Прачыстая Маці прапануе рабе божай (імя): “Ідзі, раба, набяры вады із трох руч’ёў. Адно ваду выпівай, другой вадой на сібе палівай, трэцяй вадой зьмеям вочы залівай” ([101, с. 187, № 497], г. Рэчыца, перасяленка з в. Юркавічы Веткаўскага раёна, вар. [88, с. 56], в. Гадзічава Гомельскага раёна). Выпіць вады з аднаго ручайка, выліць на сябе з другога прапануе Маці Гасподня і ў замове “Ад нарадкі”, запісанай у в. Клімаўка Гомельскага раёна.

Каб пазбавіць дзіця “ад уроку”, “баба Саламаніда” карыстаецца калодзезнай вадой: “кала тога калодзеся стаяла баба Саламаніда, ваду брала, этага дзяцінку прамывала, усе ўрокі вымывала” ([37, с. 278, № 937], в. Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна). Калодзезная вада выкарыстоўваецца таксама і ў акцыянальнай частцы балгарскіх замоў, што пацвярджае агульнасць славянскай традыцыі: “...Раніцай, як толькі дзіця прачнулася, знахарка бярэ гэтыя кавалачкі (солі – **С.В.**), хрысціць імі дзіця, а потым дае яму лізнуць. Затым кідае іх у ваду, якую ўзялі з трох калодзежаў. Потым бярэ тры вугалёчкі і гасіць

ix у гэтай вадзе, тры разы прагаворваючы (тэкст замовы – С.В.) [94, с. 39, № 56]. У замове “Ад зубнога болю”, запісанай у в. Чырвоны Бераг Жлобінскага раёна (ад перасяленкі з в. Дворышча Хойніцкага раёна), як вада збягае, так і боль прападае [101, с. 112, № 254].

Такім чынам, субматыў “Змыванне хваробы” характэрны не толькі для беларускай, але і для іншых славянскіх замоўных традыцый (напрыклад, чэшскай і балгарскай), а прыродныя ўласцівасці вады (у якасці суб’екта дзеяння аналізуемага матыву) узгадваюцца як у тэкстах замоў, так і ў акцыянальнай частцы магічнага рытуалу, калі вадой абмываюць хворага альбо даюць яму выпіць нагаворанай вады.

Кампаненты, якія ў аналізуемым матыве з’яўляюцца акалічнасцямі дзеяння і выконваюць ролю неабходнай умовы, наступныя:

- часткі цела;
- лакатыўныя адзінкі, у тым ліку
- непрывабныя месцы;
- непрывабныя месцы, дзе прыгатаваны спрыяльныя для хваробы ўмовы;
- месцы, дзе нічога не адбываецца;
- прыродныя аб’екты, у тым ліку
- жывёлы;
- птушкі;
- расліны.

Сюжэты 31,35 % (227 адзінак з 724 тэкстаў з разглядаемым матывам) замоў пабудаваны на субматыве “Выгнанне (адсыланне) хваробы з частак цела”. Гэты субматыў, па сведчанні расійскай даследчыцы Т. Агапкінай, “вядомы ва ўсіх усходнеславянскіх традыцыях. Паводле назіранняў М. Пазнанскага, пералік частак цела ёсць і ў лекавых (“врачевальных”) малітвах (толькі звычайна без эпітэтаў), а таксама шырока вядомы ў еўрапейскім фальклору (нямецкім, англійскім, французскім)” [83, с. 134]. Замоўныя тэксты з вышэйадзначаным субматывам – з’ява традыцыйная. Падобныя прыклады мы сустракаем і ў зборніках У. Дабравольскага (“... *выхадыця изъ кастей, изъ мащей, изъ жилъ, изъ пажилыкъ сустайцыў, полусустайцыў, атъ буйный галавы, атъ быстрыхъ глазъ и атъ румяныва лица, атъ рабочихъ рукъ, атъ быстрыхъ нохъ и атъ усей нутриннасти чилавеческій*” [29, с. 174]), Е. Раманава (“... *а тяперь я яго говору и выговарую исъ жилъ, изъ пажилъ, исъ суставъ, изъ горячай криви, изъ буйныя головы, исъ щираго сэрца...*” [89, с. 11]), П. Шэйна (“... *уси золотузи ,отвалицесь, откацицесь отъ буйной головы, отъ хребетной косьци, отъ жилъ, отъ пажилъ, и отъ*

мозогъ и отъ пяценокъ и отъ легценокъ...” [121, т. 2, с. 533]) і інш. Невыпадковым можна лічыць той факт, што ў першую чаргу хвароба адсылаецца менавіта з частак чалавечага цела (у замовах даецца іх падрабязны пералік, мы сустрэліся з 69 часткамі чалавечага цела. (гл. Табліцу А 2 – Часткі цела, з якіх адсылаецца хвароба)), таму што “чалавек – гэта перш за ўсё мікракосм як вобраз і падабенства макракосма; дадзенае ўяўленне прасочваецца ва ўсіх сімвалічных традыцыях, паўсюль падкрэсліваецца сувязь элементаў свету з цялеснымі органамі і органамі пачуццяў” [98, с. 471-472], а “чалавечае цела – найбольш універсальны і дасканалы з усіх сімвалаў. Амаль ва ўсіх свяшчэнных кнігах ёсць аналогіі свету з чалавечым целам” [122, с. 173]. Як лічыць Г. Барташэвіч, “сэнс такога прыёму – не пакінуць ніводнай мясціны, дзе б мог захавацца варожы чалавеку дух, як у замовах ад розных хвароб гэтаксама падрабязна называюцца ўсе магчымыя віды хваробы і ўсе часткі цела, адкуль яны выганяюцца” [9, с. 52].

Блізкім па змесце з’яўляецца матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу”, які гучыць у 16,81 % (257 адзінак) тэкстаў. У гэтых замовах таксама пералічваецца часткі цела, якія хваробе забараняецца шкодзіць, перш за ўсё гэта косці. У 116 выпадках здаровым павінны быць сэрца – “найбольш духоўны і таямнічы орган чалавечага цела, які сімвалізуе крыніцу жыцця” [122, с. 201], у 86 выпадках – кроў, якая ў Бібліі атаясамліваецца з душою чалавека: “ибо душа всякого тела есть кровь его, она душа его...” [Левит 17 14]. Т. Агапкіна заўважае, што матыў “Тут табе не быць, цела не мучыць, касцей не ламаць” сустракаецца амаль выключна ва ўкраінскай, беларускай і паўднёва-рускай традыцыях” [83, с. 134].

Не менш папулярным (24,03 % – 174 адзінкі з 724) з’яўляецца субматыў адсылання хваробы ў такія мясціны, якія знаходзяцца ў непрыгоднай для жыцця чалавека прасторы і маюць статус дзікай зямлі. У якасці лакатываў згадваюцца не проста горы, берагі, дарогі, а крутыя берагі, высокія ці крутыя горы, цёмны ці сухі лес, камяністыя дарогі, сухія ці чыстыя палі і інш. як локусы патэнцыяльна небяспечныя, “адкуль яны (хваробы – **С.В.**) не могуць ужо распаўсюджваць сваю шкодную сілу” [9, с. 76] (гл. Табліцу А 3 – Мясціны, на якія адсылаецца хвароба). У 8,56 % выпадках (62 адзінкі з 724) у падобных месцах знаходзіцца “хтанічнае царства” (Г. Барташэвіч), дзе “пеўня/петухоў голас не заходзіць/не заносіць/не даходзіць/не ходзіць (пеўні не спявалі/не пяе)” (Акцябрскі, Веткаўскі, Гомельскі, Ельскі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Нараўлянскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Хойніцкі), “дзе

сонца/сонежка не грэе/не сходзіць/не свеціць ніколі” (Акцябрскі, Буда-Кашалёўскі, Гомельскі, Ельскі, Жлобінскі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Нараўлянскі, Петрыкаўскі, Светлагорскі, Хойніцкі), “дзе вецер не веє/не ходзіць” (Акцябрскі, Веткаўскі, Гомельскі, Ельскі, Жлобінскі, Калінкавіцкі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Петрыкаўскі, Светлагорскі), “людзі не ходзяць” (Акцябрскі, Веткаўскі, Гомельскі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Лельчыцкі, Мазырскі, Хойніцкі, Чачэрскі), “птушкі/птахі/пташкі не лятаюць/не залятае” (Акцябрскі, Буда-Кашалёўскі, Гомельскі, Жлобінскі, Калінкавіцкі, Рагачоўскі, Хойніцкі, Чачэрскі), “дзе сабакі не брэшуць/не лаюць/не брахалі (сабачыя брэхі не чуваць)” (Акцябрскі, Буда-Кашалёўскі, Гомельскі, Калінкавіцкі, Лоеўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Хойніцкі), “дзе пташкі/пціцы/куры/гусі/вараб’і/сарокі не шчабечуць/не пяюць/не крычаць” (Буда-Кашалёўскі, Добрушскі, Калінкавіцкі, Лоеўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Хойніцкі, Чачэрскі), “дзе месяц/луна не сходзіць/не заходзіць/не блеснець (луна ніколі)” (Буда-Кашалёўскі, Гомельскі, Жыткавіцкі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Хойніцкі), “дзе барын/мужчынкі/хлопец тапорукам/сякерамі не рубне/не рубіць/не сякуць”, “дзе дзявіца/дзеўка касы/касой не распясе/не махае” (Ельскі, Жыткавіцкі, Лельчыцкі, Светлагорскі), “дзе жыта/збож’е/ежка не родзіць”, “дзе свет не світае” (Ельскі, Лельчыцкі, Светлагорскі), “дзе звер/звяр’ё не забягае/не ходзяць” (Буда-Кашалёўскі, Жлобінскі, Рагачоўскі), “дзе курыны/курачы голас не заходзіць” (Ельскі, Лельчыцкі, Лоеўскі), “дзе дары божыя не родзяць” (Ельскі, Лельчыцкі), “дзе совы не кугукаюць/не скугучаць” (Петрыкаўскі, Рагачоўскі), “дзе волкі не выюць” (Веткаўскі, Гомельскі), “дзе раса не ападае” (Гомельскі), “дзе пціцы гнёзды не ўюць, дзяцей не маюць”, “дзе курлацкага голасу не слыхаць” (Чачэрскі), “дзе траву не з’ядаюць, дзе воду не співаюць” (Акцябрскі), “дзе людскі голас ніколі не заходзіць” (Брагінскі), “дзе божа Маці не ходзіць”, “дзе мир Божы не ходзіць”, “дзе курачага сліду не мае” (Лельчыцкі), “дзе скот не возыць” (Мазырскі), “дзе мертвяцы не ўстаюць” (Кармянскі). Як лічыць Т. Агапкіна, матыў “Выгнанне хваробы туды, дзе нічога не адбываецца” сустракаецца ва ўсіх усходнеславянскіх традыцыях...” [83, с. 136]. Прааналізаваныя фактычныя матэрыялы дазволілі выказаць меркаванне аб пашырэнні геаграфіі распаўсюджанасці названага матыву. Так, у чэшскіх замовах гэтыя месцы маюць наступны выгляд: “... неси их лучше в воду и на горы, куда ни один пастушок стада не гоняет” [15, с. 157, № 206], а ў балгарскіх – “... где петухи не поют, где собаки не лают, где кур не разводят, где деревья не растут, где вода не течет, туда, где солнце

и месяц не греют, в пустые леса, в пустые места, в пустые каменистые места” [94, с. 20, № 1] або “... пустой лес пустынный, где петух не поет, где курица не клюет, где конь не ходит, где осел не топчется, где собака не лает” [94, с. 28, № 24], ці “... в пустой лес телелейскій, где ничего не происходит: вол не мычит, буйвол не мычит, сорока не трещит, петух не поет, ягненок не блеет, медведь не ревет...” [94, с. 54, № 103] і інш.

У 14,78 % випадкаў (107 адзінак з 724) у якасці акалічнасці дзеяння – локусаў, на якія адсылаецца хвароба, – выступаюць месцы, дзе створаны добрыя, з пункту гледжання чалавека, умовы. Там “сталы (новыя – Кармянскі) засціланыя” (ва ўсіх раёнах Гомельшчыны, акрамя Буда-Кашалёўскага, Веткаўскага, Жыткавіцкага, Мазырскага, Нараўлянскага), “койкі засціланыя” (Мазырскі), “красныя пасцелі пасланы” (Петрыкаўскі), “кубачкі (кубкі/чары/стаканы/ стаканчыкі) наліваныя” (ва ўсіх раёнах, акрамя Буда-Кашалёўскага, Веткаўскага, Жыткавіцкага, Кармянскага, Нараўлянскага, Хойніцкага), лыжкі (срэбныя – Брагінскі, Лоеўскі) раскладзеныя, “коні запраганыя”, “слонцы папрыкаваныя” (Лельчыцкі), абрусы (скацеркі) шаўковыя (Рэчыцкі) “засціланыя” (Кармянскі, Рэчыцкі), “проскулкі ламаныя” (Хойніцкі), “свечачкі гараць” (Брагінскі), прыстол стаіць (Лельчыцкі), “на сінім моры белы камень, на том камні два прастолы стаіць, на тых прастолах два кубачкі стаіць. У вадзін кубачак жоўтыя пясочак засыпаецца, у другі кубачак злота і срэбра пераліваецца” (Мазырскі), “пад тым дубком кашка наварана” (Нараўлянскі). У гэтых месцах таксама ёсць “добрыя гуслі” (Хойніцкі), “скрыпкі, дудкі” (Петрыкаўскі), “мяккія (пуховыя – Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, пярковыя – Брагінскі) падушкі” (Рагачоўскі), “пярона пуховая” (Брагінскі), “святуюшкі” (Рагачоўскі), “лавы дубовыя”, “сталы цесовыя (дубовыя)” (Рэчыцкі), “караваці пуховыя” (Буда-Кашалёўскі), “дзве крыніцы”, “валы пячоныя” (Жлобінскі), “цацкі, лялькі, мяккія пірагі, гарачыя калачы” (Рэчыцкі), “чары залатыя, напіткі дарагія ... засцілкі цвілёвыя” (Петрыкаўскі), “калыскі залатыя, пелюшкі шаўкавыя” (Добрушскі, Лельчыцкі). Хваробе там можна “гуляць” (Гомельскі, Добрушскі, Ельскі, Жлобінскі, Калінкавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Чачэрскі раёны), “буяць” (Рагачоўскі, Чачэрскі), “піць/выпіваць” (Акцябрскі, Гомельскі, Добрушскі, Ельскі, Жлобінскі, Калінкавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Чачэрскі раёны) (піць піва – Петрыкаўскі), “есці” (Гомельскі, Добрушскі, Ельскі, Жлобінскі, Лельчыцкі, Мазырскі,

Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Чачэрскі) (есці мёд – Петрыкаўскі), “спаць” (Гомельскі, Добрушскі, Жлобінскі, Лельчыцкі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Чачэрскі), “спачываць” (Ельскі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі, Светлагорскі раёны), “прабабінага малака насаць” (Лельчыцкі), “сакатаць, рагатаць, прыбуваць” (Петрыкаўскі), “карэнне пускаць” (Рэчыцкі), “раскошу прынімаць” (Чачэрскі), “шармаваць, свайго веку дажываць, лёгка дышаць” (Лельчыцкі), “свадзьбы спраўляць” (Калінкавіцкі). У такіх месцах *“тры пышныя паненкі гулялі, раба божлага (імя) дажыдалі, вадую-вадзіцаю, святою арданіцаю абмывалі”* (в. Заспа Рэчыцкага раёна [101, с. 176, № 468]); *“там дзеўкі гуляюць, віном чары наліваюць, сталы засцілаюць і цябе ў гасці дажыдаюць”* (в. Вішнёўка Гомельскага раёна [37, с. 275, № 928]); *“там дзеўкі гуляюць ... цябе ў гасці дажыдаюць”* (в. Вішнёўка Гомельскага раёна (вар. вв. Бабічы, Рудня Барталамееўская Чачэрскага, в. Завідаўка Добрушскага, в. Станькаў Рагачоўскага раёнаў) [37, с. 307, № 1031]); *“паны ў карты гуляюць... п’юць, гуляюць, прыпалаху ў гасці зазываюць”* (в. Сінск Лоеўскага раёна, П.М.У., 1927 г.н.); *“там цябе ждучь-ажыдаюць, мёд вараць, сыту сыцяць”* (в. Страдубка Лоеўскага раёна, К.Г.М., 1939 г.н.); *“там твае браты і сёстры гуляюць, цябе заклікаюць на куст сахарны, на мёд салодкі...”* (в. Бяляеўка Чачэрскага раёна, С.Г.Г., 1932 г.н.); *“там их будуць калыхаць”* (в. Партызанская Хойніцкага раёна [83, с. 61, № 67]). У чэшскай замоўнай традыцыі ў такіх месцах *“... есть две печи хлеба, два колодца молока. Там ешьте, там пейте, там успокойтесь...”* [15, с. 149, № 183].

У 1,20 % тэкстаў сустраўся матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”, дзе асноўным дзеяннем з’яўляецца адсыланне хваробы на жывёл і птушак: ваўкоў, сабак, варон, сарок, журавоў, вераб’ёў і ўвогуле птушак: *“Врокі, идзицэ на сорокі”* – Драгічынскі раён Брэсцкай вобласці [83, с. 169, № 269]. У замове, запісанай у в. Глыбочыца Чачэрскага раёна, замаўляльнік таксама адсылае “прыгаворы” на сарок і варон, а яны павінны аднесці хваробу яшчэ далей: у месцы, непрыгодныя для жыцця, дзе знаходзіцца “хтанічнае царства”: *“Пасылаю ўсе еты зрокі, прыгаворы на сарокі і вароны. А вы, сарокі і вароны, нясіце ўсе еты ўрокі і прыгаворы на жоўтыя пяскі, на крутыя беражскі, на сухія лясы, на балоты глухія, дзе пціцы не п’юць, гнёзды не ўюць, дзяцей не маюць”* – Чачэрскі раён Гомельскай вобласці [37, с. 292, № 983], *“вроки на сороки, на вороны. Сороки, знымайтэ вроки, нэситэ за тёмны лиса, за глыбоки мора занэситэ, да й на дно мора положитэ, да й камнем прыложитэ”* – Пінскі раён Брэсцкай вобласці [83, с. 168, № 266]. Адсыланне хваробы менавіта на

гэтых птушак звязана з народнымі ўяўленнямі пра іх небяспечнасць. Воран – гэта птушка, “звязаная са светам мёртвых, якая ўвасабляе зрэдку ўсе цёмныя сілы” [119, с. 192]. Воран-крумкач успрымаўся таксама і як медыятар паміж светам жывых і светам мёртвых. Так, вядомы беларускі вучоны А. Ненадавец зазначае: “... Крумкач асацыіруецца і з зямлёй, бо даволі часта шукае ежу ў зямлі, і з небам, як усялякая птушка. Сувязь крумкача з гэтымі сферамі вызначае тое, што ён ... выконвае функцыі пасрэдніка паміж светамі – небам, зямлёй і пазамагільным царствам” [76, с. 206-207]. У хтанічным царстве, “дзе божы дар не родзіць, курачы голас не заходзіць”, знаходзяцца таксама сабакі, “жураўі” і “вераб’і”, на якіх адсылаюцца “лякі” ў залове, запісанай у в. Засінцы Ельскага раёна. У “царстве мёртвых, “дзе людски голос николи не заходит”, урокі “птицы раздолбют, когтями разнесут” ([83, с. 156, № 243], в. Верхнія Жары Брагінскага раёна). Адсыланне хваробы на жывёл і птушак сустракаецца таксама і ў іншых славянскіх традыцыях: так, у залове, запісанай у Любешкоўскім раёне Валынскай вобласці (Украіна) хвароба адсылаецца “на собаки, на коты, на сороки” [83, с. 141, № 212].

Такім чынам, субматывы “Выгнанне хваробы на... (локусныя, іншыя прыродныя аб’екты)” з’яўляюцца канкрэтызацыяй матыву “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” на акалічнасным сэнсавым узроўні, што дазваляе акрэсліць усе магчымыя локусы, куды адсылаецца хвароба (у першую чаргу непрывабныя для жыцця чалавека) і выявіць умовы яе знаходжання там (добрыя з пункту гледжання чалавека), а таксама іншыя прыродныя аб’екты (пераважна на жывёл і птушак).

Субматыў адваротнай адсылкі, які ў замовах Гомельшчыны складае 3,76% ад усёй колькасці замоў з матывам “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”, прадстаўлены ў некалькіх варыянтах. Т. Агапкіна лічыць, што “матыў “Адваротная адсылка хваробы персанальна на тых, хто яе наслаў (з абавязковым называннем вытокаў хваробы) ... шырока вядомы ў беларускай і ў польскай традыцыях, вельмі рэдка сустракаецца ў рускіх і ўкраінцаў” [83, с. 117]. Субматыў адваротнай адсылкі сустракаецца таксама ў тэкстах чэшскіх (“Заговариваю тебя, злая натка, чтобы ты шла на свои места, пришла ли ты из воды, уходи в воду, возникла ли ты от испуга, уходи на испуг, пришла ли ты с ветра, уходи в леса и живи там вечно” [15, с. 115, № 108] “если вы от мужчины, уходите к мужчине, если вы от женщины, уходите к женщине, если вы от юноши, уходите к юноше, если вы от девицы, уходите к девице” [15, с. 95, № 41] і г.д.) і балгарскіх (“откуда ты пришел, в тот дом и

возвращайся...” [94, с. 46, № 78], “если колики от воды пришли, пусть вода их унесет от Бориса; если от суши пришли, пусть по суше уходят” [94, с. 83, № 162]) замоў. У калекцыі беларускіх лекавых замоў гэты субматыў гучыць наступным чынам: “ветрана – на вецер ляці, земляны – на землю ўпадзі, агневы – на агні пагарай” (Веткаўскі, Гомельскі раёны); “стала ад ветру – та разгані, стала ад людзей – пашлі туды” (Жыткавіцкі раён); “отдайце, верніце то зло, што мне прінеслі ні рыбой, ні пшцей, а человеком, верніце ему...”; “пра сябе адправіць порчу яму абратна”; “ат людзей – дак нехай на людзей” (Калінкавіцкі раён); “ад каго маю – таму назад адсылаю”; “ад каго маю, таму адсылаю”; “хто што думае дрэннае міне, хай забярэ сабе...”; “ідзі, хвароба ... да таго, хто цябе паслаў” (Лельчыцкі раён); “хто падумаў, пагадаў, каб забраў сабе” (Рагачоўскі раён); “агнявое – на агонь, ветраное – на вецер, вадзяное на воду” (Светлагорскі раён). Сустракаюцца тэксты, у якіх субматыў адваротнай адсылкі ўяўляе сабой уласна выгнанне хваробы туды, адкуль яна прыйшла: “адкуль, чарната, прыйшла, туды і ідзі” (Веткаўскі раён); “адкуль прыйшло, туды і пайшло, адкуль з’явілася, туды і правалілася” (Добрушскі раён); “адкуль ты прыйшла, шоб туды і пайшла”; “откуль прішлі, туды ідзіце” (Ельскі раён); “вяртайся назад, рожа” (Петрыкаўскі раён); “кто думал і делал, верни их зло обратно в преисподнюю” (Рэчыцкі раён); “назад вараціся, на сваё месца станавіся” (Чачэрскі раён), “адкуль прыйшоў, туды пайшоў, адкуль прыехаў, туды паехаў, адкуль прыляцеў, туды паляцеў” (Старадарожскі раён Мінскай вобласці), “святые пророки, одверните уроки, одверните на того, кто наслаў на ёго” (Пінскі раён Брэсцкай вобласці). Толькі ў замовах ад сурокаў адваротная адсылка адбываецца з праклёнам: “хто ёй даваў, таму нясіце, таго прасіце, не давайце ні спаць, ні ляжаць, ні гуляць, толькі гэту балезнь дапамагаць. Заганяйце ў грабавую даску, накіньце яму цёмную таску, штоб ён ні піў, ні еў, таскаваў, (імя) балезнь дапамагаў” (Веткаўскі раён); “хто будзе влякаць, на таго кроў, таску будзе навалакаць”; “хто імя папракне, таму кроў на вочы наплыве” (Рэчыцкі раён); “ад каго табе стала, штоб на нёй кожа трашчала. Ад каго табе ўрок, штоб ён ног не павалок. Ад каго табе рэчы, штоб яму ў плечы, штоб на нём усё скішылась, звяршылась” (Хойніцкі раён).

Як бачна, у беларускіх лекавых замовах шырока выкарыстоўваецца прыём падрабязных пералічэнняў, што, на думку Г. Барташэвіч, “характарызуе пэўны этап у светапогляднай сістэме, і гэта традыцыя дала штуршок развіццю мастацкага прыёму дэталізацыі аб’екта дзеяння і самога дзеяння” [9, с. 54].

3.2. Специфіка структурных кампанентаў матыву “Вытокі хваробы”

Навакольны свет уяўляўся нашым старажытным продкам напоўненым дэманічнымі, варожымі сіламі, з якімі ён вымушаны быў змагацца. Каб барацьба была выніковай, дзейснай, неабходна было перш за ўсё ведаць, адкуль чакаць бяды, а калі ліха прыходзіла ў выглядзе хваробы, то цікавасць уяўлялі яе вытокі. Як адзначае В. Пятроў, “уяўленне пра хваробу насіла асабісты характар, уяўленне пра прычыну захворвання – прасторава-лакальны: хвароба прыходзіць” [81, с. 97]. Вытокі хваробы ў замоўным тэксце часцей за ўсё абазначаюцца пры дапамозе азначэнняў: так, напрыклад, у замовах ад сурокаў хвароба апісваецца як “зглаз мужчынскі, жаночы, дзявочы, хлапечы, парабечы, ветраны, вадзяны”; “урок сустрэшны, пасмешны, падзіўны, падумны, жаночкі, парабочкі, дзявочкі, хлапоцкі, жаночы, мужчынскі ..., врошны, влечны, прыгаворны, жаласны, радасны”. Прыведзеныя прыклады дазваляюць пагадзіцца з меркаваннем Т. Агапкінай, якая адзначала, што паходжанне хваробы ўяўляе сабой “эпітэты, што ўказваюць на прычыны і вытокі хваробы, акалічнасці (месца, час і інш.) яе “сустрэчы” з чалавекам, тыя спосабы, якімі хвароба трапляе да чалавека, а таксама зрэдку – характар уздзеяння на чалавека, сімптоматыку хваробы, яе працягласць і шмат інш.” [83, с. 96-97], называюць асоб, якія “наслалі” хваробу на чалавека. У гэтай сувязі варта прыгадаць меркаванне Спэнсэра і Гілена, якое прыводзіць Л. Леві-Бруль у сваёй манаграфіі “Первобытный менталитет”: “Усе хваробы без выключэння, ад самых лёгкіх да найбольш цяжкіх, прыпісваюцца шкоднаму ўплыву ворага, які мае аблічча або чалавека, або духа” [54, с. 26]. Калі ў якасці вытока хваробы выкарыстоўваецца, напрыклад, эпітэт “мужчынскі”, то можна меркаваць, што хваробу наслаў мужчына, а калі, напрыклад, выкарыстоўваецца эпітэт “вадзяны”, то відавочна, што хвароба была наслана па вадзе (іншымі словамі, вада прынесла хваробу). Такім чынам, ёсць усе падставы называць вытокі хваробы матывам, бо можна вызначыць структурныя кампаненты гэтага матыву: суб’ект (мяркуемы персанаж), прэдыкат (мяркуемае дзеянне суб’екта), аб’ект (хвароба), пры гэтым неабходна адзначыць, што адметнасць дадзенага матыву складаюць імпліцытнасць (мяркуемасць) суб’екта і яго дзеяння і канстантнасць аб’екта, а эпітэты, пры дапамозе якіх апісваюцца вытокі хваробы, можна назваць матываўтваральнымі. Улічваючы ярка выражаную імпліцытнасць асноўных структурных кампанентаў (суб’екта і прэдыката), вылучэнне субматываў і мікраматываў у дадзеным выпадку з’яўляецца немэтазгодным.

Матыў “Вытокі хваробы” прысутнічае ў 15,96 % (341 адзінка – гл. “Паказальнік асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны”) тэкстаў аналізуемых функцыянальных груп і з’яўляецца працягам развіцця замоўнага сюжэта, калі пасля высвятлення вытокаў хваробы неабходна вызначыць і спосабы пазбаўлення ад яе.

Спосабы насыланьня хваробы на чалавека канкрэтна невядомыя. На падставе аналізу тэкстаў беларускіх лекавых замоў увогуле і замоў Гомельшчыны ў прыватнасці (гл. Табліцу А 4 – Вытокі хваробы) і з улікам класіфікацыі, праведзенай Т. Агапкінай адносна эпітэтаў, пры дапамозе якіх дадзена характарыстыка вытокаў хваробы, можна вылучыць групы матывуных семантычных мадэлей, якія змяшчаюць спосабы насыланьня хваробы (– праз слова, гаворку; – праз думку; – праз позірк; – праз эмоцыі) і ўтрымліваюць інфармацыю пра мяркуемага суб’екта (– асобы; – жывёлы; – з’явы прыроды). У некаторых выпадках сустракаюцца матываўтваральныя эпітэты, якія характарызуюць локусы (“*царкоўныя*”, “*дахавыя, страхавыя*” – Мінская вобласць), а таксама час (“*ранныя, познія, палудныя*”, “*палуношныя*”, “*вячэрнія*” – Віцебская, Гродзенская, Мінская вобласці) насыланьня хваробы.

Найбольш дзейсным сродкам насыланьня хваробы, як было адзначана вышэй, з’яўляецца выкарыстанне слова (гл. Табліцу А 4 – Вытокі хваробы). У гэтай сувязі спашлемся на меркаванне В. Невяровіча аб тым, што “слова валодае вялікай сілай. Яно можа як згубна ўздзейнічаць на чалавека, так і жыватворна; як забіць (у прамым сэнсе, фізічна!), так і вылечыць, прычым ад, здавалася б, невылечных захворванняў” [70, с. 111]. А калі гэтым словам валодае чалавек са звышнатуральнай сілай, то яно становіцца яшчэ больш дзейсным. Прыведзеныя ў табліцы дадзеныя пацвярджаюць таксама думку вядомага рускага вучонага А. Сідарава, які адзначаў, што “слова, асабліва ў вуснах дасведчанага калдуна, неадольна дзейнічае не толькі на чалавека, але і на знешні свет. Калі калдун скажа адпаведнае слова, то нават «дрэва засохне»” [96, с. 31]. Хвароба можа быць наслана, што выражаецца праз адпаведны эпітэт, напрыклад, “*насланыя*”. Характарыстыка хваробы, насланай пры дапамозе слова, у замоўных тэкстах вербальна выражаецца наступнымі формамі:

– эпітэтам і словаформамі з корнем *-гавор-* (ад дзеясловаў са значэннем *гаварыць*), утворанымі прыставачна-суфіксальным спосабам (“*прыгавораныя* (з прыгавора, прагаворны)” – Гомельская, Магілёўская, Мінская вобласці; “*нагавораныя*” – Віцебская, Гомельская вобласці; “*падгаворныя* (пудгаворны)” – Гомельская,

Магілёўская вобласці; “пагаворны” (“пагавораныя”), “перагавораныя (перагаворы)” – Гомельская, Мінская вобласці; “на гаворцы”, “угаворны”, “агаворы” – Гомельская вобласць; “урочныя” – Магілёўская, Мінская вобласці);

– эпітэтамі з корнем -моў- (ад слоў *мовіць, мова*), утворанымі прыставачна-суфіксальным спосабам (“*намоўленыя* (намоўныя, умоўныя, памоўныя)” – Гомельская, Магілёўская, Мінская вобласці; “*прымоўленыя* (прымоўныя), “*падмоўныя*”, “*прамоўны*” – Гомельская вобласць; “*памаўленыя*” – Мінская вобласць, Старадарожскі раён);

– эпітэтамі з корнем -крык- (ад дзеялова *крычаць*), утворанымі суфіксальным спосабам (“*крыкучыя* (крыкавыя, крыклівыя, крыкслівыя)” – Гомельская вобласць);

– “з рэчэй паганых/пустых” (магчыма, ад назоўніка “пустаслоўе”) – Гомельская вобласць;

– “пагаданыя” (магчыма, ад дзеяслова “узгадаць”) – Віцебская, Магілёўская вобласці.

Прамаўленне слова не заўсёды было абавязковай умовай насылення хваробы. Паводле ўяўленняў нашых продкаў, сіла думкі з’яўлялася не менш дзейным сродкам. “Здольнасць шкодзіць толькі сілай думкі цесна звязана з тым, што звычайна называюць дурным вокам” [54, с. 283], а таму засцерагаліся таксама і позірка небяспечнага чалавека, бо, як адзначае Ф. Буслаеў, “фантазія народная асабліва багатая на паданні аб страшнай, злой сіле вока, якая насылае на чалавека бедствы і жахлівыя хваробы, так што толькі замова можа выратаваць ад наслання ліхога вока” [12, с. 29]. Як сцвярджае А. Макаранка, “да ... катэгорыі “нядобрых людзей” адносяцца народам суб’екты, якія, будучы па знешнім выглядзе ... нармальнымі, здольны, аднак, зайздросціць усім на свеце, выражаючы зайздрасць і незадавальненне, гледзячы па натуры, то громагалосна, то самі сабе, нямым выразам вачэй, у поглядзе якіх засвеціцца нешта такое няўлоўна-непрыемнае, ад чаго ў іншага, які звярнуў на гэта ўвагу, “перадзёгне” неяк, ... запаўзе гадзінай на сэрца...” [61, с. 381]. У замовах спосабы насылення хваробы праз думку і погляд выражаюцца наступнымі эпітэтамі:

– якія ўтварыліся ад дзеясловаў, што абазначаюць працэс мыслення (“*падумны* (падуманы, одумны, падумляны, з падумку, падумы)” – Віцебская, Гомельская, Гродзенская, Магілёўская, Мінская вобласці; “*прыдумны* (прыдумчывы, прыдуманы), “*надуманыя*”, “ад думы (думаны, думчаны)”, “*наумны*”, “*прадумную*” – Гомельская вобласць; “*падумленыя, памышленыя*” – Брэсцкая вобласць);

– якія ўтварыліся ад дзеясловаў, што звязаны з функцыянальнасцю вока (“паглядныя (прыглядныя, з боку паглядных)”, “падзіўныя (падзеўкі, падзіваныя, з падзіўку)” – Гомельская, Магілёўская, Мінская вобласці; “прыдзіўныя”, “незаглядныя”, “прызоры” – Гомельская вобласць; “дзіўленыя, падзіў” – Брэсцкая вобласць).

У манаграфіі “Культура дарогі в русской мифоритуальной традиции XIX-XX вв” Т. Шчапанская выказала меркаванне, што падчас знаходжання чалавека ў дарозе на яго могуць быць насланы разнастайныя захворванні: “Сярод хвароб, якія маглі быць выкліканы знаходжаннем у дарозе, часцей за ўсё ўпаміналіся ўрокі... У самой этымалогіі іх утрымліваецца ўяўленне аб паходжанні гэтага захворвання ад чужога позірку (зглаз, прызор), слова, мовы (урок, асуд, агавор, прыгавор), дакранання або ранення (прыкос, ураз), дыхання (азёвышы, азёў, озеп, озек, озык), г.зн. ад любога кантакту з іншым чалавекам” [124, с. 164]. Як засведчылі сучасныя запісы тэкстаў беларускіх лекавых замоў, што складаюць аналізуюмыя ў дадзенай рабоце функцыянальныя групы, ад падобнага кантакту ўзнікаюць і іншыя хваробы.

Варта адзначыць, што ў беларускіх лекавых замовах падрабязна пералічваюцца ўсе магчымыя кантакты з людзьмі (носьбітамі здольнасці насылання хваробы), якія ў межах матыву “Вытокі хваробы” з’яўляюцца мяркуемымі суб’ектамі дзеяння. Зыходзячы са зместу лекавых замоў аналізуемых функцыянальных груп верагоднасць захварэць узнікае нават ад самой сустрэчы з такімі асобамі. Ва ўсіх раёнах Гомельшчыны, акрамя Жыткавіцкага, Кармянскага і Мазырскага, запісаны тэксты, у якіх выгаворваюцца хваробы “прыстрэчныя (з прыстрэка, прістрачныя, прысустрэчныя, прыстрэчніцы, пастрэшныя, прыстрэчлівыя)”, у Буда-Кашалёўскім, Гомельскім, Жлобінскім, Кармянскім, Чачэрскім раёнах – “сустрэшныя (стрэчны, стрэшны), “страчаныя” – Мінская вобласць, Старадарожскі раён”.

Паводле сведчанняў інфарматараў з Архангельскай, Наўгародскай абласцей РФ, некаторыя хваробы (ліхаманка, разнастайныя пухліны і іншыя) “з’яўляюцца ад ветру, г. зн. ад знаходжання ў дарозе” [124, с. 169]. Аналіз замоўных тэкстаў, запісаных на тэрыторыі Беларусі, дае падставы канстатаваць, што хвароба можа быць “наслана” (Віцебская вобласць Полацкі раён, Мінская вобласць Старадарожскі раён), прычым не толькі па ветру (“ветраныя, віхравыя” – Віцебская, Гомельская, Брэсцкая,

Магілёўская, Мінская вобласці). У якасці суб'екта дзеяння могуць выступаць вада (“з вады” – Гомельская, Мінская вобласці); пясок, зямля, дождж (“з пяску”, “з зямлі”, “з дажджу” – Гомельская вобласць), агонь (“з агня” – Мінская вобласць).

Пры ўтварэнні матыву “Вытокі хваробы” вызначальнымі могуць быць і мяркуемыя дзеянні. Чалавек можа захварэць у той час, калі некуды ідзе (“у хадзе, хадзячыя, на хаду, з хады хуткай, пахадзяшчыя” – Гомельская вобласць), пакідаючы пры гэтым свой след (“следная, на следу, следавая, след забралі, на следу знімацца, з следу, следошны” – Гомельская вобласць), або бяжыць (“бячучы, з бегу” – Гомельская вобласць), а таксама падчас прыняцця ежы (або хвароба можа знаходзіцца ў самой ежы (“снядашнія, вячэрнія”, “стацце пладавое” – Мінская вобласць). На названыя вытокі хваробы звяртае ўвагу і А. Елеонская, характарызуючы замовы на Русі ў XVII і XVIII стагоддзях: “Судовыя справы ... паказалі, што якраз ежа, піццё, вопратка і след чалавека часцей за ўсё служылі праваднікамі згубнай сілы замовы” [33, с. 101].

У звычайным жыцці сярод вялікай колькасці людзей цяжка вызначыць чалавека, які валодае здольнасцю сурочыць. Як адзначае І. Казакова, “таямнічая сіла варожых чалавеку “дурных вачэй” прыпісвалася часцей за ўсё жанчынам” [43, с. 111]. У замовах, запісаных на тэрыторыі Беларусі, суб'ектамі матыву “Вытокі хваробы” з'яўляюцца ўсе магчымыя асобы, пераважная большасць сярод якіх – дзяўчаты, жанчыны, мужчыны, хлопцы. Падобныя полаўзроставыя катэгорыі людзей сустракаюцца і ў тэкстах рускіх замоў. Як адзначае А. Тапаркоў, “такія персанажы, як мужык, жонка, чарнец, чарніца, хлопец, дзеўка, даволі рэгулярна фігуруюць сярод нядобразычліўцаў у замовах XVII-XIX стст.” [105, с. 62]. Т. Шчапанская, спасылаючыся на аповеды інфарматараў з в. Грабаўка Гомельскага раёна, адзначае, што “ўрокі перш за ўсё пагражаюць... “всяму маладому” – асабліва небяспечны, зрэдку смяротныя ўрокі для цяжарных жанчын і парадзіх, а таксама маленькіх дзяцей” [124, с. 165]. У вёсках Гомельскай (Акцябрскі, Брагінскі, Гомельскі, Добрушскі, Жыткавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Хойніцкі, Чачэрскі раёны), Мінскай (Бярэзінскі раён), Віцебскай (Докшыцкі раён) абласцей запісаны замовы, у якіх мяркуемым суб'ектам дзеяння (“насылальнікам хваробы”) з'яўляюцца і дзеці.

Носьбітамі “дурнога глазу” могуць з'яўляцца і родзічы. На тэрыторыі Гомельшчыны бытуюць тэксты, у якіх выгаворваюцца хваробы “атцоўскія”, “мацярынскія”, “бабіны”, “дзедавы”,

“братавы”, “сястрынскія”, “дзядзькіны”, “цёткіны”. У вёсках Гомельскага, Жыткавіцкага, Лоеўскага раёнаў выгаворваюцца хваробы “дзявочага сына”, Лельчыцкага – “доночыя” (ад слова “дачка” – “доня”).

Сярод тых, хто найбольш валодае “дурнымі глАЗамі” трапляюцца “парушальнікі шлюбна-рэпрадуктыўных норм”. Сучасныя запісы замоўных тэкстаў пацвярджаюць выказванне Т. Шчапанскай аб тым, што “ў замовах пералічваюцца як асабліва небяспечныя бабы-проставалоскі, самакруткі і саматраскі; дзеўкі-проставалоскі, доўгавалоскі і інш. Баяліся тых, хто некалькі разоў пабываў у шлюбe...” [124, с. 166]. На Гомельшчыне таксама асцерагаліся “бабкі-калдункі”, “бабкі-самакруткі”, “дзевак-проставалосак (пуставалосак)” (Ельскі, Хойніцкі раёны). Можна дапоўніць гэты спіс “старай дзевай”, “гразнай бабай” (Брагінскі раён), людзьмі “касматымі” і “лахматымі” (Брагінскі, Жлобінскі раёны); засцерагаліся таксама ад хвароб “маладзецкіх” (Буда-Кашалёўскі, Добрушскі, Лельчыцкі раёны), “маладых”, “маладой малодушкі” (Жыткавіцкі, Кармянскі, Чачэрскі раёны), “старэчых”, “старцоўскіх”, “старчэскіх” (Лельчыцкі, Петрыкаўскі раёны), ад “старога старыка” (Жыткавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі раёны), ад “старой старушкі” (Кармянскі, Чачэрскі раёны). У Чачэрскім раёне запісаны тэкст, дзе небяспеку ўяўляе чалавек, які “два разы жаніўся”, “два разы матку ссаў”. Лічылі, што людзі, якіх у дзяцінстве двойчы пачыналі карміць грудзьмі, таксама валодаюць здольнасцю сурочыць [124, с. 166]. У пацверджанне гэтага К. Вяльмезава прыводзіць такія каментарыі: “Сурочыць можа той, каго ў дзяцінстве маці кінула карміць грудзьмі, а потым, з жалю, узнавіла кармленне...” [15, с. 130].

Да гэтай катэгорыі можна таксама аднесці тых асоб, якія страцілі мужа ці жонку. У тэкстах замоў, запісаных у Гомельскай (Брагінскім, Гомельскім, Добрушскім, Жлобінскім, Калінкавіцкім, Петрыкаўскім, Рагачоўскім раёнах), Мінскай (Бярэзінскім раёне) абласцях засцерагаліся ўдоў і ўдаўцоў. У Буда-Кашалёўскім, Кармянскім, Чачэрскім раёнах Гомельскай вобласці намі зафіксаваны тэксты, у якіх упамінаюцца таксама “сірочыя” ўрокі: “Есць урок ... сіроцкі...” (С.К.С., 1932 г.н.).

Сучасныя запісы замоў Гомельшчыны пацвярджаюць выказванне А. Макаранкі, зробленае яшчэ ў XIX стагоддзі адносна асоб, якія могуць быць прычынай хваробы: “... у акаляючым асяроддзі заўсёды знойдзецца нямала людзей з наяўнымі фізічнымі недахопамі, нахшталь “касаглазых”, “двоглаголых”, “двоезубых”, якія ўпамінаюцца ў нагаворах, якія неяк фатальна, насуперак свайму жаданню, толькі сустрэчай або прысутнасцю насылаюць жах, сурочаць і псуюць не

толькі дзяцей, але і дарослых” [61, с. 381]. Падобнае меркаванне выказвала і Т. Шчапанская: “Найбольшая небяспечнасць урокаў паходзіць, паводле народных вераванняў, ад чужынцаў і незнаёмцаў. Магчыма, да гэтай жа катэгорыі далучаліся (або з ёю стыкаваліся) антрапалагічна іншыя, якія адрозніваюцца ад большасці мясцовых жыхароў колерам вачэй, скуры, валасоў – фізічнымі прыметамі... Небяспечнымі лічыліся і людзі з фізічнымі адхіленнямі, цялеснымі агіднасцямі...” [124, с. 167]. Так, напрыклад, асцерагаліся “*двухзубых*” і “*трохзубых*” (Брагінскі раён), “*ачыстых*”, “*губастых*”, “*зубастых*” (Нараўлянскі раён), “*гарбатых*”, “*касых*”, “*лупатых*”, “*крывых*” (Петрыкаўскі раён), “*сляпых*”, “*храмых*” (Лельчыцкі раён). У якасці патэнцыяльна небяспечных выступаюць у замовах людзі з чорнымі, белымі (“*белазорымі*”), шэрымі, блакітнымі, сінімі, карымі, жоўтымі, рознымі, усялякімі, ненавіснымі, крывымі, касымі, сляпымі, “*прызорчывымі*”, паганымі, “*плахімі*”, “*чыстымі*”, “*ярымі*”, “*ненавіснымі*” вачыма (Брэсцкая, Гомельская, Магілёўская, Мінская вобласці), з белым, русым, чорным, сівым, рыжым (“*рудым*”) колерам валасоў (Віцебская, Гомельская, Магілёўская вобласці).

Апазіцыя “свой-чужы” мае месца ў замоўных тэкстах, запісаных у Брагінскім, Гомельскім раёнах (“*чужога чужаніна*” (“*чуж-чужаніцы*”), “*свайго сем’яніна*”, “*саседа*”). Калі немагчыма пералічыць усіх тых, з кім чалавеку прыходзіцца ўступаць у кантакт, засцерагаюцца ўвогуле “*ад чалавека ліхога*” (лукавага, злючага, злога, выгаворваюцца хваробы чалавечыя – Гомельская, Магілёўская вобласці), “*ад людзей злых*” (усіх, плахіх, старых – Брагінскі, Жлобінскі, Калінкавіцкі, Кармянскі, Нараўлянскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі раёны).

Суб’ектамі дзеяння ў межах аналізуемага матыву выступаюць і прадстаўнікі розных нацыянальнасцей: *цыгане* (у замовах, запісаных у населеных пунктах Брэсцкай, Віцебскай, Гомельскай, Мінскай абласцей), *яўрэі* (“*яўрэйскія*”, “*жыдоўскія*” – Віцебская, Гомельская, Брэсцкая вобласці), *рускія* (“*маскоўскія*” – Гомельскі, Добрушскі, Рагачоўскі, Чачэрскі раёны Гомельскай вобласці), *палякі* (“*ляхоўскія*” – Петрыкаўскі раён Гомельскай вобласці), *татары*, *балгары* (Чачэрскі раён Гомельскай вобласці). Паводле народных павер’яў, небяспечнымі лічыліся таксама і прадстаўнікі розных сацыяльных груп і веравызнання. У замовах, запісаных ва ўсіх раёнах Гомельшчыны, а таксама ў Клічаўскім раёне Магілёўскай, Ганцавіцкім раёне Брэсцкай вобласці, Полацкім раёне Віцебскай вобласці, матываўтваральнымі эпітэтамі, якія характарызуюць суб’ектаў дзеяння, з’яўляюцца эпітэты “*парабечыя*” (“*парабочыя*”, “*парабоцкія*”, “*рабочыя*”); у Брэсцкай, Гомельскай, Мінскай абласцях

– “панскія” (“паноўскія”), у Віцебскай, Гомельскай, Брэсцкай абласцях – “папоўскія”; Гомельскім, Добрушскім, Жлобінскім, Рагачоўскім, Чачэрскім раёнах – “мяшчанскія”, Веткаўскім – “хазяінавыя” і “хазяйніны”; Лельчыцкім – *шляхецкія*, Чачэрскім – *баярскія*, Петрыкаўскім – *хрысціянскія*. У Калінкавіцкім раёне таксама небяспечнымі лічыліся *салдаты*, у Рэчыцкім – “*астрожнікі*”, “*бандзіты*”, “*хуліганы*”.

У якасці мяркуемых суб’ектаў матыву “Вытокі хваробы” выступаюць і тыя асобы, якім прыпісваліся звышнатуральныя здольнасці. У тэкстах, запісаных у Веткаўскім, Гомельскім, Добрушскім, Лельчыцкім, Рэчыцкім раёнах, выгаворвалі ад “*ачарадзеініцкай*” і ад “*ачарадзеініцынай*” хваробы; у Віцебскай вобласці – “*чалавека-ліхадзеініка, чалавека-чарадзеініка*”; у Добрушскім, Лельчыцкім – “*ведзьмінскія*”, у Веткаўскім, Гомельскім – “*ад нарадкі ведзьмака-чарадзеініка і ведзьмы-чарадзеініцы*”. У замове, запісанай у Ельскім раёне ад Марыі Мікалаеўны Цярэшчанка, 1931 г.н., вада, “якой паяць і ўмываюць бальнога”, замаўляецца “*от мужыка-калдуна і от бабкі-калдункі ... от нечистого духа, от банного, от водзяного...*”. У замовах, запісаных на Гомельшчыне, загаворваюць таксама “*от віхря сільного*” (Ельскі, Кармянскі, Петрыкаўскі раёны), “*от лесного*” (Акцябрскі, Ельскі, Жлобінскі раёны), “*ад валішэбства, ад калдаводства*” (Рэчыцкі раён). Да гэтай катэгорыі можна аднесці і чалавека, “*каторы ў хлебе спор адбіраў*” (Чачэрскі раён).

Такім чынам, у пераважнай большасці тэкстаў беларускіх лекавых замоў з матывам “Вытокі хваробы” ў якасці суб’екта дзеяння выступаюць асобы розных полаўзроставых і сацыяльных груп, нацыянальнасцей, асобы з фізічнымі недахопамі і звышнатуральнымі здольнасцямі.

Суб’ектамі дзеяння матыву “Вытокі хваробы” ў замоўных тэкстах аналізуемых функцыянальных груп з’яўляюцца таксама свойскія і драпежныя жывёлы і птушкі: мышы (Буда-Кашалёўскі, Веткаўскі, Гомельскі, Лельчыцкі, Рэчыцкі, Чачэрскі раёны); кошкі (Гомельская, Брэсцкая, Мінская вобласці); кацяняты (Рагачоўскі раён); сабакі (Гомельская, Брэсцкая вобласці); шчаняты (Лельчыцкі раён); свінні (Веткаўскі, Гомельскі, Ельскі, Жлобінскі, Калінкавіцкі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Хойніцкі раёны); парсяты (Веткаўскі, Гомельскі, Добрушскі, Кармянскі, Лельчыцкі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Чачэрскі раёны); коні (Брагінскі, Веткаўскі, Гомельскі, Добрушскі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Мазырскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Чачэрскі раёны); жарабяты (Гомельскі, Добрушскі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Чачэрскі раёны); каровы (Брагінскі, Буда-Кашалёўскі, Веткаўскі,

Гомельскі, Добрушскі, Ельскі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Чачэрскі раёны); цяляты (Гомельская, Брэсцкая вобласці); валы (Лельчыцкі, Рэчыцкі, Светлагорскі раёны); оўцы (Акцябрскі, Веткаўскі, Гомельскі, Добрушскі, Жыткавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Чачэрскі раёны); ягняты (Гомельскі, Рагачоўскі раён); козы (Кармянскі, Петрыкаўскі, Рэчыцкі раёны); ваўкі (Гомельскі, Добрушскі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Рагачоўскі, Чачэрскі раёны); зайцы (Гомельскі, Добрушскі, Калінкавіцкі, Рагачоўскі, Чачэрскі раёны); вераб'і (Гомельскі, Добрушскі, Лельчыцкі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Чачэрскі раёны); куры (Буда-Кашалёўскі, Веткаўскі, Гомельскі, Калінкавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Хойніцкі, Чачэрскі раёны); гусі (Буда-Кашалёўскі, Веткаўскі, Гомельскі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Кармянскі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі, Рагачоўскі, Рэчыцкі, Светлагорскі, Хойніцкі, Чачэрскі раёны); качкі (Буда-Кашалёўскі, Гомельскі, Лельчыцкі раёны); птушкі (Гомельская, Брэсцкая вобласці); ласі (Лельчыцкі, Чачэрскі раёны); мядзведзі (Добрушскі, Чачэрскі раёны); лісы (Буда-Кашалёўскі раён); тхары (Калінкавіцкі раён); салаўі (Лельчыцкі раён); жабы, лошадзі, усе казьявачкі (Гомельскі раён); звер кусучы (Рэчыцкі раён), змей змяючы (Хойніцкі раён); гад паўзучы (Рэчыцкі, Чачэрскі раёны). Калі немагчыма было пералічыць усе верагодныя вытокі хваробы, у Лельчыцкім раёне выгаворвалі ад *“паўзучых, лятучых, бягучых, крыкучых”*, у Калінкавіцкім, Лельчыцкім, Мазырскім, Рэчыцкім раёнах – ад *“усялякіх”* (ва ўсякім месцы, ад всякава зла, усякага злога).

Такім чынам, у замовах, запісаных на тэрыторыі Гомельшчыны, мяркуемымі суб'ектамі дзеяння матыву “Вытокі хваробы”, ад якіх ствараецца засцярога, з'яўляюцца не толькі асобы (усе магчымыя полаўзроставыя катэгорыі, асобы, якія знаходзяцца ў пэўных сваяцкіх адносінах, прадстаўнікі розных нацыянальнасцей і сацыяльных груп), але і жывёлы, птушкі, усё, што, паводле народных вераванняў, мае здольнасць рухацца і ўступаць у кантакт.

Засцярогі ад некаторых вышэйназваных катэгорый, здольных сурочыць людзей, мы знаходзім таксама ў запісах пачатку ХХ стагоддзя, зробленых у населеных пунктах, што знаходзяцца на беразе Паўночнай Дзвіны: “Под восточной стороной стоит стол престол, на столе пристоле сидит Сус Христос ... смахивает с рабици Божьей все притци и прикосы, и злые уговоры от двоезуба, и от троезуба, и от двоежоного, и от троежоного, и от злого человека, и от девки, и от жонки, от девки простоволоски, от чистого, от поганого, от злого человека” [63, с. 126].

3.3. Суадносіны структурных кампанентаў матыву “Міфалагічны цэнтр, у якім знаходзіцца лекар”

Матыў “Міфалагічны цэнтр, у якім знаходзіцца лекар” (далей МЦ) адносіцца да ліку асноўных міжфункцыянальных матываў. Як сцвярджае Т. Агапкіна, гэты матыў “вядомы ўсім усходнім славянам і належыць да ліку найбольш частотных (паводле папярэдніх падлікаў, ён сустракаецца не менш чым у 5-7 % усходнеславянскіх лекавых замоў)” [4, с. 247]. Распаўсюджанасць вышэйназванага матыву тлумачыцца тым, што “пераносам дзеяння ў сакральную прастору... забяспечваецца магчымасць вырашэння крытычнай сітуацыі, якая з’явілася прычынай звароту да замоў” [83, с. 157]. На тэрыторыі Гомельшчыны тэксты лекавых замоў з гэтым матывам запісаны ва ўсіх раёнах, што адлюстравана на Малюнку А 4 – Матыў “Міфалагічны цэнтр ...” па раёнах Гомельшчыны.

Аналіз кампазіцыі замоў паказвае, што матыў МЦ прысутнічае ў асноўнай частцы 11,23 % тэкстаў аналізуемых намі функцыянальных груп. Адметнасць гэтага матыву – у разнастайнасці структурных кампанентаў (у першую чаргу суб’ектаў дзеяння і акалічнасцей), на выбар якіх аказаў уплыў міфалагічны светапогляд беларусаў. У якасці суб’ектаў выступаюць персанажы, якія выконваюць асноўнае дзеянне, а ролю акалічнасці выконваюць локусы, дзе гэтае дзеянне адбываецца. Вывучаны фактычны матэрыял дазволіў вылучыць некалькі груп персанажаў (за аснову мы прынялі класіфікацыю, прапанаваную У. Кляусам [46, с. 79]):

- язычніцкія персанажы (34,28 % – 36 адзінак з вышэйназваным матывам). Сярод іх дзявіца (красная дзявіца, тры дзявіцы, дванаццаць дзявіц, тры сястры, тры пані) – у 18 тэкстах (50 % ад усёй колькасці язычніцкіх персанажаў), бабка (бабушка) – у 5 (13,88 %), дванаццаць братоў (тры братцы, тры юнашы) – у 4 (11,11 %), стары дзядок (дзед) – у 3 (8,33 %), мёртвы – у 2 (5,55 %), кавалі, Баба Яга, паны, хвароба сустрапіся аднойчы;

- хрысціянскія персанажы (30,47 % – 32 адзінкі), сярод якіх Божая Маці (Прачыстая Маці, Прачыста Божа Маці, Божая Багародзіца, Маці Гасподня, Маці Марэя) – у 14 тэкстах (43,75 % ад усёй колькасці хрысціянскіх персанажаў), Ісус Хрыстос (Гасподзь Бог, Гасподзь, Ісус, Бог) – у 12 (37,5 %), “Апостал і Прастол”, Пятро і Павел, дванаццаць ангелаў, тры падпаповічы, поп, дванаццаць апосталаў сустрапіся аднойчы;

– птушкі (15,23 %): у 31,25 % тэкстаў сустракаецца абагуленая назва птушкі (дванаццаць птушак, пціца, тры пціцы, птах), воран (50 % ад усіх птушак), лебедзь, арол, журавель (па 1 тэксце);

– жывёлы, сярод якіх і хтанічныя (змья, змья-чараўніца, гадзюка, змей-лютар) (7,61 % тэкстаў);

– замаўляльнік (3,8 %).

Па аднаму разу сустрэліся:

– персанаж расліннага свету: дуб;

– персанаж – з’ява прыроды: “віхрава матка” (12 віхроў);

– фантастычныя вобразы-персанажы: “тры падзіпало, тры касані, тры бовані”.

Дзеянні персанажаў найлепшым чынам праяўляюцца на локусах, якія расійскі даследчык У. Кляус падзяліў на 2 групы – першасныя і другасныя. “У якасці першасных, асноўных локусаў... на якіх знаходзяцца ўсе астатнія...” [46, с. 88], ён вылучыў зямлю, мора, востраў і неба. У аналізуемай калекцыі беларускіх замоў такімі локусамі з’яўляюцца мора, поле, горы і інш. (гл. Малюнкі А 5; А 7 – А 10). Неабходна адзначыць, што на кожным з першасных МЦ у большасці выпадкаў прысутнічаюць і “другасныя локусы” (азначэнне У. Кляуса, гл. [46, с. 88]): дрэвы (дуб, груша, бяроза, дрэва, елка (ель), вярба, яблыня, явар, хвоя, асіна, сасна, іва, каліна, рабіна, вяз), камень, востраў Буян, “цэркаў-сабор”, мора, лукамор’е, “прэстол”, краваць, хатка, калода, бор, каморы, касцёл, крыніцы, ручайкі, гроб, калок, рака, святліца, тын, яйка і інш (гл. Малюнкі А 6; А 11). У замовах даволі падрабязна прадстаўлены локусныя атрыбутыўныя характарыстыкі, звязаныя з геаграфічнай прасторай і ландшафтнымі рэаліямі.

Звернемся непасрэдна да характарыстыкі асноўных локусаў, на якіх адбываецца дзеянне. Мора – гэта той МЦ, за якім пачынаецца іншасвет, свет мёртвых (локус, які з’яўляецца мяжой паміж светам жывых і светам мёртвых). “У народных павер’ях і фальклорных тэкстах той свет апісваецца як аддаленая прастора, якая знаходзіцца... за марамі...” [22, с. 372]. “У таямнічым жыцці водных глыбін адкрываецца шлях у іншасвет, і праз воды падземны свет звязваецца са светам зямным... У містычных глыбінях воднай стихіі хаваецца таямніца жыцця і смерці” [32, с. 31]. У Бібліі сказана, што Гасподзь “черту провел над поверхностью воды, до границ света со тьмою” [Книга Иова 26 10]. Як слушна заўважае А. Ненадавец, “усведамленне “сіняга мора” як бяскрайне-нязведанай прасторы, што знаходзіцца недзе далёка-далёка, куды трэба дабірацца працяглы час, выклікала асацыяцыю з тым, што так ці інакш, а тэрыторыя жыццядзейнасці

чалавека, хацеў ён гэтага ці не, упіраецца ў нейкую водную перашкоду, абмежаванне, лінію” [73, с. 83]. Сімволіка мора як мяжы падкрэсліваецца ў замоўных формулах “Ад зубнога болю”, “Лячыць зубы”: маладзік “у моры купаўся і нам паказаўся” (в. Града Жыткавіцкага раёна, Н.Я.В., 1935 г.н.); “на морэ-кияне, на морэ-буяне маладзік малады купаўся” (в. Залатуха Калінкавіцкага раёна [83, с. 278, № 500]). Як вядома, вобраз маладзіка вызначаецца ярка выражанай амбівалентнасцю, якая праяўляецца ў тым, што “месяц адначасова прадстае звязаным з жыццём і смерцю” [98, с. 223]. Аб сувязі месяца з прыроднымі жыццёвымі цыкламі нагадвае І. Казакова, адзначаючы, што “сярод розных народаў свету былі распаўсюджаны вераванні, што цыкл жыцця і смерці на зямлі – нараджэнне і ўвяданне раслін, жывёл і людзей – звязаны з ростам і ўбываннем Поўні, з яе бясконцым цыклам нараджэння і смерці на небе” [43, с. 94]. З месяцам непасрэдна звязана і “жыццё” мора, што выражаецца ў цыклічных марскіх прылівах, якія “абумоўлены сіламі прыцяжэння Месяца і Сонца”, прычым асноўныя рысы марскіх прыліваў вызначае менавіта сіла Месяца [99, с. 1056].

У аснову некаторых замоў, у якіх МЦ з’яўляецца мора, пакладзены біблейскія сюжэты. Так, у в. Шарсцін Веткаўскага раёна запісаны тэкст, фрагмент якога пераклікаецца з біблейскім сюжэтам: “Із сіняга мора едзе Ісус Хрыстос...” [17, с. 25] (параўн.: “В четвертую же стражу ночи пошел к ним Иисус, идя по морю...” [Евангелие от Матфея 14 25-26]). Праз “сіня мора” едзе “з трыма мячамі, з таўтом (?), з залатым крастом” Божая Маці (в. Асарэвічы Брагінскага раёна, в. Карпаўка Лоеўскага раёна [37, с. 304, № 1025]). Яна таксама нясе тры рожы: “одну – водзяную, вторую – огняну, третью – криваву”, якія знікаюць: “водзяна – разлівалася, кривава – разышлася, агненна – огнём зышла” (в. Пухавічы Жыткавіцкага раёна, К.В.П., 1943 г.н.). У замове, запісанай у в. Затон Жлобінскага раёна, “на сінім моры віхрава матка гуляла. Парадзіла на той бок сіняга мора (іншасвет – **С.В.**) дванаццаць сыноў. Пасылала на еты бок сіняга мора (гэты свет – **С.В.**), штоб яны пілі, гулялі і там раба божага (...) падбівалі...”. Дванаццаць віхроў шкодзілі чалавеку да тых пор, пакуль “я (замаўляльнік – **С.В.**) прыступіла і з словам, Бог з помаччу. Прымі мой ціхі дух” [37, с. 298, № 1008] (параўн.: “И поднялась великая буря... И, встав, Он запретил ветру и сказал морю: умолкни, перестань. И ветер утих, и сделалась великая тишина” [Евангелие от Марка 4 37-39]).

Сярод персанажаў, якія дзейнічаюць на МЦ, акрамя хрысціянскіх, сустракаюцца таксама і язычніцкія персанажы, і птушкі, і замаўляльнік. Так, у замовах, зафіксаваных у Гомельскім, Калінкавіцкім, Лоеўскім, Мазырскім, Светлагорскім раёнах, на сінім (Сіянскім) моры “бабка” *“наўгадуе падомкі, падзеўкі, падсмехі”* (в. Кротаў Калінкавіцкага раёна, П.М.Д., 1936 г.н.); тры бабкі *“сядзяць, залатнічка дзержаць да й вымаўляюць, на сваё места настаўляюць”* (в. Ручаёўка Лоеўскага раёна [37, с. 232, № 784]); *“пань у карты гуляюць, сталы засцілаюць, кубкі віна наліваюць, п’юць, гуляюць, прыпалаха ў госці зазываюць”* (в. Сінск Лоеўскага раёна, П.М.У., 1927 г.н.); пані, якая *“ні магла ні пісаць, ні чытаць, толькі белый кужэль чесаць”* (в. Жахавічы Мазырскага раёна [83, с. 357, № 658]); замаўляльнік на сінім моры *“кажухі знімае, злога духа набівае і выганяе”* з розных частак цела [37, с. 264, № 887]. У замове “Ад грыжы”, запісанай у в. Печышчы Светлагорскага раёна, па мору плыве “гогаль” (птушка сямейства качыных), паўзе рак, ляжыць мярцвец, сядзіць певень. Усе яны не маюць *“ні сінняй, ні краснай опухалі, ні хамута (грудная хвароба, адрышка)”* (К.Н.П., 1925 г.н.). За сінім морам “тры паненкі” *“сіні камень рубалі, костачкі збіралі”* (в. Гароховішчы Акцябрскага раёна [37, с. 164, № 521]).

У пераважнай большасці тэкстаў мора звязана і з другаснымі локусамі (камень, востраў Буян і інш.), дзе і адбываецца асноўнае дзеянне. (*“На моры, на акіяне, на востраві Буяні, там ліжав булат-камень, на том камні стаіць яблыня, на той яблыні вісіць яблычка, нічым вражоная...”* [101, с. 185, № 496]; *“На сіням моры, на востраве стаяла цэрква з саборам. Жалезным тынам агароджана, залатымі ключамі замкнута...”* [101, с. 183, № 492]; *“На сінім моры стаіць дуб зялёны, на тым дубу 12 какатоў. На тых какатах стаяць 12 касцёлаў, у тых касцёлах 12 прыстолаў...”* [101, с. 175, № 465]). Такое размяшчэнне другасных локусаў (у розных варыянтах) даволі распаўсюджана, што звязана з псіхалогіяй чалавека, які хацеў усюды бачыць парадак: гармонію ў прыродзе, у самім чалавеку (здораўе, а не хвароба – сапраўдны парадак), парадак у прасторы і часе. У дадзеных прыкладах гэты матыў і з’яўляецца вынікам структуравання прасторы па прынцыпу яе ступянёвага звужэння. Найбольш аб’ёмная прастора (мора-акіян) паслядоўна ўключае ў сябе прасторы меншага памеру (востраў, камень і г.д.), у выніку чаго атрымліваецца кампактная, упарадкаваная карціна.

Сярод другасных локусаў, якія найчасцей знаходзяцца на моры, вылучаюцца камяні, востраў Буян і інш. Камяні “ў народна-міфалагічным асэнсаванні – прадметы, якія надзяляліся магчымасцю

ўздзеяння на чалавека” [48, с. 80]; “у народнай традыцыі аб’ект шанавання” [119, с. 274]; “камень для старажытнага чалавека ўяўляў сабою велічнасць і сілу” [76, с. 137]. Таму “культ камянёў быў шырока распаўсюджаны на Беларусі” [76, с. 139]. У замовах, запісаных на Гомельшчыне, у 25 выпадках камень знаходзіцца на (у) моры, у трох – у полі, па аднаму разу ён сустраўся за гарой і за варотамі. Той факт, што часцей за ўсё камень знаходзіцца на (у) моры, магчыма, пацвярджае думку пра яго першавытокі: у касмаганічным паданні распавядаецца аб тым, як “у пачатку тварэння Сатана нырнуў і дастаў камень са дна мора...” [106, с. 220].

У замовах Гомельшчыны сустракаецца “белы камень”. “Белгаруч каменем” у фальклоры называецца “камень Алатыр”, і ён надзяляецца сакральнымі і лекавымі ўласцівасцямі [119]. На белым камяні, што ляжыць “на сінім моры, ва кеяне”, “сядзелі тры панны Ганны, красны шоўк маталі, кроў астанаўлялі” (г.п. Камарын Брагінскага раёна [37, с. 154, № 464]). “Народныя легенды гаварылі, што пад алатыр-каменем «сакрыта сіла магутная, і сілы той канца няма»” [119, с. 21], яго ніхто не можа ні падняць, ні нават зварухнуць, акрамя Госпада Бога: “На моры ляжыць камень. Ніхто камяня не падыме, не паверне. Ішоў Ісус Хрыстос. Гасподзь камень падняў, павярнуў, з-пад таго камяня вадзіцы набраў ад усякіх урокаў...”. Гэтай вадой можна змыць урокі “ад старых старушак, маладых маладушак, ад красных дзевачак, ад добрых дзетачак, ад усіх касых вачэй...” (В.М.Дз.). Пра вялікую вагу каменя сведчыць і замова, запісаная ў Жлобінскім раёне: “... стала камяня не ўзняць... так у (імя) болі не бываць...” [37, с. 301, № 1015].

Незвычайны камень надае і незвычайныя ўласцівасці тым персанажам, якія на ім знаходзяцца. Так, лебедзь, які сядзіць на камені, што ляжыць за гарамі і за палямі “без крылля і без пер’я”, таму, лічыцца, што і дзяцей у яго няма: “як гэтаму лебедзю дзяцей не вадзіць, так гэтым суроцам тут не быць...” (П.М.У., 1927 г.н.). Паводле народных уяўленняў, “займаючы памежнае становішча як паміж небам і зямлёю, так і паміж зямлёю і падземным светам (светам вод), лебедзь і качка надзяляліся універсальнымі якасцямі прыраватніцтва і звязваліся з жаночым магічным пачаткам” [32, с. 75]. У прыведзеным тэксце замаўляльнік таксама звяртаецца да Прачыстай Маці з просьбай пазбавіць хворага ад “сурокаў”: “На сінім моры белы камень, на камені іва, на іве іваяна. Як той іве гнязда не бачыць, ні мужчынскіх, ні жаночых, ні дзявочых, ні парабочых...” (С.М.П., 1931 г.н.) (хутчэй за ўсё, гэты тэкст інфарматар узнавіла не

дакладна: звычайна выкарыстоўваецца формула “як не... так не”. Можна меркаваць, што прыведзены фрагмент меў такі выгляд: “Як той іве гнязда не бачыць, так у (імя) урокаў не бываць ні мужчынскіх...”); “як гэтага каменя не ўгрызнуць, не ўлізнуць, так у раба божлага (імя) падзіва-урока не ідуць...” [37, с. 269, № 905]. У тэксце, запісаным ад Дар’і Якаўлеўны Баравіцкай, 1917 г.н., камень уяўляецца недасягальнай жывой істотай, ён расце пад зялёным дубам у чыстым полі: “У чыстым полі стаяў дуб зялёны, пад тым дубам рос белы камень, на тым камні шаўковая трава, на той траве жамчужная раса ...” [88, с. 58]. У дадзеным прыкладзе назіраецца яскравае праяўленне асаблівасці міфалагічнага светапогляду нашага старажытнага продка, калі ён лічыў, што акаляючае яго наваколле – усе з’явы і прадметы – жывуць такім жа жыццём, як і чалавек: яны дыхаюць, растуць, думаюць і г.д. Гэта ж засведчыў і А. Ненадавец: “Старажытныя людзі верылі ў тое, што ўсё на зямлі можа жыць і размнажацца – ці то чалавек, ці дрэва, знічкі ці звычайныя камяні. Таму і пакланяліся нашы далёкія продкі камяням, лічылі, што яны жывыя і могуць расці, аддзяляцца адзін ад другога, перасоўвацца на значныя адлегласці, разумець не толькі стыхійныя з’явы прыроды, але ўмешвацца ў будзённае жыццё сялян” [76, с. 138]. Пазітыўнае гучанне вышэйпамянёнай замова набывае дзякуючы эпітэтам станоўчага раду: на камні – “шаўковая трава”, на траве – “жамчужная раса”: “Як той расы нікому не таптаць, так у рабы (імя) божай урокаў не бываць...” [88, с. 58].

Як адзначае В. Ільінская, “несумненную цікавасць уяўляе ... вылучэнне ў тэкстах замоў двух пластоў – язычніцкага і хрысціянскага, а гэта можна зрабіць, аналізуючы змену персанажаў на тым самым Латыры-камні ад краснай дзевіцы да Багародзіцы, ад жалезнага мужа да Хрыста...” [41, с. 38]. Язычніцкія персанажы (Баба Яга, бабка, тры бабушкі, тры дзявіцы і інш.) мы сустракаем у замовах, запісаных у Мазырскім, Добрушскім, Хойніцкім, Гомельскім, Акцябрскім, Рэчыцкім, Калінкавіцкім раёнах: “На ціхом море, на акіяне, на востраве Буяне стаіт вяз, пад тым вязам ляжыць белы камень, на том камне сідзіт баба Яга. Она не ўмеет ні піць, ні есць, ні ткаць, ні прасць, ні вышываць, толькі ў рабы божэй (імя) паддзелку выгаварываць...” (М.В.В., 1939 г.н.); “На синем море камень, на камене стаіць крэст, ля крэста стаяла хатка, а ў той хатце сідзела бабка, і яна не умела ні прасці, ні ткаць, тоўка умела на іляху стаяць і прыстреку гаваряць...” [83, с. 153, № 239] (магчыма, калі б гэты тэкст з’явіўся ў час хрысціянства, хатка ля

крыжа была б заменена царквой, а бабка – Багародзіцай). “*На сінім морушке, на белом камушке сядзелі тры бабушкі... Шылі, вышывалі, нам ад зглаза помашч давалі*” (Е.В.І., 1938 г.н.) (вар. [101, с. 172, № 457]); “*На моры ляжаў камень, на тым камені сядзелі тры дзявіцы, тры сястрыцы. Яны адна з адной змагаюцца. Адна кажэ: “Я шоўкам вышываю”. Другая: “Узоры накладаю”, а трэцяя: “Нарадку выганяю...”*” [101, с. 188, № 499]. Тры дзявіцы, тры родныя сястрыцы, адна з якіх “уроки ўгаварывае, другая хусты вымывае, а трэцяя прыгаворы ізымае” [101, с. 172, № 459], сядзяць на сінім камені за новымі варотамі. Магчыма, падобныя тэксты з’яўляюцца найбольш раннімі па часе ўзнікнення, калі хрысціянства ці яшчэ не аказвала, ці толькі пачало аказваць уплыў на свядомасць людзей. “Суадносімыя па колькасці ўпамінанняў у групе хрысціянскіх персанажаў вобраз Багародзіцы і жаночыя вобразы ў групе язычніцкіх персанажаў могуць быць паказальнікам калі не працэсу стадыяльнай змены дзявіц і іншых (жаночых вобразаў – **С.В.**) Багародзіцай, то дадатковым указаннем на вялікую папулярнасць у славянскіх замоўна-заклінальных тэкстах жаночых вобразаў, што можа быць звязана са старажытнейшымі культамі жаночых багінь (бостваў)” [46, с. 82]. Такім чынам, МЦ, створаны ў замовах, прынцыпова амаль нічым не адрозніваецца ад уяўленняў пра “гэты свет” і можа ўсведамляцца як цэнтр менавіта “гэтага свету”. “Ва ўсялякім выпадку, ніякіх прыкмет перыферычнасці ці маргінальнасці “міфалагічнага цэнтра” ў беларускіх лекавых замовах мы не назіраем” [5, с. 306].

У гэтым замове, запісаным ад Надзеі Рыгораўны Касак, 1928 г.н., суб’ектам дзеяння матыву “МЦ” з’яўляецца дзявіца (“*на том камні сідзіт красная дзевіца, неўмытая, неўціраная...*”), аднак яна прыслана самім Госпадам Богам для таго, каб пазбавіць чалавека ад хваробы. У дадзеным прыкладзе дакладна прасочваецца кангламерат хрысціянскіх і язычніцкіх уяўленняў нашых продкаў: Гасподзь Бог (хрысціянскі персанаж) прысылае на дапамогу чалавеку красную дзевіцу (язычніцкі персанаж). У замове “От сглазу” [83, с. 157, № 245] “*на синем морэ камень, там стояло тэе дрэво, шо Пэрэн побил, там сидеў Петро и Павел...*”. Магчыма, гэты тэкст з цягам часу ўдакладняўся і дапрацоўваўся: Пятро і Павел дапамагалі хрышчоначу чалавеку, аднак сядзелі каля дрэва, пабітага Перуном. “У замовах хрысціянскіх часоў Пярэнь, канешне, не ўпамінаўся...” [119, с. 22], аднак у народнай памяці захавалася атаясамліванне маланкі са стрэламі Перуна.

Лічыцца, што Алатыр-камень суадносіцца са святымі (гл. [119, с. 21-22]), а персанажы і культавыя збудаванні, якія знаходзяцца на гэтым камені, падкрэсліваюць яго святасць і набываюць дадатковыя локусныя і атрыбутыўныя характарыстыкі: *“На сінім моры, на белым камне сідзіць там Гасподзь Бог з Ісусам Хрыстом, з янгаламі...”* [101, с. 160, № 420]; *“На сінім моры, велікаморы ляжыць белы камень, белы камень Лагір. На тым камні сядзіць маць Прачыстая, дзяржыць Ісуса Хрыста ў паркалі, вымывае халоднай вадой...”* [37, с. 269, № 905]; *“На сінем моры ляжыць камень – адзін метр шырыня, сорак сажняў глыбіня, на ім стаяў сам Гасподзь Бог, залатым кіем апершы...”* (сажэнь = 2,1336 м, 40 сажняў = 85,344 м. Гэты камень больш падобны на скалу, а *“пад тым камнем ляжыць дзевяць камней”* [37, с. 301, № 1015]); *“На сінім моры камень плыве, на тым камені залата цэрква стаіць, а ў той цэркві залаты прыстол. На тым прыстолі... Ісус Хрыстос сідзіць...”* [37, с. 299, № 1011]; *“На сінем море стоіць камень, на камене манаастырь, в монастыре пристол, на пристоле Иус Христос сидеў и книжку чытаў, уроки выгавораў...”* [83, с. 156, № 244]; *“На моры ляжыць камень, на том лажары стаіць цэрква-сабор. На том саборы стаіць Апостал і прастол”* (І.В.Л.); *“... на сінім моры стаіць дуб, пад дубам ляжыць камень, на тым камені ляжыць прыстол... Над тым прыстолам стаіць поп і з жыватвараішчым і з вялікім крастом...”* [51, с. 45].

У замовах, запісаных у Хойніцкім, Гомельскім раёнах, вакол царквы ствараецца дадатковая ахова: яна абсеена дробным макам, абгароджана жалезнымі шыпамі, замкнута залатымі ключамі. Гэта неабходна для таго, каб не даць магчымасці змею трапіць у храм і зрабіць шкоду людзям. Ахоўным можа быць і выгляд царквы: *“на 12 галоў, на 12 вразоў (можна вратоў?!?), на 12 вакон, на 12 дзвярэй, на 12 замкоў, на 12 ключэй”* (Ф.Я.Л., 1926 г.н.). І ахоўныя функцыі ў дадзеным выпадку выконваюць не толькі прадметы-артэфакты (замкі і ключы), але і засцерагальнае магічнае значэнне надаецца лічбам (12).

Суб’ектамі дзеяння, якія ў матыве “МЦ” дапамагаюць хвораму, выступаюць таксама жывёлы і птушкі: *“На синем моры камень лежыць, на камене воран сидзіць, вон сидзіць и убивае, пристрэки-уроки уговорае...”* [83, с. 159, № 249]. Звычайна воран – птушка, *“звязаная са светам мёртвых, якая ўвасабляе ўсе цёмныя сілы”* [119, с. 192-193]. У нагаданай замове ён выступае ў ролі лекара, які *“пристрэкі-ўрокі ўговорае...”*. У замове, запісанай у Веткаўскім раёне, ваўкі і змеі гуляюць на камені, які ляжыць *“у палях у шырокіх..., на пясках на жоўтых” “і етай (каго лечаць) балець*

дапамагаюць”. Замаўляльнік звяртаецца да іх з просьбай гуляць з хлопцамі і дапамагаць хвораму, а таксама, каб хваробу яны занеслі таму, хто яе насаў: “*Не давайце ні спаць, ні ляжаць, ні гуляць...*” [37, с. 302, № 1018].

У якасці другаснага локуса, які знаходзіцца на моры, выступае і востраў Буян. Часцей за ўсё на ім сустракаецца камень, культавыя прадметы і пабудовы, а сталыя эпітэты ўзмацняюць рэлевантныя ўласцівасці замовы. У замове, запісанай у Веткаўскім раёне, “*на моры, на акіяне, на востраве Буяні, там лежав булат-камень, на том камні стаіць яблыня, на той яблыні вісіць яблочко, нічым вражоная, нічым заражоная, штоб у раба божгага (назваць імя) не было нічога наражонага і заражонага...*” [101, с. 185, № 496]. Яблык звязвалі “з вечнай маладосцю, бессмяротнасцю” [98, с. 498], і распе ён на дрэве, што “стаіць” на “булат-камене”, які валодае звышмагутнай сілай (“Булат – сталь, якой уласціва высокая цвёрдасць і пругкасць...” [99, с. 176]. “Булат-камень” – камень-сталь, сталёвы камень). Таму не можа яблык быць дрэнным, хворым. Гэтага ж жадалі і чалавеку, які звярнуўся да лекара.

Востраў Буян – “у народных легендах і замовах міфічны востраў, які знаходзіцца дзесьці “на моры-акіяне” і надзяляецца ў народнай традыцыі фантастычнымі рысамі іншасвету” [119, с. 128]. “Універсальным сімвалам ушанавання ў розных народаў з’яўляецца востраў, які раптоўна ўзнікае пасярод хваляў, свяшчэнная прастора ў бушуючым акіяне” [29, с. 32]. У замове, запісанай у Рэчыцкім раёне, востраў Буян знаходзіцца “*на горе Сіяны*” і выступае ў якасці ахвярніка: “*Там лежыць змея, острым мечам засечана*” [101, с. 164, № 432]. “У замовах Буян нязменна ўказваўся як месца знаходжання разнастайных міфічных персанажаў, у тым ліку і хрысціянскіх святых, дапамога якіх, паводле меркаванняў лекараў, надавала заклінанню сілу... Па сведчанні замоў, на гэтым востраве знаходзіцца нейкі чудадзейны прадмет, які забяспечвае атрыманне жадаемага: у ролі такога прадмета часцей за ўсё выступаў свяшчэнны камень Алатыр” [119, с. 128-129]. У замовах, запісаных на Гомельшчыне, на востраве Буяне стаіць стары дзядок (Гомельскі, Мазырскі раёны), пад вязам на камені сядзіць Баба Яга (Хойніцкі раён), на востраве на камені-Алатыры стаіць таксама царква, у якой тры падпаповічы чыталі Евангелле (Чачэрскі раён). Усе гэтыя персанажы выгаворваюць з хворага сурокі.

У некаторых тэкстах замоў у якасці другасных локусаў, якія знаходзяцца на моры, выступаюць жорны, што “*ўсе ўрокі, прыстрэкі пажорлі*” (в. Гарохавішчы Акцябрскага раёна [37, с. 293, № 988]),

калода, на якой знаходзіцца каліна (маліна) (в. Тонеж Лельчыцкага раёна). Апошнія з тэкстаў пабудаваны па прынцыпу гомеапатычнай магіі, магіі падабенства: як ападаюць ягады, так прападаюць і сурокі: “... ягады ападаюць, у Колі ўрокі прападаюць” [37, с. 293, № 986]; “малина спала, сороки похопали, у рабы Божай Марии престряки пропали” [83, с. 158, № 246].

Другасным локусам, які знаходзіцца (плыве) на моры, з’яўляецца і карабель, якому надаецца хутчэй сімвалічнае значэнне. “Карабель з’яўляецца прасторай пераходу: ён не належыць ні зямной, ні воднай стыхіі, само знаходжанне на караблі можа разглядацца як становішча паміж жыццём і смерцю”. У той жа час гэта сімвал “паспяховага дасягнення мэты” [98, с. 182]. Такім чынам, у тэксце замовы закладзены аптымістычны пачатак, спадзяванне на пазбаўленне ад хваробы, тым больш, што ў гэтым працэсе ўдзельнічае Маці Прачыстая, якая “із-пад камня ваду брала, мне дапамогу давала” [101, с. 180, № 483]. “У многіх месцах лічылася, што з-пад гэтага цудоўнага каменя цякуць крыніцы жывой вады” [119, с. 21].

З міфа-паэтычнай прасторай першасных локусаў звязана і гара. Варта адзначыць, што “на зямлі магічны цэнтр сусвету асацыіраваўся з ... вобразам святой гары (слупа, сусветнай калоны, сусветнай восі), які быў “сваім” у кожнага народа” [32, с. 34], таму горы і ўяўляліся як “найлепшыя месцы для выканання культа” [98, с. 73], невыпадкова ў замове замаўляльнік выходзіць на “Сіянскую гару”, дзе сустракаецца з “прыстрэкам” і адсылае яго з чалавека. У якасці сведкі і памочніка выбіраецца сонца – “у хрысціянстве – сімвал Бога і слова Божага...” [98, с. 403]. У каментарыі да замовы інфарматар удакладніла, што маліцца трэба “перад сонцам, штоб яно не зайшло” (в. Красная Дуброва Рэчыцкага раёна [115, с. 25]). Менавіта так пастуліруецца час, які можна вызначыць як найбольш удалы для замаўлення. Тэмпаральны код становіцца вызначальным і ў замове “Ночнэ шэпчуць”, запісанай у в. Стадолічы Лельчыцкага раёна, і пераканаўча сведчыць аб тым, што старажытная язычніцкая сістэма абмежаванняў звязана была з днямі, датамі, часам пэўных дзеянняў і работ. У Чысты чацвер Прачыстая Маці ішла “на Сіянскую гору траву жаці. Жала, и ужынала, и качивала с (имя) раба Божя(г)о дзецинство зганяла” [83, с. 60, № 65]. Да гэтага часу мяркуюць, што пазбаўленне ад хваробы менавіта ў Чысты чацвер павінна забяспечыць чалавека здароўем. “У народным асяроддзі ідэя духоўнага і фізічнага ачышчэння знайшла адлюстраванне ў мностве бытавых дзеянняў і абрадаў ачышчальнага характару” [90, с. 767]. На “Сіянскай гарэ” Божая Маці “думала-

гада́ла и книжку́ чыта́ла, с хрэ́шчэно́га (імя́рек) ля́к выговора́ла, вы́мовля́ла...” (в. Верхнія Жары Брагінскага раёна [83, с. 122, № 177]), за ёю беглі тры харты, адзін з якіх *“слёзы злізаў, другі бег – таму злізаў, а трэці бег – бяльмо злізаў і з сабою ўзяў”* (в. Бабічы Гомельскага раёна [101, с. 152, № 393]). У замове, запісанай у в. Калініна Гомельскага раёна, тры “харты”, якія павінны пазбавіць чалавека ад бяльма, беглі па “блакітнай гарэ” [101, с. 152, № 391]. Ідучы з “Асіянскіх гор”, тры дзеўкі знайшлі іголку і шаўковую нітку, каб “зашыць” рану і *“рабу божаму (імя) кроў замаўляці”* (г. Рэчыца [115, с. 33]).

У Евангеллі ад Матфея 17 1-2 апісана ператварэнне (“преображение”) Іісуса Хрыста на гары, куды ён прыйшоў разам з Пятром, Іакавам і Іаанам: “... взял Иисус Петра, Иакова и Иоанна... и возвел на гору высокую одних. И преобразился пред ними: и просияло лице Его, как солнце, одежды сделались белыми, как свет”. У замове *“ішоў сам Гасподзь з Ісусам, з апосталамі на Сіянскую гару, на ярданскую ваду. Там Ісуса абмывалі, у гасподнюю рызу адзевалі...”* (в. Радзеева Буда-Кашалёўскага раёна [101, с. 183, № 491]). Прачыстая Маці на Сіянскай гарэ змывала святой вадой з раба божага *“балячку свярбючую, калючую, балючую...”* (в. Старая Алешня Рагачоўскага раёна [37, с. 218, № 728]). У замове “Ад рожы”, запісанай у в. Серабранка Рагачоўскага раёна, “свят Бог” ішоў па Сіянскай гарэ, дзе стаяў “стары старык” і трымаў у руцэ тры рожы, адна з якіх *“у ваду ўпала, другая ў вагне згарэла, а трэцяя ў руцэ самлела”* [101, с. 129, № 305].

“Сіянская гара”, а дакладней з’явы, якія там адбываюцца, могуць быць і небяспечнымі. Паводле народных уяўленняў, гара з’яўляецца адным з месцаў, дзе жыве вецер, які ў замовах часта асэнсоўваецца як прычына хваробы. У замове “Ад бяльма на воку”, запісанай у в. Лебядзеўка Кармянскага раёна, буйныя вятры “запарушылі” вока Прачыстай Маці, якая гуляла па “Сіянскай гарэ” [51, с. 42].

“Гара звязваецца з сусветнай воссю, дрэвам жыцця” [98, с. 73], на вяршыні сусветнага дрэва змяшчаюцца птушкі, якія з’яўляюцца “архетыпічным вобразам духа, душы... і выступаюць у якасці сімвала боскай сутнасці...” [98, с. 340-341]. “Птах” у замове прыляцеў з гор на вароты хворага і пачаў “урокі сабіраці”, а пасля паляцеў на сіняе мора, дзе *“ляжыць белы камень. Як таго каменя не пасекці, не парубаць, так у раба божага (імя) уроку не бываць”* (Светлагорскі раён [37, с. 290, № 977]).

Свяшчэнныя (культавыя) месцы, як і сакральныя комплексы, ва ўтварэнні якіх удзельнічаюць прыродныя або хрысціянскія аб'екты, могуць знаходзіцца і ў прыдарожнай прасторы [124, с. 264]. Як лічыць Т. Шчапанская, дарога можа абазначацца як чыстае поле, “нешта без адзнак, правал паміж пачаткам і завяршэннем шляху” [124, с. 33]. У замове “От пристрека”, запісанай у в. Залатуха Калінкавіцкага раёна, поле знаходзіцца “пры шырокай дароге” [83, с. 152, № 238].

Паводле ўяўленняў нашых продкаў, поле звязвалася з яго гаспадаром – палевіком, варожым для чалавека, які “з’яўляецца ў суправаджэнні моцнага парывістага ветру, віхру” [56, с. 351]. Нават нягледзячы на тое, што па полю гуляла Прачыстая Маці, менавіта такі вечер стаў прычынай з’яўлення бяльма на воку чалавека: “*падняліся буйныя ветры, запарушылі Івану левае вока, вырасла бяльмо*” [37, с. 248, № 846]. У прыведзеным прыкладзе злучаны два локусы: поле і гара, прычым першы негатыўна скіраваны на чалавека, а дзякуючы другому – чалавек пазбаўляецца ад хваробы: Ісус едзе па “сялянскай гарэ” (скажона ад “Сіянскай” – **С.В.**), за ім бягуць “*тры харты: адзін чорны, другі белы, трэці рабы. Первы лізне – слязу злізне, другі лізне – таску злізне, трэці лізне – так з раба Івана бяльмо злізне*” [37, с. 248, № 846].

Паказальна, што ў якасці суб’этаў, якія дзейнічаюць у чыстым полі, выступаюць як язычніцкія, так і хрысціянскія персанажы. Дзеянні язычніцкіх персанажаў з’яўляюцца адметнымі. У іх яскрава прасочваецца генетычна-функцыянальная сувязь з магіяй. Так, дзеянні трох дзявіц, якія знаходзяцца на МЦ, накіраваны на пазбаўленне чалавека ад хваробы. У в. Стадолічы Лельчыцкага раёна запісана замова, у якой “*одна прадзе, другая тчэ, треця Сусу Хрісту сорочку шыла*” [83, с. 166, № 261]. Як лічыць Т. Агапкіна, гэтае дзеянне можа быць растлумачана як “працэс вырабу трыма дзявіцамі абыдзённай кашулі ..., якая выкарыстоўваецца ў традыцыйнай магіі, як і іншыя абыдзённыя рэчы, у магічных, у тым ліку лекавых, мэтах” [83, с. 166]. “Зрэдку пралля – гэта гаспадыня ніжняга свету” [98, с. 338]. Такімі выступаюць дзявіцы-праллі і ткачыкі ў замовах Гомельшчыны. Яны – пад грушай, якая стаіць у полі: “*Стаіць у полі грушка-хілушка, пад той грушкай – краватка, на той краватцы тры сястры. Адна ўмее добра прасць, другая – добра ткаць, трэцяя ж – ні пісаць, ні чытаць, толькі венічкі ламаць, ад рабы божай (імя) урокі-прыгаворы адганяць...*” ([101, с. 158, № 415] в. Бальшавік Гомельскага раёна). У хрысціянстве груша сімвалізуе любоў Хрыста да чалавецтва [27]. Такім чынам, з прыведзеных прыкладаў вынікае

відавочны сінкрэтызм язычніцкай і хрысціянскай сімволікі. Невыпадковым уяўляецца і прысутнасць у якасці персанажа ў дадзеных выпадках дзявіц, бо “прылады ткацкай вытворчасці, прадукты розных яго этапаў, сыравіна, якія выкарыстоўваюцца ў вытворчых мэтах, уключаюцца ў рытуальны кантэкст, з плана “рэчыўнага” свету пераводзяцца ў семіятычную сістэму. Прадмет становіцца сімвалам, захоўваючы ў сваім знакавым змесце спецыфіку рамяства. Для семіятычнай характарыстыкі рэаліі з’яўляюцца істотнымі хатні характар ткацкай вытворчасці і пераважна жаночае асяроддзе яго распаўсюджвання” [80, с. 32]. “Дзеўка-дзевіца” таксама лечыць урокі (в. Малыя Зімовішчы Мазырскі раён); тры дзявіцы дапамагаюць чалавеку пазбавіцца ад звіху: *“адна скепачки [щепки] сабірае, другая костачки прыкладае, трэція звих лечыць”* (в. Малыя Аўцюкі Калінкавіцкага раёна [83, с. 233, № 392]); тры браты разганяюць “буйны ветры”, якія асэнсоўваюцца і як “пудвей”, і як “нячысты нячысцік” – хвароба, якая магла “надкаціцца” да чалавека ў дарозе. Ёй прапаноўваецца заставацца гуляць у чыстым полі (Лельчыцкі раён [37, с. 298, № 1006]); Прачыстая Маці па полю шла, *“шаўкову нітку, іголку нашла, стала зашываць ды кроў замаўляць”* (в. Лебядзеўка Кармянскага раёна [51, с. 36]); Гасподзь Бог ехаў у чыстым полі на кані (в. Ручаеўка Лоеўскага, в. Бабічы Чачэрскага, в. Колкі Петрыкаўскага раёнаў [37, с. 171, № 556], г. Рэчыца), хадзіў *“на ўсём свеце, на чыстым полі, цвяткі рваў і нам на помач ад рожы даваў...”* (в. Амелькаўшчына Хойніцкага раёна [37, с. 214, № 714]).

У якасці другаснага локуса, які звязаны з полем, выступае зялёны гай. Калі меркаваць, што размова ідзе пра бярозавы гай, то ў дадзеным выпадку бяроза, зыходзячы з міфалагічных уяўленняў, з’яўляецца дрэнным дрэвам. У сувязі з гэтым лічылася, што “бярозу нельга садзіць ля хаты, бо яна забірае сілы і здароўе, і можа нехта ў доме і памерці” [67, с. 274]. У замове, запісанай у в. Барталамееўская Рудня Чачэрскага раёна, у гаі стаіць гроб, у якім ляжыць “мяртвец” (Ш.Е.Ф., 1913 г.н.). Увогуле ж вобраз бярозы амбівалентны: “У народнай міфалогіі гэтае дрэва ўяўлялася і як “шчаслівае”, якое аберагае ад злых сіл, і як дрэва ..., якое звязвалася з жаночымі дэманамі і душамя памерлых” [119, с. 69].

У чыстым полі за новымі варотамі (а ў замовах Веткаўскага раёна за новымі цясовымі варотамі на сінім моры), на лукамор’і стаіць бяроза, з-пад якой бягуць тры ручайкі (пад бярозай краваць, а з-пад яе *“тры дарогі ляжыць і тры ручаі бяжыць”* [101, с. 187, № 497]). Паводле народных уяўленняў, “ёсць вада жывая і мёртвая. Вада

жывая, яна бяжыць і бяжыць” [67, с. 247]. Ніна Гаўрылаўна Сайкіна, 1930 г.н., з в. Старое Сяло Веткаўскага раёна, успамінала: “Калісь у нас была жывая вада... У ручайку была яна. Бывала, вочы баляць, пойдзем, памыем іх, дык і боль сунімаецца. А калі дзіця хварэе, абмыем яго ў лічэбнай вадзе, хвароба сыходзіць...” [67, с. 244-245]. Да падобнага ручая ідзе хворы, бо яго здароўе хочучь адабраць “чарадзеі і чарадыха”. Маці Гасподня прапануе з аднаго ручайка вады выпіць, а з другога – на сябе выліць. А з нячыстай сілай яна будзе змагацца сама: “*А я вызаву таго чарадзея і чарадыху на камні маём. Там іх буду секці і рубіць, каб назад здароўе аддаць...*” (Гомельскі раён [101, с. 188, № 498]). (Можна выказаць меркаванне, што тут узгадваецца абрад ахвярапрынашэння: на ахвярным камяні прынеслі ахвяру, каб вярнуць здароўе). Як сцвярджае Л. Вінаградава, “хуткае цячэнне вады, паводле народных уяўленняў... садзейнічала выгнанню з жылой прасторы шкаданосных прадметаў або тых, якімі ўжо не карыстаюцца” [21, с. 35]. У нашым выпадку вада з ручая садзейнічае выгнанню хваробы з чалавечага цела.

Падобныя дзеянні адбываюцца і ў замовах, запісаных у в. Гадзічава Гомельскага і ў в. Юркавічы Веткаўскага раёнаў. Толькі ў гэтых тэкстах Маць Гасподня прапануе хвораму з трэцяга ручая змею-чарадзею вочы заліваць, а потым на камні ўбіваць і на агні спальваць. Сама Маць Гасподня іх будзе знішчаць на калінавым масту і кідаць у “агняную рэчку”. Калі ж і гэтага будзе недастаткова, то “*сам Гасподзь з неба сайдзёт, вас громам уб’е, маланкамі спаліць*” [88, с. 56], “*ветрам попел разнясе, даждзём места змые, на сіняе мора знясе*” [101, с. 187, № 497].

Акрамя замоў, у якіх МЦ з’яўляюцца мора, горы і поле, у гомельскай калекцыі вылучаюцца асобныя тэксты, дзе першасным локусам становіцца двор. Традыцыйным выхадам на двор з’яўляюцца дзверы, а акно ўяўляецца “ў якасці нерэгламентаванага ... выхаду, які супрацьпастаўляецца дзвярам” [109, с. 286]. Як адзначае Дж. Фрэзер, “у шэрагу рытуалаў і звычаяў двор выступае ў ролі медыятара, як нейкая “сярэдня” прастора, у якой сціраецца мяжа паміж “сваім” і “чужым” светам” [116, с. 129-130]. Менавіта такую функцыю выконвае ён у замове, запісанай у Рэчыцкім раёне, прычым на двор нельга выйсці звычайным спосабам, дзеля гэтага прызначаны “гасподнія варата”: “*Выхадзіла я на двор ні вакном, ні двярамі, а выхадзіла на двор я гасподнімі варатамі*” [101, с. 176, № 468]. У якасці галоўных персанажаў матыву “МЦ” выступаюць як язычніцкія, так і хрысціянскія персанажы. Напрыклад, незвычайныя падзеі на

гэтым локусе (на двары) звязаны з галоўным персанажам, хваробай, якая сядзіць “у залатым крэслечку ў залатой загародачцы” і чакае дапамогі. У двары ж адначасова знаходзяцца дзве антаганістычныя сілы, за спінай у хваробы стаяць “12 чарадзеяў-калдуноў і вераднікоў, етыя чарадзеі прыйшлі к няму не піць і гуляць, а прыйшлі к няму балезню і гора наказаць”. З правага боку стаяла “Мацер Божая, Ісуса Хрыста на руках дзяржала. Праваю ручкаю сыпнула, губкамі дунула, усіх чарадзеяў атагнала”. Прыведзены прыклад пацвярджае відавочную аналогію з хрысціянскай верай: за правым плячом – анёл, за левым – чорт.

У некаторых тэкстах замоў з першасным локусам (дваром) цесна звязаны другасны (вярба): “пасярод двара стаіць верба. На той вербе залатая кара”. Паводле народных уяўленняў, гэтак дрэва з’яўлялася аб’ектам “прыняцця” захворвання. З гэтай мэтай, напрыклад, “хворыя на ліхаманку падпярэзваліся саламяным перавяслам, а потым... ішлі да маладой вярбы і падпярэзвалі яе тым жа самым перавяслам, перадаючы ёй з ім сваю хваробу” [119, с. 162]. Невыпадкава ў замове “тры дзявіцы” ліжуць кару вярбы і выгаворваюць хваробу: “*Там три дзевицы гуляли и етую кору лизали, а Лене ўсякие нарядки угаварали...*” (Калінкавіцкі раён [83, с. 150, № 234]). Што датычыць азначэння “залатая кара”, то варта прыгадаць, што “золата, як метал, надзяляецца здольнасцю канцэнтраваць энергію, гэтая здольнасць павялічваецца па прычыне яго “высакароднай” прыроды (яно не схільна да карозіі)” [98, с. 143]. Залатая кара, на мой погляд, нібы па аналогіі, валодае магічнай сілай супрацьстаяць шкоднаму ўздзеянню і таму забяспечвае трываласць гэтаму дрэву. У дадзеных замовах можна прасачыць праявы кантагіёзнай магіі.

Нельга не пагадзіцца з Т. Агапкінай, якая слухна заўважае, што “міфалагічны цэнтр” апісваецца як сістэма локусаў і прыродных аб’ектаў, якія “ўпісаны” адзін у другі: у моры востраў, на востраве камень, на камені Хрыстос (дзед, святой і інш.); на полі вярба, пад вярбай баба; у лесе хатка, у хатцы бабка і г.д. Амаль у палове выпадкаў (больш за 40 %) локусы і прыродныя аб’екты, якія ўпамінаюцца ў складзе гэтага матыву, азначаюцца эпітэтамі” [5, с. 305].

На тэрыторыі Гомельшчыны таксама сустракаюцца тэксты, у якіх аб’яднаны два локусы: мора і поле, мора і горы і г.д. Прывяду для прыкладу замову, якая насычана і хрысціянскімі, і язычніцкімі персанажамі, калі хвораму чалавеку дапамагаюць і Маць Прачыстая, якая “*по сінему морю ходзіла, по чістому полю бродзіла, рабе божай здравье носіла*”, і Баба Яга, якая сядзіць на камні пад вязам, што стаіць “*на ціхом море, на акіяне, на острове Буяне*”. Побач з Бабай

Ягой, вобраз якой, як мяркуецца, “з’яўляецца канчатковай трансфармацыяй старажытнейшага вобраза багіні-маці, уладаркі свету, якая валодала лёсам людзей” [119, с. 48], стаіць царква, “*дробным макам абсеена, жэлезнымі шыпамі абгарожэна*”. Да гэтай царквы, зламаўшы яе ахову, прылятаў “змей-лютар” з мэтай пашкодзіць чалавеку. Аднак “*сіла апосталаў не дапускала залатой крэст зняць і рабу божую (імя) укусіць*” (М.В.В., 1939 г.н.). Замаўляльнік таксама звяртаецца за дапамогай і да Госпада Бога, і да ўсіх святаў, да ўсіх святых апосталаў, да святога Міколы.

У якасці адзінкавых локусаў выступаюць у замоўных тэкстах “арадскі калодзец”, божы храм, “царскія варата” (з’явіліся пад уплывам хрысціянскай веры). Менавіта да “Арадскага калодца”, у якім, напэўна, святая вада, якой умываўся Ісус Хрыстос, прыходзіць замаўляльнік. У каментарыі інфарматар удакладніла, што “*ўзяць трэба свінцоную воду, змяшаць яе з протай вадой і даць выпіць тому, каго зглазілі*” (Ш.В.П., 1938 г.н.). У божым храме, за “царскімі варатамі” знаходзіцца Прачыстая Маці. Да яе звяртаецца замаўляльнік з просьбай заклінаць, адсылаць урок раба божага (імя) [101, с. 170-171, № 452], або яна сама выгаворвае “нарадку” [101, с. 174, № 463].

Другасным локусам у адным з замоўных тэкстаў, запісаным у в. Добрынь Чачэрскага раёна, з’яўляецца царква-сабор, якая знаходзіцца на “дуі, на буі” [101, с. 185, № 495]. Як лічаць даследчыкі, слова “Буян” утварылася ад слова “буй”, сіноніма слова “яр” [119, с. 129]. “Яр – высокі круты бераг, які падмываецца ракой; абрыў берага мора” [99, с. 1572]. Магчыма, “на буі” – гэта значыць на крутым беразе. У замове, запісанай у в. Рудня-Барталамееўка (Чачэрскі раён), замаўляльнік выходзіць “на восточную старану”. Усход – частка свету, якая звязана з Госпадам. На “восточнай старане” знаходзіцца “гасподні выбор-сыбор”, дзе за прыстолам сядзіць Маць Прачыстая і трымае на руках Ісуса Хрыста. У лукамор’я (“выгіб (лука) марскога берага – марская лука, або лукамор’е” [99, с. 727]) стаяла “какацістая, буйлістая бяроза” [17, с. 21]. Яна мае выгляд, які характэрны для дуба. Буйлістая – з буйным лістом – ніяк не суадносіцца з “пяшчотнай бярозай”. Гэта жаночае дрэва, менавіта таму, магчыма, на ёй сядзіць Божая Маці. У замове, запісанай у в. Патапаўка Буда-Кашалёўскага раёна, на лукамор’і стаіць кузня. Там працуюць кавалі, якія надзяляюцца звышнатуральнай сілай: яны могуць не толькі браць голымі рукамі гарачае расплаўленае жалеза, але і вынімаць з хворага “ўрок, улёк і прыгавор” (Дз.Н.І., 1923 г.н.).

Іншы раз у якасці першаснага локуса выступае лес, другасным з’яўляецца сасна, з якой звязаны міфалагічныя ўяўленні аб яе бессмяротнасці, вечнага жыцця [98, с. 404], яна *“не баіцца ўлетку жары, а ўзімку марозу, ні жаркага сонца, ні яснага месяца, ні дробных зор”* [37, с. 288, № 971]. У замове жадаецца, каб і дзіця не баялася ніякіх сурокаў. Як вынікае з тэкстаў, у іх мы знаходзім яскравыя прыклады фларамансіі (магіі раслін).

У якасці другасных локусаў у лекавых замовах Гомельшчыны выступаюць розныя дрэвы, але найбольш шануецца дуб, які сімвалізуе сусветнае дрэва: *“Нашы продкі суадносілі вобраз Сусветнага Дрэва, якое расло ў цэнтры Свету на востраве-выраі, часцей за ўсё з дубам. Нездарма ж у многіх тэкстах беларускіх замоў, асабліва ў замовах ад розных хвароб ... гаворыцца пра дуб, які расце ў моры-акіяне на востраве (востраў-вырай часта называецца Буян альбо Лукамор’е)”* [43, с. 61]. На сімваліцы дуба засяроджвае ўвагу і А. Ненадавец, адзначаючы, што *“асаблівая роля дрэва сусвету для міфа-паэтычнай эпохі вызначаецца тым, што яно выступае як непасрэднае звязно паміж сусветам (макракосмам) і чалавекам (мікракосмам) і з’яўляецца месцам іх перасячэння... У культурным развіцці чалавецтва канцэпцыя сусветнага дрэва пакінула пра сябе сляды ў шматлікіх касмалагічных, рэлігійных і міфалагічных уяўленнях...”* [74, с. 26-28].

Дуб – *“у традыцыйнай культуры славян дрэва, якое найбольш шануецца, сімвалізуе сілу, моц і мужчынскі пачатак...”* [3, с. 146]. У замовах ад сурокаў ён мае розны выгляд, звычайна гэта дрэва прыгожае, моцнае: зялёны, кучаравы, *“на дванаццаць каранёў, на дванаццаць какатоў”*. Ён можа быць таксама *“рагаты, дупляныты, касматы”*, і ў такім выглядзе ён дзейнічае як персанаж, які *“нічога не робіць, не страляе, толькі ўрокі замаўляе”* [101, с. 165, № 435]. У замове, запісанай у Лельчыцкім раёне, дуб паказаны *“без коры, без голья, без лісту”* [83, с. 161, № 253]. *“У міфалагічных аповедах дуб выступае ў якасці памежнага локуса... З дапамогай вобраза дуба мадэліраваліся таксама ўяўленні аб смерці і адыход чалавека з жыцця...”* [2, с. 143-144]. У замоўным тэксце, запісаным у Чачэрскім раёне, дуб увогуле сухі, з сухім галлём, і пад тым дубам ляжыць гроб, што падкрэслівае сувязь дуба з царствам мёртвых – гроб ляжыць каля караня *“пад дубам”*. Дуб таксама звязаны і з камянямі: *“У чыстым полі стаяў дуб зялёны, пад тым дубам рос белы камень...”* [88, с. 58]; *“... выйду на чыстае поле, там на сінім моры стаіць дуб, пад дубам ляжыць камень...”* [51, с. 45].

“Аднымі з элементаў кодавай метасістэмы фальклору, якія ўтвараюць характарыстычныя канфігурацыі з дубам, з’яўляюцца птушкі, жывёлы і насякомыя. Найчасцей прадстаўнікам жывёльнага свету, якія выступаюць у комплексе з дубам, прыпісваецца мужчынскі пол...” [120, с. 328]. У замовах Гомельшчыны гэты тэзіс І. Швед можна прымяніць толькі ў дачыненні да птушак. На дубе часта сядзіць воран, але ён не заўсёды звычайны: “... на тым дубе стаіць чорны воран: крылля залатыя, дзюбка медзяная, кіпці стальняны...” (К.А.А., 1924 г.н.), у Лельчыцкім раёне запісаны тэкст, у якім “на том дубе журавель сядзіць без крыльев, без пирьев, без кипцев...” [83, с. 161, № 253]. У замовах, запісаных у Гомельскім і Кармянскім раёнах, у 12 гнёздах сядзяць 12 птушак, на дубе сядзяць “тры пціцы”. Хтанічныя істоты, якія суадносяцца з дубам, – жаночага полу. У тэксце, запісаным у Хойніцкім раёне, над ракой, якая “бегла з вастока на восток”, стаіць дуб на “трінаццаць галюк”. Змяя-чараўніца не можа на ім пералічыць ні галін, ні каранёў, не можа абарваць лісце. Таму не можа яна і чалавеку прынесці шкоду. У Буда-Кашалёўскім раёне запісаны тэкст замовы, у якой “пад дубам гадзюка ічкакоча, рагоча, траву з’ядае, із (імя) урокі знімае” [37, с. 269, № 906].

“У беларускім фальклоры дуб і “Пярун” фігуруе ў сюжэтах казак і замоў, якія прысвечаны праследаванню грамавержцам змея, сокала і іншых яго праціўнікаў” [3, с. 147]. У Рагачоўскім раёне запісаны тэкст, дзе чорны воран, які звіў сабе гняздо на дубе, не дапамагае чалавеку. Замаўляльнік просіць яго выняць свой яд і пагражае гасподнім пакараннем: “А не будзеш свайго злога яду вынімаць, будзе цябе Гасподзь Бог наказваць вялікімі грозамі, вялікімі хмарами і вялікімі перунамі” [101, с. 184, № 493]. “Існавала павер’е, што ў дуб маланка ўдарае часцей за ўсё” [98, с. 102]. Дарэчы, у народзе лічылася, што, калі ў дуб трапіць маланка, гэта павялічвае яго лекавыя ўласцівасці: “маланка ўдарыць, трэба ўзяць і прыкладваць к бальному зубу” [67, с. 275].

Можна пагадзіцца з меркаваннем І. Швед наконт таго, што “ў замовах дуб з’яўляецца лакалізатарам сакральных персанажаў, як мужчынскіх, так і жаночых, якія замаўляюць хваробу, дапамагаюць чалавеку дасягнуць той ці іншай мэты” [120, с. 331]. На Гомельшчыне ў замовах ад сурокаў на дубе або пад дубам знаходзяцца і жанчыны, і мужчыны. Так, у залове, запісанай у в. Ручное Лельчыцкага раёна, “на сіням моры-акіяне зялёны дуб стаяў. Пуд тым дубам сядзелі тры дзявіцы. Адна – прала, другая – ткала, трэця – урокі адганяла” (С.Г.П., 1929 г.н.). Варта адзначыць, што з працэсам прадзення і ткацтва

пэўным чынам суадносіцца працэс шыцця. У народзе верылі, што ў рэчы, якую шыюць, можа хавацца нячыстая сіла [53, с. 248]. Іншае значэнне набывае вышыванне. У старажытнасці вышыўка менш за ўсё выконвала эстэтычную функцыю. Першапачаткова гэта быў абярэг, а ўжо пазней вышыўка стала аздабленнем адзення. Лічылася, што вышыўка, у якой зашыфраваны старажытныя магічныя сімвалы, наадварот, магла адганяць нячыстую сілу [53, с. 248]. Персанажы, якія займаліся гэтай справай, знаходзіліся на зялёным дубе: *“Што на сінім моры стаяў дуб зялёны. На тым дубе ... дванаццаць дзевак. Яны шылі, вышывалі, яны самі ўрок размаўлялі...”* [37, с. 271, № 916] (Жлобінскі раён). У замове, запісанай у в. Залаўе Чачэрскага раёна, *“на моры стаіць дуб. На том дубу сідзяць тры дзевіцы. Не ткалі, не пралі, яны не ткуць, не прадуць, толькі чорным шолкам вышываюць...”* (Г.Г.І., 1907 г.н.). У дадзеным прыкладзе звяртае на сябе ўвагу эпітэт “чорны”. Эпітэт-каларатыў “чорны” “ў народных замовах ... ужываецца для... надання тэксту большай таямнічасці і магічнай значнасці” [48, с. 161]. Нават нітка не тая, якая атрымліваецца ў выніку прадзення (“верацяно выступае ў якасці атрыбута жаночых бостваў, звязаных з лёсам і смерцю” [98, с. 36]), а выкарыстоўваецца шоўк – “прадукт, які выдзяляецца залозамі вусеняў-шаўкапрадаў” [99, с. 1504]. Замова, канешне ж, пазнейшага часу. Да нас шоўк прыйшоў пазней, чым на Усходзе. У народным уяўленні шоўк – прымета багацця і незвычайнай прыгажосці. Такім чынам, уласцівасці, прыметы прадметаў-артэфактаў перадаюць важнейшыя канцэпты народнай культуры. У якасці іншых персанажаў, якія таксама звязаны з дубам, выступаюць “тры дзевіцы”, “дванаццаць дзевак”, якія дапамагаюць чалавеку пазбавіцца ад хваробы (Лельчыцкі, Калінкавіцкі, Чачэрскі, Веткаўскі, Жлобінскі раёны); “тры браццы”, дванаццаць братоў (якія, дарэчы, хваробу выганяюць з жанчыны) (Рагачоўскі, Буда-Кашалёўскі раёны).

“У комплексе з дубам, які выконвае медыятыўную функцыю і рэпрэзентуе Сусветнае дрэва, нярэдка выступаюць багі і дэманічныя істоты. Так, у замовах дуб з’яўляецца лакалізатарам міфалагічных істот нябеснай прыроды. У беларускіх і рускіх замовах пад дубам сядзіць Бог, Хрыстос, Божая Маці і інш...” [120, с. 331]. У замовах, запісаных у Гомельскай вобласці, з дубам звязаны дванаццаць апосталаў (Рагачоўскі раён), “дванаццаць янгалаў” (Рэчыцкі раён). Цікавы тэкст запісаны ў Рэчыцкім раёне, дзе на дубе знаходзіцца елка, якая ў “хрысціянскай культуры шанавалася як вобраз Хрыста” [98, с. 112]: *“На дубе – ель, пад той елью – залатое чэрэсна. На той*

елі маць Божая стаіць, Ісуса Хрыста на ручках дзержыць...”. Да елі падышлі “*тры дзевіцы – ідалы косматые, лунатые, вошчэрбатые, хочуць тую ель секці, зламаць*” [101, № 494], аднак зрабіць гэта ім не пад сілу, бо елка, “як і іншыя вечназялёныя дрэвы, выступае сімвалам бессмяротнасці і вечнага жыцця” [98, с. 112].

У якасці другасных локусаў выступаюць таксама і іншыя дрэвы, аднак колькасць такіх тэкстаў у замоўнай калекцыі Гомельшчыны нязначная.

Такім чынам, праведзены аналіз тэкстаў беларускіх лекавых замоў дазволіў зрабіць наступныя высновы:

1. Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” рэалізуецца праз шэраг субматываў, у якіх вызначальную ролю адыгрывае суб’ект. У сваю чаргу, на выбар асноўных матыўных кампанентаў (суб’ектаў і іх дзеянняў) значны ўплыў аказваюць і матыўныя акалічнасці, у якасці якіх выступаюць тыя месцы, адкуль або куды адсылаецца хвароба. Кожнаму суб’екту адпавядае толькі ўласцівае для яго дзеянне.

2. Вызначальнай адметнасцю матыву “Вытокі хваробы” з’яўляецца імпліцытнасць матыўных кампанентаў, у першую чаргу суб’екта, пры гэтым захоўваецца канстантнасць аб’екта (хваробы). У адрозненне ад іншых матываў лекавых замоў, уяўная прысутнасць суб’екта выяўляецца праз разнастайныя спосабы “наслання” хваробы, што ў мастацкім тэксце замовы выражаецца пры дапамозе матываўтваральных эпітэтаў тыпу “насланы”, “нагавораны”, “падзіўлены” і да т.п. Крыніцы паходжання хваробы, паводле аналізуемых у рабоце тэкстаў, звязаны як з матэрыяльным светам (напрыклад, з рознымі локусамі або прыроднымі з’явамі), так і з духоўным (напрыклад, словы, позірк, думкі, пачуцці і г.д.). Найбольш распаўсюджанымі групамі ў межах аналізуемых замоў з матывам “Вытокі хваробы” з’яўляюцца тыя, дзе ў якасці суб’екта выступаюць асобы розных полаўзроставых груп, прычым невялікая перавага аддаецца “дзявочым” і “жаночым”. У той жа час не ўступаюць па частотнасці выкарыстання ў якасці матыўных кампанентаў і адзінкі нематэрыяльнага свету (у першую чаргу гэта “слова”).

3. У адрозненне ад іншых матываў, у матыве “Міфалагічны цэнтр, у якім знаходзіцца лекар...” нельга вызначыць канстантны кампанент. Усе структурныя кампаненты выяўляюць тэндэнцыю да канкрэтызацыі. Вызначальным кампанентам матыву з’яўляецца акалічнасць дзеяння, у якасці якой выступае локус, на якім адбываецца асноўнае дзеянне. У замоўным кантэксце вылучаюцца дзве групы локусаў: першасныя (мора, поле, горы і інш.) і другасныя

(дрэва, камень, востраў і інш.). Вылучанасць локусаў (першасныя і другасныя), на якіх адбываецца дзеянне суб'екта, абумоўлена асаблівасцямі міфалагічнага светапогляду нашых продкаў: “Свае веды пра свет чалавек эпохі архаікі абагульняў у выглядзе нейкага канкрэтнага вобраза, мадэлі” [118, с. 38]. У якасці такіх мадэляў, што ўвасабляюць свет выступаюць мора, гара, поле і інш., на якіх прысутнічаюць другасныя локусы, асноўныя з якіх – дрэвы. Вобраз Сусветнага Дрэва адлюстраваны ў найбольшай ступені ў замовах, якія “грунтаваліся і на рэальным вопыце чалавека – яны вельмі канкрэтныя. Так, часцей за ўсё, Сусветнае Дрэва ў іх дуб” [118, с. 42]. У замовах з названым матывам назіраецца кампазіцыйны прынцып прыступчатага (ступянёвага) звужэння (мора-акіян, востраў Буян, камень, дуб і г.д.). Яскрава мадэліруюцца ўяўленні старажытнага чалавека аб сусвеце: цэнтр, перыферыя, мяжа. У прааналізаваным матыве адлюстраваліся міфалагічныя ўяўленні старажытнага творцы, калі чалавек лічыў, што акаляючая прырода (з’явы і прадметы) жыве такім жа жыццём, як і людзі: воран, дуб і інш. выгаворваюць хваробу, абараняюць чалавека ад хваробы.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Праведзенае даследаванне матываў беларускіх лекавых замоў дазволіла зрабіць наступныя высновы:

1. У сучаснай філалагічнай навуцы не існуе адзінага погляду на пытанне адносна тэрміналагічнага азначэння паняцця “матыў” і яго суадносін з сюжэтам. Азначэнні, якія даюць вучоныя-літаратуразнаўцы і вучоныя-фалькларысты, хаця і блізкія, але не супадаюць. Таму пытанне аб тым, што такое “матыў”, застаецца актуальным да гэтага часу. Першапачаткова распрацоўкай катэгорыі “матыў” займаліся менавіта фалькларысты. Па сённяшні дзень даследчыкі не прытрымліваюцца адзінага дакладнага азначэння, падкрэсліваючы пры гэтым “неадназначнасць” (Б. Пуцілаў) разглядаемай з’явы. Прааналізаваўшы працы расійскіх фалькларыстаў-тэарэтыкаў (Б. Пуцілаў, С. Няклюдаў, У. Кляус, У. Анікін, Т. Агапкіна і інш.), улічыўшы асаблівасці фальклорнага жанру замовы, творы якога вызначаюцца адносна невялікім памерам і кампазіцыйнай устойлівасцю, можна зрабіць выснову, што замоўны матыў – змястоўная, семантычна завершаная адзінка тэксту, элемент, які выконвае сюжэта- (утварае комплекс узаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых матываў. Пад гэтым комплексам матываў разумеецца сюжэт) і структураўтваральную (утварае пэўныя кампазіцыйныя часткі твора) функцыю. Як адносна самастойны фрагмент твора мае пэўную структуру (суб’ект, яго дзеянне, аб’ект, на які накіравана дзеянне суб’екта і іншыя акалічнасці), кампаненты якой выяўляюць здольнасць да дэталізацыі, чым і абумоўлена ступень канкрэтызацыі матыву на ўзроўнях субматыву (канкрэтнай рэалізацыі матыву на суб’ектным, прэдыкатным, аб’ектным або акалічнасным сэнсавых узроўнях) і мікраматыву (вышэйшай ступені канкрэтызацыі субматыву на тых жа або іншых сэнсавых узроўнях). Што датычыць класіфікацыі замоўных матываў, то расійскія даследчыкі прапануюць вылучаць спецыяльныя, міжфункцыянальныя матывы і універсальны тып замоў (Т. Агапкіна), поліфункцыянальныя матывы (Ул. Кляус), якія аб’ядноўваюць універсальныя і міжфункцыянальныя. Вопыт класіфікацыі замоўных матываў расійскімі вучонымі і вялікі фактычны матэрыял, запісаны ў розных рэгіёнах Беларусі, дазваляе вылучыць наступныя матывы: спецыяльныя (характэрныя для канкрэтнай функцыянальнай групы, напрыклад, матыў “Узнаўленне цэласнасці” ў замовах “Ад звіху”), міжфункцыянальныя (якія сустракаюцца ў некалькіх функцыянальных групах, напрыклад, матыў “Вытокі хваробы” ў замовах “Ад суроку”, “Ад пужання” і інш.) і універсальныя (якія сустракаюцца ў розных тэматычных групах,

напрыклад, матыў “Зварот замаўляльніка ...” у групе лекавых, гаспадарчых, сямейна-бытавых замоў). У рабоце вылучаны асноўныя матывы, што прадстаўлена ў “Паказальніках (1-10) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны”. Прааналізаваны ў манаграфіі фактычны матэрыял дазволіў зрабіць выснову і аб тым, што матывы ў замоўным тэксце выконваюць як структураўтваральную (напрыклад, матыў “Зварот замаўляльніка...” уваходзіць у склад кампазіцыйных частак, дапаўняе малітоўны ўступ, радзей зачын і закрэпку), так і сюжэтаўтваральную (напрыклад, той жа матыў уваходзіць у асноўную частку замоўнага тэксту і вызначае сэнсавым “першынствам” у комплексе матываў) функцыі.

2. Праведзены марфалагічны аналіз лекавых замоў Гомельшчыны дазволіў зрабіць наступныя высновы: для кожнай са структурных частак характэрна адметнае спалучэнне матываў. У якасці структураўтваральнага кампанента матыў уваходзіць у склад кампазіцыйных частак замоўнага тэксту, часцей за ўсё ў зачын. Такім матывам можна лічыць матыў “Зварот замаўляльніка...”, які дапаўняе малітоўны ўступ і з’яўляецца па сутнасці этыкетнай формулай благаславення, але не выконвае вызначальнай ролі ў змесце замовы.

Асобныя сегменты асноўнай часткі замоўнага тэксту (напрыклад, у замовах ад сурокаў такімі з’яўляюцца апісанне міфалагічнага локуса, дзе адбываецца галоўнае дзеянне з прадстаўленнем персанажаў і іх дзеянняў, а таксама найбольш эфектыўныя метады пазбаўлення ад хваробы) складаюць матывы, якія можна абазначыць як сюжэтаўтваральныя, прычым для кожнага з гэтых сегментаў характэрна свая сістэма матываў. Комплекс матываў асобна ўзятай функцыянальна-тэматычнай групы вызначаецца ўстойлівым характарам паўтарэння. Так, напрыклад, тэксты замоў ад сурокаў утварае наступны комплекс матываў: “Зварот замаўляльніка ...”, “Вытокі хваробы”, “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” (які канкрэтызуецца праз субматывы “Адсыланне хваробы з частак цела”, “Адсыланне хваробы на...” і інш.), “Міфалагічны цэнтр”, прычым характэрна ўстойлівая паслядоўнасць: звычайна матыў “Зварот замаўляльніка...” папярэднічае іншым матывам. Стройны парадак размяшчэння матываў у замоўным тэксце абумоўлены ўнутранай логікай развіцця сюжэта лекавых замоў.

3. Канстантны характар суб’екта, канкрэтызацыя на ўзроўні аб’екта, уплыў апошняга на выбар формы звароту (моўнага дзеяння) адрознівае матыў “Зварот замаўляльніка ...” ад іншых міжфункцыянальных матываў беларускіх лекавых замоў. Нязменнасць аб’екта (хвароба), на які накіравана дзеянне, канкрэтызацыя на ўзроўні суб’екта і дзеяння – характэрныя

асаблівасці матыву “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”. Семантыка гэтага матыву абумоўлена характарам дзеяння, якое з’яўляецца вызначальным крытэрыем вылучэння субматываў (“Адсыланне хваробы”, “Знішчэнне стварэннем незлічонай колькасці”, “Змыванне”, “Замыканне”, “З’яданне” і інш.). Далейшы ўзровень канкрэтызацыі матыву выяўляецца ў шэрагу мікраматываў, якія класіфікуюцца ў дадзеным выпадку ў залежнасці ад акалічнасцей дзеяння, прадстаўленых у форме пераліку месцаў, адкуль і куды адсылаецца хвароба. Семантыка матыву вызначаецца на прэдыкатным узроўні і спецыфіка дзеянняў (спосабы пазбаўлення ад хваробы) залежыць ад суб’екта (замаўляльнік, птушкі, вада і інш.), што таксама з’яўляецца характэрнай асаблівасцю матыву “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”.

Адметнасці матыву “Вытокі хваробы” звязаны найперш з імпліцытнасцю яго структурных кампанентаў (суб’екта і яго дзеяння), а таксама з захаваннем канстантнасці аб’екта (хвароба). У адрозненне ад іншых матываў, семантыка матыву “Вытокі хваробы” выяўляецца праз эпітэты тыпу “насланы”, “нагавораны”, “падзіўлены”, “жаночы”, “мужчынскі” і да т.п., пры дапамозе якіх выражаюцца спосабы наслання хваробы і суб’екты дзеяння, і якія, улічваючы іх важную ролю ва ўтварэнні матыву, можна назваць матываўтваральнымі. Пры ўсёй разнастайнасці матываўтваральных эпітэтаў у рэгіянальна-лакальных традыцыях беларусаў, іх можна раскласіфікаваць на асобныя групы, улічваючы дзве катэгорыі – матэрыяльнасць і нематэрыяльнасць.

Усе структурныя кампаненты матыву “Міфалагічны цэнтр ...” выяўляюць тэндэнцыю да канкрэтызацыі. Канстантны кампанент у названым матыве не вылучаецца, што з’яўляецца яго адметнай рысай. Улік усіх кампанентаў важны пры вызначэнні сэнсавага ўзроўню матыву, а таксама для характарыстыкі міфалагічных уяўленняў, праявы якіх найбольш выразна адлюстраваны ў акалічнасцях дзеяння.

4. Асноўнымі кампанентамі замоўнага матыву з’яўляюцца персанаж (суб’ект), яго дзеянне (прэдыкат), аб’ект, на які накіравана дзеянне суб’екта, а таксама іншыя акалічнасці дзеяння. На выбар асноўных кампанентаў паўплывалі міфалагічныя ўяўленні нашых продкаў. У якасці суб’ектаў дзеяння ў замоўных тэкстах выступаюць язычніцкія і хрысціянскія персанажы (напрыклад, замаўляльнік ў матыве “Зварот замаўляльніка ...”, які, з аднаго боку, валодае звышнатуральнай сілай, а з другога – выступае як пасрэднік паміж хрысціянскімі і язычніцкімі персанажамі; Прачыстая Маці ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”; дзявіцы ў матыве “Міфалагічны цэнтр...” і інш.), персанажы жывёльнага (жывёлы і птушкі ў матыве

“Спосабы пазбаўлення ад хваробы”; мяркуемыя суб’екты ў матыве “Вытокі хваробы”, якія абазначаны эпітэтамі “каціныя”, “мышыныя” і г.д.) і зрэдку расліннага свету (дуб у матыве “Міфалагічны цэнтр ...”), прыродныя аб’екты (вада ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”, а таксама мяркуемыя суб’екты ў матыве “Вытокі хваробы”, якія абазначаны эпітэтамі “ветраныя”, “вадзяныя” і г.д.). Персанаж замоўнага матыву можа быць як рэальным, так і мяркуемым (напрыклад, у замоўным матыве “Вытокі хваробы”).

Роля суб’ектаў дзеяння можа быць таксама актыўнай і пасіўнай. У матыве “Міфалагічны цэнтр ...”, напрыклад, дастаткова толькі прысутнасці Прачыстай Маці, у той жа час побач з ёю знаходзяцца іншыя персанажы, якія і выконваюць асноўнае дзеянне (анёлы, якія непасрэдна выконваюць дзеянні, накіраваныя на пазбаўленне ад хваробы).

У замоўным тэксце звычайна прысутнічае некалькі персанажаў, кожны з якіх выконвае строга акрэсленую ролю ў межах таго ці іншага матыву. Так, напрыклад, замаўляльнік ў матыве “Зварот замаўляльніка ...” звяртаецца да іншых персанажаў з просьбай (вербальнае ўздзеянне), у субматыве “Адсыланне хваробы” ён выконвае канкрэтныя дзеянні, скіраваныя на пазбаўленне чалавека ад хваробы, прычым як вербальнага характару (выгаворвае хваробу), так і акцыянальнага (выганяе, адсылае, вынімае, высякае і г.д.). Адметнымі ўяўляюцца таксама дзеянні і іншых суб’ектаў. Так, напрыклад, птушкі ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” выкарыстоўваюць толькі ім уласцівыя сродкі: крылы, дзюбу, лапы, кіпцюры.

Дзеянні суб’екта замоўнага матыву скіраваны на аб’ект, якім у пераважнай большасці з’яўляецца хвароба. Міфалагічныя ўяўленні адлюстраваліся ў выбары месца яе сустрэчы з суб’ектам (сад, лес і г.д.), а таксама ў апісанні знешняга выгляду (антрапаморфны (у выглядзе персаніфікаванай асобы, якая мае ў некаторых выпадках уласнае імя), зааморфны (хвароба малюецца з воўчай галавой, воўчымі вачыма, канаплянай/клячаной барадой і г.д.), фітаморфны (хвароба ўяўляецца кветкай) і інш.).

Міфалагічныя ўяўленні паўплывалі і на выбар акалічнасцей дзеяння. Такімі з’яўляюцца як рэальныя (часткі цела чалавека, з якіх адсылаецца хвароба ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”), так і ірэальныя (месцы, куды адсылаецца хвароба ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” (балота, сухі лес, гнілая калода і інш.), а таксама локусы ў матыве “Міфалагічны цэнтр ...” (першасныя: мора-акіяны, поле, гара; другасныя: востраў Буян, камень Алатыр, дуб і інш.).

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Абушенко, В.Л. Структурно-функциональный анализ / В.Л. Абушенко // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – С. 997-1000.
2. Агапкина, Т.А. Дуб / Т.А. Агапкина // Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5-ти томах. – Т. 2. – Д-К (крошки) – М. : Международные отношения, 1999. – С. 141-146.
3. Агапкина, Т.А. Дуб / Т.А. Агапкина // Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Изд. 2-е. – М. : Международные отношения, 2002. – С. 146-148.
4. Агапкина, Т.А. Сюжетный состав восточнославянских заговоров (мотив мифологического центра) / Т.А. Агапкина // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 247-291.
5. Агапкина, Т.А. Эпитет в белорусских лечебных заговорах: функции и семантика / Т.А. Агапкина // Признаковое пространство культуры / Отв. ред. С.М. Толстая. – М. : «Индрик», 2002. – С. 301-337.
6. Аникин, В.П. Теория фольклора. Курс лекций / В.П. Аникин. – 2-е изд., доп. – М. : КДУ, 2004. – 432 с.
7. Ахрыменка, П.П. Замовы / П.П. Ахрыменка // Беларуская вуснапаэтычная творчасць: пад агульнай рэдакцыяй М.Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, 1966. – С. 67-71.
8. Барт, Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.: Трактаты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387-422.
9. Барташэвіч, Г.А. Магічнае слова: Вопыт даслед. светапогляд. і маст. асновы замоў / Г.А. Барташэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 128 с.
10. Богданович, А.Е. Пережитки древняго мирозерцания у белоруссоў: этнографический очерк / А.Е. Богданович. – Гродна : Губернская Типография, 1895. – 186 с.
11. Буенок, А.Г. Заговор: комментарий исполнителя / А.Г. Буенок // Живая старина. Журнал о русском фольклоре и традиционной культуре. – 1998. – № 1 (17). – С. 17-18.
12. Буслаев, Ф.И. Народный эпос и мифология / Ф.И. Буслаев; сост., вступ. ст., коммент. С.Н. Азбелева. – М. : Высш. шк., 2003. – 400 с.

13. Вельмезова, Е.В. О географии распространения и изучения заговоров в Чехии / Е.В. Вельмезова // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 326-347.
14. Вельмезова, Е.В. Об именах персонажей чешского лечебного заговора / Е.В. Вельмезова // Славяноведение. – 2002. – № 6. – С. 94-101.
15. Вельмезова, Е.В. Чешские заговоры. Исследования и тексты / Е.В. Вельмезова. – М. : Индрик, 2004. – 280 с.
16. Ветухов, А. Заговоры, заклинания, обереги и другие виды народного врачевания, основанные на вере в силу слова. (Из истории мысли) / А. Ветухов. – Вып. I-II. – Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1907.
17. Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / аўт.-уклад.: І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф.Скарыны”, 2003. – 362 с.
18. Виноградов, Н.Н. Заговоры, обереги, спасительные молитвы и проч. / Н.Н. Виноградов // Живая старина, 1907. – №1. – С. 3-24.
19. Виноградова, Л.Н. Ворота / Л.Н. Виноградова, С.М. Толстая, // Славянская мифология. Энциклопедический словарь / науч. ред. В.Я. Петрухин [и др.]. – М. : Эллис Лак, 1995. – С. 118-119.
20. Виноградова, Л.Н. Заговорные формулы от детской бессонницы как тексты коммуникативного типа / Л.Н. Виноградова // Исследования в области балто-славянской культуры. Заговор. – М., 1993. – С. 153-164.
21. Виноградова, Л.Н. Та вода, которая... (Признаки, определяющие магические свойства воды) / Л.Н. Виноградова // Признаковое пространство культуры / отв. ред. С.М. Толстая. – М. : «Индрик», 2002. – С. 32-60.
22. Виноградова, Л.Н. Тот свет / Л.Н. Виноградова / Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М. : Издательство: Эллис Лак, 1995 г. – С. 372-374.
23. Виноградова, Л.Н. Формулы угроз и проклятий в славянских заговорах / Л.Н. Виноградова // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 425-440.
24. Володина, Т.В. Из народной медицины белорусов / Т.В. Володина // Живая старина. – 2004. – № 1. С. 37-39.
25. Восточнославянский фольклор: Слов. науч. и нар. терминологии / редкол.: К.П. Кабашников (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.

26. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н.С. Гілевіч. – Мінск : “Вышэйш. школа”, 1975. – 288 с.
27. Груша / Словарь символов [Электронный ресурс]. Режим доступа: slovar.plib.ru/dictionary/d23/197.html
28. Грынблат, М.Я. Замовы / М.Я. Грынблат // Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць: гісторыка-тэарэтычнае даследаванне / Рэдакцыйная калегія: П.Ф. Глебка, І.В. Гутараў, М.Я. Грынблат. Мн. : Навука і тэхніка, 1967. – С. 90-97.
29. Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник / В.Н. Добровольский. – С.-Петербург : Типография Е. Евдокимова, 1891. – Ч. 1. – 716 с.
30. Даль, В.И. О повериях, суевериях и предрассудках русского народа / В.И. Даль. – СПб. : Издательство «Литера», 1994. – 480 с.
31. Довнар-Запольский, М. Чародейство в Северо-Западном крае в XVII-XVIII вв.: Историко-этнографический этюд / М. Довнар-Запольский // Этнографическое обозрение. – 1890. – № 2. – С. 49-72
32. Домников, С.Д. Мать-земля и Царь-город. Россия как традиционное общество / С.Д. Домников. – М. : Алетея, 2002. – 672 с.
33. Елеонская, Е.Н. Сказка, заговор и колдовство в России: сборник трудов / Е.Н. Елеонская / Составление и вступительная статья Л.Н. Виноградовой; подготовка текстов, комментарии Л.Н. Виноградовой, Н.А. Пшеницыной; отв. ред. А.Л. Топорков. – М. : Издательство «Индрик», 1994. – 272 с.
34. Жаўруковая песня Радзімы: народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю: манаграфія / ГДУ імя Ф. Скарыны; пад агульнай рэдакцыяй В.С. Новак. – Гомель : Сож, 2008. – 424 с.: іл.
35. Жилинская, И.А. Восточнославянские заговоры: пространство, время, цвет: моногр. / И.А. Жилинская; под науч. ред. П.П. Шубы. – Мн. : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. – 172 с.
36. Завьялова, М.В. Балто-славянский заговорный текст: лингвист. анализ и модель мира / М. Завьялова; Ин-т славяноведения РАН. – Москва : Наука, 2006. – 563 с.
37. Замовы / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г.А. Барташэвіч; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 597 с.
38. Замовы / уклад.: У.А. Васілевіч, Л.М. Салавей; уступ. арт.: Л.М. Салавей. – Мінск : Беларусь, 2009. – 519 с.
39. Замовы / укладальнік Н.С. Гілевіч; мастак Г. Грак. – Мн. : Беларускае таварыства “Кніга”, 2000. – 172 с.

40. Иванов, В.В. О некоторых принципах современной науки и их приложении к семиотике малых (коротких) текстов / В.В. Иванов // Этнолингвистика текста. Семиотика малых форм фольклора: тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. – М., 1988. – С. 5-9.

41. Ильинская, В.Н. Камень Латырь и его роль в русских заговорах / В.Н. Ильинская // Этнолингвистика текста. Семиотика малых форм фольклора: тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. – М., 1988. – С. 37-38.

42. Кабашнікаў, К.П. Нарысы па беларускаму фальклору: Дапам. для студ. філал. фак. ВНУ / К.П. Кабашнікаў. – Мн. : Выш. школа, 1963.

43. Казакова, І.В. Сімволіка і семантыка славянскіх міфалагем (на матэрыялах беларускага фальклору) / І.В. Казакова // навук.рэд. А. С. Фядосік. – Мн. : “БОФФ”, 1999. – 221 с.

44. Карскі, Я. Беларусы / Я. Карскі // уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшун; навук. рэд. А. Мальдзіс; прадм. Я. Янушкевіча і К. Цвіркi. – Мн. : “Беларускі кнігазбор”, 2001. – 640 с. [8] с.: іл.

45. Кляус, В. Теоретические проблемы систематизации заговорно-заклинательного фольклора / В. Кляус // Фольклористика в контексте наук о традиционной духовной культуре. Вопросы теории и методологии. Сборник материалов тематического блока XIV Международного съезда славистов (Македония, Охрид, 2008 г.). – М. : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2008. – С. 76-86.

46. Кляус, В.Л. Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы / В.Л. Кляус. – М. : ИМЛИ РАН, “Наследие”, 2000. – 192 с.

47. Кляус, В.Л. Указатель сюжетов и сюжетных ситуаций заговорных текстов восточных и южных славян / В.Л. Кляус. – М. : «Наследие», 1997. – 464 с.

48. Коваль, У.І. Народныя ўяўленні, павер’і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У.І. Коваль. – Гомель : Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с.

49. Конвенция об охране нематериального культурного наследия от 17 октября 2003 г.

50. Круглый стол «Что такое фольклор?» (навстречу первому Всероссийскому конгрессу фольклористов) // Традиционная культура. – № 2 (18), 2005. – С. 3-14.

51. Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступны артыкул В.С. Новак; пад рэд. І.Ф. Штэйнера. – Гомель : Гомельскі цэнтр навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 2000. – 210 с.
52. Кудрашова, М.В. Паэтыка беларускіх замоў. Вобразны свет. Гукавая арганізацыя тэксту: дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.08 / М.В. Кудрашова. – Мінск, 2005. – 113 л.
53. Лаврентьева, Л.С. Культура русского народа. Обычаи, обряды, занятия, фольклор / Л.С. Лаврентьева, Ю.И. Смирнов. – СПб. : “Паритет”, 2004. – 448 с.
54. Леви-Брюль, Люсьен. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль; перевод с французского Е. Кальщикова. – СПб. : «Европейский Дом», 2002. – 400 с.
55. Леви-Строс, Клод. Структурная антропология / К. Леви-Строс; пер. с французского под редакцией и с примечаниями Вяч. Вс. Иванова. – М. : Наука, 1985. – 535 с.
56. Левкиевская, Е. Мифы русского народа / Е. Левкиевская. – М. : Астрель: АСТ, 2005. – 526 с.
57. Леўкавец, М.М. Вобраз зары-зараніцы ў беларускай замоўнай традыцыі / М.М. Леўкавец // Весці Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2000. – № 4. – С. 74-81.
58. Лоеўшчына... Бэзавы рай, песенны край: сучасны стан традыцыйнай культуры Лоеўшчыны / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца В.С. Новак. – Гомель : Сож, 2007. – 472 с.
59. Магія слова чароўнага / Уклад. І.І. Крук [навук.рэд.], З.В. Крук, Г.Р. Кутырова [і інш.]. – Мн. : ІПК адукацыі, 1995. – 295 с.
60. Мазыр. 850 год: У 3 т. Т. 3. Спрадвечнай мудрасці скарбонка: сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне В.С. Новак, Л.В. Мельнікавай, С.А. Вяргеенка, А.А. Кастрыцы, А.В. Кучаравай і інш. – Гомель : КВПУП “Сож”, 2005. – 296 с.
61. Макаренко, А. Материалы по народной медицине Ужурской волости Ачинского округа Енисейской губернии / А. Макаренко // Живая старина, 1897. – № 3-4. – С. 381-438.
62. Максимов, А.В. Мифологический мир в малых формах фольклора восточных славян: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.09 / А.В. Максимов. – Смоленск, 2003. – 20 с.
63. Мансикка, В. Заговоры Шенкурского уезда / В. Мансикка // Живая старина, 1912. – № 1. – С. 125-136.
64. Морозов, А.В. Ментальные характеристики эпического и лирического устно-поэтического творчества восточных славян /

А.В. Морозов // Этнопоэтика и традиция: к 70-летию чл.-корр. РАН В.М. Гацака / Отв. ред. В.А. Бахтина; Ин-т мировой литературы им. А.М. Горького. – М. : Наука, 2004. – С. 282-289.

65. Народная духоўная культура Брагіншчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Гомель : Белдрук, 2007. – 240 с.: іл.

66. Народная духоўная спадчына Гомельскага раёна / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца і рэдагаванне В.С. Новак. – Гомель : ААТ “Полеспечать”, 2007. – 456 с.: іл.

67. Народная міфалогія Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Мінск : ЛМФ “Нёман”, 2003. – 320 с.

68. Небжеговская-Бартминьская, С. Роль мотива в описании модели текста / С. Небжеговская-Бартминьская // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923-1996) / отв. редактор С.М. Толстая. – М. : Индрик, 2004. – С. 256-273.

69. Небжеговская-Бартминьская, С. Шла болячка с Болентина... Концептуализация болезни в польском языке и в польских народных заговорах / С. Небжеговская-Бартминьская // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 309-325.

70. Невярович, В. Терапия души. (Святоотеческая психотерапия) / В. Невярович. – Воронеж : Издательство НПО “МОДЭК”, 1997. – 240 с.

71. Неклюдов, С.Ю. Голос и эхо мифа (заметки о мифологическом тексте) / С.Ю. Неклюдов // Живая старина, 2008. – № 1 (57). – С. 2-5.

72. Неклюдов, С.Ю. Мотив и текст [Электронный ресурс] / С.Ю. Неклюдов // Язык культуры: семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923-1996); отв. ред. С.М. Толстая. – М. : Индрик, 2004. – С. 236-247. Режим доступа: www.ruthenia.ru/folklore/neckludov16.htm. – Дата доступа: 16.01.2009.

73. Ненадавец, А.М. Міфалогія маіх продкаў / А.М. Ненадавец. – Чарнігаў : Всесвіт, 2009. – 400 с.

74. Ненадавец, А.М. Пакланіцця дубу / А.М. Ненадавец. – Мн., 1992. – 110 с.: іл.

75. Ненадавец, А.М. Праклятыя словам / А.М. Ненадавец. – Бабруйск, 2006. – 192 с.

76. Ненадавец, А.М. Святло таямнічага вогнішча / А.М. Ненадавец. – Мінск : Беларусь, 1993. – 287 с.

77. Ненадавец, А.М. Сілаю слова. Чорная і белая магія / А.М. Ненадавец. – Мінск : Беларусь, 2002. – 350 с.
78. Ненадавец, А.М. Чароўныя змеі / А.М. Ненадавец. – Бабруйск, 2007. – 190 с.
79. Никольский, Н.М. Дохристианские верования и культы днепровских славян / Н.М. Никольский. – М. : Атеист, 1929. – 37 с.
80. Павлова, М.Р. Использование атрибутов ткаческого производства в заговорах / М.Р. Павлова // Этнолингвистика текста. Семиотика малых форм фольклора: тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. – М., 1988. – С. 32-34.
81. Петров, В.П. Заговоры / В.П. Петров; публикация А.Н. Мартыновой // Из истории русской советской фольклористики. – Ленинград : «Наука», 1981. – С. 77-142.
82. Познанский, Н. Заговоры. Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул / Н. Познанский. – М. : Индрик, 1995. – 352 с.
83. Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т.А. Агапкиной [и др.]. – М. : Издательство “Индрик”, 2003. – 752 с.
84. Проценко, Б.Н. Из наблюдений над структурой текста донских заговоров / Б.Н. Проценко // Этнолингвистика текста. Семиотика малых форм фольклора: тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. – М., 1988. – С. 42-43.
85. Путилов, Б.Н. Мотив как сюжетобразующий элемент / Б.Н. Путилов // Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В.Я. Проппа (1895-1970). – М., 1975. – С. 141-155.
86. Путилов, Б.Н. Фольклор и народная культура [Электронный ресурс] / Б.Н. Путилов. – СПб.: Наука, 1994. Режим доступа: <http://www.infoliolib.info/philol/putilov/index.html> – Дата доступа: 16.01.2009 (страница была изменена).
87. Рабец, Т.Д. Спецыфіка вобразнай сістэмы ўсходнеславянскіх замоў / Т.Д. Рабец // Весці Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2000. – № 4. – С. 82-86.
88. Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мазыр : Выдавецтва “Белы вечер”, 2000. – 276 с.
89. Романов, Е.Р. Белорусский сборник. Вып. 5. Заговоры, апокрифы и духовные стихи. – Витебск, 1891.

90. Русская мифология. Энциклопедия. – М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2005. – 784 с.
91. Русские заговоры. / сост., предисл. и примеч. Н.И. Савушкиной; ил. и оф. Е.А. Трофимовой. – М. : Пресса, 1993. – 368 с.
92. Рыбаков, Б.А. Язычество древней Руси / Б.А. Рыбаков. – М. : Наука, 1988. – 783 с.
93. Салавей, Л.М. Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў / Л.М. Салавей // Міфалогія. Духоўныя вершы / [А.М. Ненадавец, А.У. Марозаў, Л.М. Салавей, Т.А. Івахненка. – Мінск : Беларуская навука, 2003. – 469, [2] с. – (Беларускі фальклор).
94. Сборник болгарских народных заговоров / сост., пред. и комм. И.Ф. Амроян. – Тольятти : ТГУ, 2005. – 138 с.
95. Святло каштоўнасцей духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснасць / пад агульнай рэдакцыяй В.С. Новак, А.А. Станкевіч. – Гомель : ААТ “Полеспечать”, 2009. – 544 с.
96. Сидоров, А.С. Знахарство, колдовство и порча у народов коми. (Материалы по психологии колдовства) / А.С. Сидоров. – СПб. : “Алетейя”, 1997. – 310 с.
97. Силантьев, И.В. Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике: очерк историографии. Научное издание [Электронный ресурс]. – Новосибирск: издательство ИДМИ, 1999. – 104 с. Режим доступа: www.ruthenia.ru/folklore/silantieva1.htm – Дата доступа: 22.01.2007.
98. Словарь символов и знаков / авт.-сост. Н.Н. Рогалевич. – Мн. : Харвест, 2004. – 512 с.
99. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с.
100. Спрадвечнае: фальклорны зборнік ліквідаваных у выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС населеных пунктаў / аўтары-ўкладальнікі І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак; Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2005. – 220 с.
101. Таямніцы замоўнага слова / уклад., сістэм. тэкстаў, уступны арт., каментарыі і рэдаг. І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Гомель : Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1997. – 320 с.
102. Толстая, С.М. Ритм и инерция в структуре заговорного текста / С.М. Толстая // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 292-308.

103. Толстой, Н.И. Славянский и балканский фольклор (духовная культура Полесья на общеславянском фоне) / Н.И. Толстой; отв. ред. Н.И. Толстой. – М. : “Наука”, 1986. – 288 с.

104. Топорков, А. Солнце / А. Топорков // Родина. – 1994. – № 5. – С. 115-117.

105. Топорков, А.Л. Заговоры в русской рукописной традиции XV-XIX вв.: История, символика, поэтика / А.Л. Топорков. – М. : «Индрик», 2005. – 480 с.

106. Топорков, А.Л. Камень / А.Л. Топорков // Славянская мифология. Энциклопедический словарь / науч. ред. В.Я. Петрухин [и др.]. – М. : Эллис Лак, 1995. – С. 219-221.

107. Топорков, А.Л. Международная конференция о заговорах / А.Л. Топорков // Живая старина, № 2 (58), 2008. – С. 64-65.

108. Топорков, А.Л. Мотив «чудесного одевания» в русских заговорах XVII-XVIII вв. / А.Л. Топорков // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 143-174.

109. Топорков, А.Л. Окно / А.Л. Топорков // Славянская мифология. Энциклопедический словарь / науч. ред. В.Я. Петрухин [и др.]. – М. : Эллис Лак, 1995. – С. 286.

110. Топорков, А.Л. Порог / А.Л. Топорков // Славянская мифология. Энциклопедический словарь / науч. ред. В.Я. Петрухин [и др.]. – М. : Эллис Лак, 1995. – С. 318-319.

111. Топорков, А.Л. Эпитеты в Олонецком сборнике заговоров XVII века / А.Л. Топорков // Признаковое пространство культуры / отв. ред. С.М. Толстая. – М. : «Индрик», 2002. – С. 338-376.

112. Топоров, В.Н. Числовой код в заговорах. По материалам сборника Л.Н. Майкова «Великорусские заклинания» / В.Н. Топоров // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 194-246.

113. Топорова, Т.В. Др.-англ. *Erce, eorpan modor* – русск. *Мать сыра земля* / Топорова Т.В. // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : Индрик, 2005. – С. 102-111.

114. Трыфаненкава, М.А. Матыў змеяборства ва ўсходнеславянскай фальклорнай традыцыі: Генезіс. Семантыка / М.А. Трыфаненкава. – Мн. : БДУ, 2003. – 139 с.

115. Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мінск : ЛМФ “Нёман”, 2002. – 383 с.

116. Фрэзер, Дж.Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж.Дж. Фрэзер; пер. с англ. М.К. Рыклина. – М. : ООО “Издательство АСТ”: ЗАО НПП “Ермак”, 2003. – 781 с.
117. Чистов, К.В. Фольклор. Текст. Традиция: сб. ст. / К.В. Чистов. – М. : ОГИ, 2005. – 272 с.
118. Шамякіна, Т.І. Славянская міфалогія / Т.І. Шамякіна. – Мінск : «Рівш», 2005. – 155 с.
119. Шапарова, Н.С. Краткая энциклопедия славянской мифологии: Ок. 1000 статей / Н.С. Шапарова. – М. : ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Русские словари”, 2003. – 624 с.
120. Швед, І.А. Дуб як элемент кодавай сістэмы славянскага фальклору / І.А. Швед // Проблемы славяноведения. Сб. научных статей и материалов. – Брянск : Издательство Брянского государственного университета, 2004. – Вып. 6. – С. 328-336.
121. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края: в 3-х т. / П.В. Шейн. – Санкт-Петербург : Типография императорской академии наук, 1887. – Т. 1. – 585 с.; 1893. – Т. 2. – 715 с.
122. Шейнина, Е.Я. Энциклопедия символов / Е.Я. Шейнина. – М. : ООО “Издательство АСТ”; Харьков : “Торсинг”, 2003. – 591 с.
123. Шлюбскі, Ал. Матар’ялы да вывучэння фольклёру і мовы Віцебшчыны / Ал. Шлюбскі. – Менск, 1927. – Ч. 1. – 189 с.
124. Щепанская, Т.Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX-XX вв. / Т.Б. Щепанская. – М. : “Индрик”, 2003. – 528 с.
125. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5-ці т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1985. – Т.2. Габой – Карціна. – 702 с.
126. Юдин, А.В. Ономастикон русских заговоров. Имена собственные в русском магическом фольклоре / А.В. Юдин. – М. : МОНФ, 1997. – 319 с. – (Моск. обществ. науч. фонд. Монографии; 4).
127. Янкоўскі, М.А. Замовы / М.А. Янкоўскі // Беларуская народна-паэтычная творчасць: вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ / В.К. Бандарчык, К.П. Кабашнікаў, М.Р. Ларчанка [і інш.] / пад агульнай рэд. М.Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, – 1979. – С.127-135.

Паказальнік асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны

1. Зварот замаўляльніка да ...: – 213 (ад сурокаў), 133 (ад пужання), 62 (ад зубоў), 93 (ад звіху), 160 (ад грыжы), 34 (ад крыві), 102 (ад начніц), 47 (вочы), 53 (ад рожы) – 897

1.1. *Хрысціянскіх персанажаў*: – 123 (ад сурокаў), 84 (ад пужання), 24 (ад зубоў), 63 (ад звіху), 47 (ад грыжы), 10 (ад крыві), 27 (ад начніц), 14 (вочы), 28 (ад рожы) – 420

1.1.1. *Прачыстай Маці* – 52 (ад сурокаў), 36 (ад пужання), 13 (ад зубоў), 26 (ад звіху), 25 (ад грыжы), 4 (ад крыві), 14 (ад начніц), 7 (вочы), 12 (ад рожы) – 189

1.1.2. *Ісуса Хрыста* – 51 (ад сурокаў), 29 (ад пужання), 9 (ад зубоў), 25 (ад звіху), 17 (ад грыжы), 6 (ад крыві), 7 (ад начніц), 7 (вочы), 14 (ад рожы) – 165

1.1.3. *святых* – 17 (ад сурокаў), 16 (ад пужання), 2 (ад зубоў), 12 (ад звіху), 4 (ад грыжы), 6 (ад начніц), 2 (ад рожы) – 59

1.1.4. *анёлаў* – 3 (ад сурокаў), 3 (ад пужання), 1 (ад грыжы) – 7

1.2. *Язычніцкіх персанажаў* – 33 (ад сурокаў), 30 (ад пужання), 15 (ад зубоў), 22 (ад звіху), 93 (ад грыжы), 17 (ад крыві), 32 (ад начніц), 22 (вочы), 22 (ад рожы) – 286

1.2.1. *хваробы* – 25 (ад сурокаў), 29 (ад пужання), 10 (ад зубоў), 21 (ад звіху), 91 (ад грыжы), 16 (ад крыві), 18 (ад начніц), 19 (вочы), 22 (ад рожы) – 251 (87,76 % сярод язычніцкіх)

1.2.2. *маладзіц (дзявіц, братоў, іншых персанажаў)* – 3 (ад сурокаў), 3 (ад зубоў), 1 (ад звіху), 1 (ад грыжы), 8 (ад начніц), 1 (вочы) – 17

1.2.3. *прадметнага атрыбута (парога, касы, печы, кута, агню)* – 1 (ад сурокаў), 1 (ад пужання), 1 (ад зубоў), 1 (ад грыжы), 1 (ад крыві), 1 (ад начніц), 2 (вочы) – 8

1.2.4. *нячысцікаў* – 1 (ад сурокаў), 5 (ад начніц) – 6

1.2.5 – 1.2.7 12 спасённых, васточніцы, адскага каня – 3 (ад сурокаў) – 3

1.2.8 *дымішча* – 1 (ад зубоў) – 1

1.3. *Прыродна-касмічных* – 57 (ад сурокаў), 19 (ад пужання), 24 (ад зубоў), 8 (ад звіху), 21 (ад грыжы), 7 (ад крыві), 44 (ад начніц), 10 (вочы), 3 (ад рожы) – 193

1.3.1. *зор (зары)* – 29 (ад сурокаў), 13 (ад пужання), 9 (ад зубоў), 4 (ад звіху), 12 (ад грыжы), 3 (ад крыві), 15 (ад начніц), 2 (вочы), 2 (ад рожы) – 89

1.3.2. *птушак* – 7 (ад сурокаў), 1 (ад пужання), 1 (ад зубоў), 1 (ад грыжы), 22 (ад начніц), 1 (ад рожы) – 33

1.3.3. *дзён тыдня* – 8 (ад сурокаў), 4 (ад звіху), 4 (ад грыжы), 1 (ад начніц) – 17

1.3.4. *вады* – 11 (ад сурокаў), 3 (ад пужання), 1 (ад грыжы), 2 (вочы) – 17

1.3.5. *раслін* – 11 (ад зубоў), 1 (ад грыжы), 3 (ад крыві), 1 (ад начніц) – 16

1.3.6. *маладзіка* – 1 (ад пужання), 2 (ад зубоў), 1 (ад грыжы), 3 (вочы) – 7

1.3.7. *жывёл* – 1 (ад пужання), 1 (ад зубоў), 2 (ад начніц), 2 (вочы) – 6

1.3.8. *сонца* – 1 (ад сурокаў), 1 (вочы) – 2

1.3.9. *лесу* – 2 (ад начніц) – 2

1.3.10. *частак сутак* – 1 (ад крыві) – 1

1.3.11. *рыб* – 1 (ад грыжы) – 1

1.3.12. *ветру* – 1 (ад сурокаў) – 1

1.3.13. *ночы* – 1 (ад начніц) – 1

2. Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”: – 244 (ад сурокаў), 188 (ад пужання), 24 (ад зубоў), 53 (ад звіху), 92 (ад грыжы), 22 (ад крыві), 45 (ад начніц), 5 (вочы), 53 (ад рожы) – 724

2.1. *Адсыланне хваробы* – 217 (ад сурокаў), 180 (ад пужання), 21 (ад зубоў), 43 (ад звіху), 48 (ад грыжы), 2 (ад крыві), 44 (ад начніц), 4 (вочы), 50 (ад рожы) – 608

2.1.1. *з частак цела* – 82 (ад сурокаў), 81 (ад пужання), 2 (ад зубоў), 21 (ад звіху), 17 (ад грыжы), 1 (ад крыві), 3 (ад начніц), 2 (вочы), 18 (ад рожы) – 227

2.1.2. *на непрывабныя месцы* – 51 (ад сурокаў), 43 (ад пужання), 14 (ад зубоў), 15 (ад звіху), 13 (ад грыжы), 1 (ад крыві), 15 (ад начніц), 2 (вочы), 20 (ад рожы) – 174

2.1.3. *на непрывабныя месцы, дзе прыгатаваны ўмовы* – 37 (ад сурокаў), 29 (ад пужання), 3 (ад зубоў), 5 (ад звіху), 10 (ад грыжы), 15 (ад начніц), 8 (ад рожы) – 107

2.1.4. *у хтанічнае царства* – 24 (ад сурокаў), 21 (ад пужання), 1 (ад звіху), 7 (ад грыжы), 7 (ад начніц), 2 (ад рожы) – 62

2.1.5. *адваротная адсылка* – 17 (ад сурокаў), 2 (ад пужання), 2 (ад зубоў), 1 (ад грыжы), 1 (ад начніц), 2 (ад рожы) – 25

2.1.6. *на жывёл, птушак* – 4 (ад сурокаў), 3 (ад пужання), 1 (ад звіху) – 8

2.1.7. *на людзей* – 1 (ад сурокаў), 1 (ад пужання) – 2

2.1.8. *на расліны, дрэвы* – 1 (ад сурокаў) – 1

2.1.9 *на воздух* – 1 (ад начніц) – 1

2.1.10 *у падушку* – 2 (ад начніц) – 2

2.2 *Знішчэнне стварэннем незлічонай колькасці* – 5 (ад сурокаў), 5 (ад пужання), 4 (ад звіху), 10 (ад грыжы), 1 (ад крыві), 1 (ад рожы) – 26

2.3. *Змыванне* – 13 (ад сурокаў), 1 (ад пужання), 2 (ад зубоў), 1 (вочы), 1 (ад рожы) – 12

2.4. *Замыканне* – 4 (ад сурокаў), 1 (ад зубоў), 5 (ад грыжы), 1 (ад крыві) – 11

2.5. *Зашыванне* – 1 (ад звіху), 17 (ад крыві) – 18

2.6. *Загрызанне* – 19 (ад грыжы) – 19

2.7. *З'яданне* – 6 (ад грыжы) – 6

2.8. *Тушэнне* – 3 (ад грыжы) – 3

2.9. *Знішчэнне вострымі прадметамі* – 3 (ад сурокаў) – 3

2.10. *Засыпанне пяском* – 3 (ад звіху) – 3

2.11. *Субматыў нанясення шкоды хваробе* – 2 (ад пужання) – 2

2.12. *Здуванне* – 1 (ад грыжы) – 1

2.13. *Страляніна* – 1 (ад звіху) – 1

2.14. *Паступовае знішчэнне* – 1 (ад звіху) – 1

2.15. *Запяканне смалой* – 1 (ад крыві) – 1

2.16. *Варэнне хваробы* – 1 (ад начніц) – 1

2.17. *Знішчэнне рознымі спосабамі* – 2 (ад сурокаў), 1 (ад рожы) – 3

3. *Вытокі хваробы* – 174 (ад сурокаў), 86 (ад пужання), 13 (ад зубоў), 9 (ад звіху), 35 (ад грыжы), 2 (ад крыві), 10 (ад начніц), 1 (вочы), 21 (ад рожы) – 341

4. *Міфалагічны цэнтр* – 109 (ад сурокаў), 33 (ад пужання), 21 (ад зубоў), 36 (ад звіху), 18 (ад грыжы), 17 (ад крыві), 16 (ад начніц), 7 (вочы), 18 (ад рожы) – 269

Паказальнік (1) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны
Функцыянальная група замоў “Ад суроку”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскія заговоры (в запісах 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 213

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 123

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 10, 241, 364, 404, 405, 1349, 1367, 504, 1433, 633, 788, 1535, 1542, 1574, 1162, 1205, 1231 (**А**); 409, 419, 422, 425, 428, 430, 434, 442, 443, 445, 451, 452, 461, 464, 470, 487, 488 (**Т**); 22, 23, 24 (**К**); 942, 956, 965, 976, 985 (**З**); 230, 231, 241, 242, 251, 253, 257, 260, 262, 263 (**П**) – **52**

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 1288, 364, 1367, 492, 514, 515, 564, 855, 1542, 960, 1018, 1123, 1195 (**А**); 401, 402, 407, 411, 412, 414, 422, 425, 431, 439, 444, 445, 449, 454, 460, 462, 466, 483, 485, 490, 495, 496 (**Т**); 24, 25, 26, 28 (**К**); 904, 916, 928, 965, 983, 1006 (**З**); 44 (**Р**); 236, 240, 249, 255, 264 (**П**) – **51**

1.1.3 *Зварот да святых (Міколы Чудатворца; Пятра, Паўла; Юрый, Ягорый)* – 110, 1348, 622, 653 (**А**); 451, 492, 496 (**Т**); 895, 961, 979 (**З**); 28 (**В**); 232, 242, 243, 257, 260, 261 (**П**) – **17**

1.1.4 *Зварот замаўляльніка да анёлаў* – 1288 (**А**); 430, 493, (**Т**) – **3**

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 33

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 419, 475, 1345, 539, 1123, 1195 (**А**); 404, 410, 434, 451, 487, 499 (**Т**); 904, 906, 946, 982, 984, 985, 988, 993, 1004, 1011 (**З**); 3, 44 (**Р**); 240 (**П**) – **25**

1.2.2 *Зварот да персанажа (дзевачак-сястрычак; братоў)* – 402, 411, 501 (**Т**) – **3**

1.2.3 *Зварот да прадметнага атрыбута* – 21 (**В**) – **1**

1.2.4 *Зварот да нячысцікаў (дамавога, палявога і г.д.)* – 1009 (**З**) – **1**

1.2.5 *Зварот да 12 спасённых* – 422 (**Т**) – **1**

1.2.6 *Зварот да восточніцы* – 675 (**А**) – **1**

1.2.7 Зварот да адскага князя – 1602 (А) – 1

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 57

Мікраматывы

1.3.1 Зварот да зор (зары-зараніцы) – 1335, 1345, 592, 597, 653, 1454, 960, 961, 1121, 1228 (А); 406, 438, 447, 448, 450, 462, 463, 474, 492 (Т); 22, 23 (К); 891, 917, 931, 977, 988 (З); 39 (В); 239, 241 (П) – 29

1.3.2 Зварот да птушак – 788, 1454, 1574 (А); 414, 420 (Т); 4 (РГ); 947 (З) – 7

1.3.3 Зварот да святых дзён (дзён тыдня) – 327, 597 (А); 451, 466, 474 (Т); 22, 23 (К); 947 (З) – 8

1.3.4 Зварот да вады – 1335, 592, 813 (А); 430, 456, 467, 485, 492, 500 (Т); 879, 880 (З) – 11

1.3.8 Зварот да сонца – 1542 (А) – 1

1.3.12 Зварот да ветру – 1009 (З) – 1

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 244

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 217

Мікраматывы

2.1.1 Адсыланне з частак цела (з чалавека) – 69, 251, 515, 539, 564, 1433, 1535, 1548, 886, 1024, 1121, 1123, 1153, 1229, 1230, 1232 (А); 400, 403, 414, 418, 421, 424, 428, 430, 436, 445, 446, 447, 448, 449, 459, 460, 461, 462, 467, 469, 488, 490, 492, 497 (Т); 3 (РГ); 24, 26, 27, 28, 29 (К); 879, 885, 887, 895, 898, 901, 902, 917, 931, 932, 934, 939, 942, 947, 951, 953, 975, 985, 1008, 1009, 1019 (З); 21, 28, 39, 64, 72 (В); 3, 9, 33, 44 (Р); 232, 243, 244, 245, 256, 258 (П) – 82

2.1.2 Адсыланне на непрывабныя мясціны – 10, 419, 504, 511, 653, 1153, 1458, 1535, 1574, 1602 (А); 403, 404, 409, 414, 416, 434, 440, 443, 449, 456, 463, 488, 491, 496, 499 (Т); 25, 28 (К); 901, 917, 928, 932, 945, 951, 962, 964, 975, 981, 982, 984, 1004, 1006, 1009, 1011, 1015 (З); 64 (В); 229, 234 (Ціхі акіяны), 238, 255, 256, 257 (П) – 51

2.1.3 Адсыланне на непрывабныя мясціны, дзе прыгатаваны ўмовы – 69, 1548, 960, 1123, 1195 (А); 420, 421, 425, 439, 448, 452, 455, 462, 468, 472, 474, 493, 501 (Т); 29 (К); 902, 906, 928, 930, 931, 937, 946, 947, 961, 976, 1004, 1008 (З); 3, 44 (Р); 241, 251, 256, 262 (П) – 37

2.1.4 Адсыланне на мясціны, дзе нічога не адбываецца – 475, 492, 539, 886, 1232 (А); 420, 423, 451, 467, 499 (Т); 879, 906, 930, 947, 953, 961, 983, 988, 1003 (З); 233, 239, 243, 258, 261 (П) – 24

2.1.5 Адваротная адсылка – 110, 241, 324, 1345, 1366, 504, 513, 855, 1001, 1018 (А); 399, 406, 408, 412, 432 (Т); 1018 (З); 21 (В); 235 (П) – 17

2.1.6 Адсыланне на жывёл (птушак) – 420 (Т); 981, 983, 984 (З) – 4

2.1.7 Адсыланне на людзей – 400 (Т) – 1

2.1.8 Адсыланне на расліны – 1019 (З) – 1

2.2 Субматыў знішчэння стварэннем незлічонай колькасці – 1535 (А); 420, 491, 501 (Т); 4 (РГ) – 5

2.3 Субматыў змывання – 592, 1599 (А); 430, 449, 467, 468, 471, 497, 498 (Т); 3, 35 (РГ); 905, 937 (З) – 13

2.4 Субматыў замыкання – 514, 1602, 1233 (А); 23 (К) – 4

2.9 Субматыў знішчэння вострымі прадметамі – 1162, 1230 (А); 432 (Т) – 3

2.17 Субматыў знішчэння хваробы рознымі спосабамі – 241 (А); 1003 (З) – 2

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 10, 17, 69, 110, 1287, 1335, 251, 327, 364, 419, 1348, 1349, 1353, 492, 504, 514, 564, 592, 597, 633, 650, 653, 787, 813, 820, 1535, 1542, 1548, 1574, 886, 960, 961, 981, 1018, 1120, 1121, 1123, 1195, 1197, 1203, 1205, 1228, 1229, 1230, 1231, 1248 (А); 399, 400, 402, 404, 406, 407, 415, 416, 418, 419, 420, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 430, 431, 433, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 447, 450, 451, 454, 455, 456, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 472, 474, 484, 490, 492, 496, 497, 500 (Т); 3, 10, 22 (РГ); 24, 25, 26, 27, 28, 29 (К); 879, 880, 884, 885, 887, 891, 893, 895, 898, 904, 906, 916, 917, 928, 929, 930, 931, 932, 934, 937, 939, 941, 942, 945, 946, 947, 953, 961, 964, 965, 971, 975, 977, 979, 982, 983, 984, 988, 1004, 1015 (З); 64, 72 (В); 3, 9, 44 (Р); 226, 228, 229, 231, 233, 238, 239, 241, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 262, 263 (П) – **174**

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 68, 241, 1322, 419, 530, 597, 633, 650, 653, 786, 787, 788, 820, 855, 1454, 1524, 960, 981, 1120, 1121, 1153, 1162, 1181, 1197, 1229, 1230, 1231, 1232, 1248 (А); 400, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 426, 431, 432, 435, 442, 445, 446, 451, 452, 453, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 465, 468, 469, 483, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 501 (Т); 3, 4, 10, 22 (РГ); 28 (К); 887, 893, 895, 898, 901, 902, 905, 906, 916, 931, 941, 967, 969, 971, 977, 986, 988, 993, 1006, 1008, 1011, 1015, 1018 (З); 53, 72 (В); 3, 33 (Р); 230, 234, 238, 239, 244, 245, 246, 249, 253, 261, 658 (П) – **109**

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 69, 364, 564, 653, 1548, 886, 1123, 1228, 1229, 1231, 1232 (А); 400, 414, 419, 421, 424, 425, 428, 436, 441, 448, 451, 454, 455, 462, 474, 490, 496, 498, 499 (Т); 26, 27, 28, 29 (К); 884, 885, 895, 898, 902, 906, 928, 930, 931, 941, 961, 968, 975, 976, 981, 982, 983, 993, 1006, 1015 (З); 64 (В); 9 (Р); 228, 233, 234, 238, 241, 243, 254, 257, 263 (П) – **65**

Паказальнік (2) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны Функцыянальная група замоў “Ад зубнога болю”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскія заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 62

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 24

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 14, 311, 1473 (**А**); 225, 227, 229, 245 (**Т**); 598, 603, 610 (**З**); 484, 502, 542 (**П**) – **13**

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 363, 832, 946 (**А**); 238 (**Т**); 601, 615 (**З**); 484, 500, 510 (**П**) – **9**

1.1.3 *Зварот да святых* – 258 (**Т**); 16 (**РГ**) – **2**

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 14

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 814, 636, 1562 (**А**); 223, 238, 250, 260 (**Т**); 43 (**Р**); 525, 542 (**П**) – **10**

1.2.2 *Зварот да персанажа (враг лімарь, зубішча, тры браты)* – 410, 1469 (**А**); 255 (**Т**) – **3**

1.2.8 *Зварот да дымішча* – 659 (**З**) – **1**

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 24

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 410, 1441, 1040 (**А**); 265, 268 (**Т**); 483, 486, 528, 598 (**З**) – **9**

1.3.2 *Зварот да птушак* – 263 (**Т**) – **1**

1.3.5 *Зварот да раслін (дуба, крапівы, рабіны)* – 63, 236, 1164, 1247 (**А**); 215, 239, 264 (**Т**); 12 (**Р**); 641, 642 (**З**), 540 (**П**) – **11**

1.3.6 Зварот да маладзіка – 373 (А); 16 (РГ) – 2

1.3.7 Зварот да жывёл – 531 (П) – 1

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 24

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 21

Мікраматывы

2.1.1 Адсыланне з частак цела (з чалавека) – 641, 642 (З) – 2

2.1.2 Адсыланне на непрывабныя мясціны – 191, 636, 1562 (А); 224, 246, 253, 254, 255, 260, 266, 268 (Т); 43 (Р); 660 (З); 525 (П) – 14

2.1.3 Адсыланне на непрывабныя мясціны, дзе прыгатаваны ўмовы – 239, 265 (Т); 525 (П) – 3

2.1.5 Адваротная адсылка – 1040 (А); 260 (Т) – 2

2.3 Субматыў змывання – 1164 (А); 254 (Т) – 2

2.4 Субматыў замыкання, прышывання, прыбівання болю – 486 (П) – 1

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 14, 63, 1247 (А); 239, 255, 264, 268 (Т); 12 (Р); 642 (З); 485, 500, 505, 525 (П) – 13

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 1257, 191, 271, 445, 474, 1387, 814, 875, 1112 (А); 215, 218, 225, 227, 266 (Т); 41 (В); 598, 635, 641 (З); 500, 528, 531 (П) – 21

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 1247 (А); 253, 260 (Т); 12 (Р); 642, 660 (З) – 6

Паказальнік (3) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны Функциональная група замоў “Ад звiху”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архiў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскіе заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 93

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 63

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 15, 303, 359, 360, 421, 422, 1434, 1438, 1463, 1575, 1019, 1020, 1223 (**А**); 171, 190, 201 (**Т**); 15 (**РГ**); 525, 531, 565, 566, 573, 588 (**З**); 393, 398, 406 (**П**) – **26**

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 105, 292, 303, 359, 360, 488, 560, 1463, 1019, 1020 (**А**); 172, 186, 196, 205, 207 (**Т**); 15 (**РГ**); 50 (**В**); 16 (**Р**); 526, 533, 584, 586 (**З**); 380, 383, 389 (**П**) – **25**

1.1.3 *Зварот да святых* (святога Міколы; святы іскусіцель; Параскева Пятніца; усіх святых – 780, 868, 1125 (**А**); 179, 192 (**Т**); 15, 30 (**РГ**); 523, 566, 588 (**З**); 383, 391 (**П**) – **12**

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 22

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 102, 325, 536, 560, 1575, 1054, 1090 (**А**); 174, 175, 191, 198, 199 (**Т**); 8 (**К**); 71 (**В**); 529, 531, 582, 584, 588 (**З**); 377, 383 (**П**) – **21**

1.2.2 *Зварот да персанажа (Палашка)* – 182 (**Т**) – **1**

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 8

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 204 (**Т**); 571 (**З**); 369, 384 (**П**) – **4**

1.3.3 *Зварот да святых дзён* – 104, 303, 560 (**А**); 573 (**З**) – **4**

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 53

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 43

Мікраматывы

2.1.1 *Адсыланне з частак цела (з чалавека)* – 102, 421, 535, 616, 1442, 1020, 1111, 1177 (А); 178 (Т); 32 (РГ); 525, 536, 553, 566, 571, 581, 586, 587, 588 (З); 388, 389 (П) – **21**

2.1.2 *Адсыланне на непрывабныя мясціны* – 5, 70, 359, 535, 1020 (А); 174, 178, 190, 201, 214 (Т); 523, 525, 530, 536, 566 (З) – **15**

2.1.3 *Адсыланне на непрывабныя мясціны, дзе прыгатаваны ўмовы* – 523, 529, 530, 533, 588 (З) – **5**

2.1.4 *Адсыланне на мясціны, дзе нічога не адбываецца* – 604 (А) – **1**

2.1.6 *Адсыланне на жывёл (птушак)* – 536 (З) – **1**

2.2 *Субматыў знішчэння стварэннем незлічонай колькасці* – 535, 1575 (А); 571 (З); 383 (П) – **4**

2.5 *Субматыў зшывання* – 183 (Т) – **1**

2.10 *Субматыў засыпання раны пяском* – 495 (А); 374, 388 (П) – **3**

2.13 *Субматыў страляніны* – 395 (П) – **1**

2.14 *Субматыў наступовага знішчэння* – 199 (Т) – **1**

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 616, 1177 (А); 197 (Т); 522, 533, 554, 555, 587 (З); 399 (П) – 9

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 6, 104, 1463, 1019, 1020, 1110, 1223 (А); 176, 178, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 199, 201, 202, 206 (Т); 15, 32 (РГ); 66 (В); 518, 521, 523, 524, 525, 553, 556, 571, 581 (З); 385, 388, 389, 392 (П) – 36

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 6, 104, 359, 360, 535, 1020, 1090, 1111 (А); 171, 186, 191, 194, 198, 201, 203, 214 (Т); 8 (К); 523, 525, 529, 530, 554, 555, 581, 584, 586, 587, 588 (З); 374, 377, 399 (П) – 31

Паказальнік (4) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны Функцыянальная група замоў “Ад хвароб жывата”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскіе заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 160

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 47

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 13, 312, 313, 345, 365, 426, 1541, 1129 (**А**); 327, 330, 335, 337, 338, 343 (**Т**); 762, 780, 787, 792, 808, 822 (**З**); 580, 589, 590, 591, 598 (**П**) – 25

1.1.2 *Зварот замаўляльніка да Ісуса Хрыста* – 231, 249, 309, 508, 1534 (**А**); 330, 365 (**Т**); 19 (**Р**); 762, 789, 804, 808 (**З**); 568, 581, 582, 598, 599 (**П**) – 17

1.1.3 *Зварот замаўляльніка да святых (Мікола)* – 533 (**А**); 350 (**Т**); 784 (**З**); 593 (**П**) – 4

1.1.4 *Зварот замаўляльніка да анёлаў* – 759 (**З**) – 1

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 93

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 12(?), 80, 206, 207, 231, 1320, 249, 295, 313, 345, 365, 426, 1373, 499, 508, 526, 533, 566, 602, 1443, 1445, 1534, 1541, 1565, 887, 982, 1079, 1091, 1244 (**А**); 332, 333, 334, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 346, 351, 355, 357, 358, 360, 363, 364, 365, 367, 368 (**Т**); 18 (**К**); 4, 51 (**В**); 764, 770, 772, 780, 783, 784, 787, 788, 789, 792, 795, 796, 799, 800, 801, 804, 807, 808, 818, 822 (**З**); 580, 581, 582, 583, 584, 585, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 609 (**П**) – 91

1.2.2 *Зварот да персанажа (купцоў)* – 353 (**Т**) – 1

1.2.3 *Зварот да прадметнага атрыбута (печы)* – 805 (**З**) – 1

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 21

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 1079 (А); 333, 354, 360, 362, 363 (Т); 7 (РГ); 40 (В); 784 (З); 568, 569, 599 (П) – **12**

1.3.2 *Зварот да птушак (сарок)* – 1368 (А) – **1**

1.3.3 *Зварот да святаў (дзён тыдня)* – 249 (А); 358 (Т); 796 (З); 589 (П) – **4**

1.3.4 *Зварот да вады* – 330 (Т) – **1**

1.3.5 *Зварот да раслін* – 71 (А) – **1**

1.3.6 *Зварот да маладзіка* – 1244 (А) – **1**

1.3.11 *Зварот да рыб* – 1369 (А) – **1**

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 92

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 48

Мікраматывы

2.1.1 *Адсыланне з частак цела (з чалавека)* – 207, 1368, 602, 821, 1464, 1467, 1534, 1242 (А); 355 (Т); 4, 51 (В); 758, 759, 762, 767, 783 (З); 594 (П) – **17**

2.1.2 *Адсыланне на непрывабныя мясціны* – 1368, 1462, 1467, 1534 (А); 327, 330, 355 (Т); 51 (В); 759, 792, 822 (З); 570, 598 (П) – **13**

2.1.3 *Адсыланне на непрывабныя мясціны, дзе прыгатаваны ўмовы* – 207, 533, 1443, 1129, 1165 (А); 333, 334, 355 (Т); 18 (К); 40 (В) – **10**

2.1.4 *Адсыланне на мясціны, дзе нічога не адбываецца* – 12(?), 663 (А); 332, 334 (Т); 18 (К); 789, (?) ; 598 (П) – **7**

2.1.5 *Адваротная адсылка* – 1165 (А) – **1**

2.2 *Субматыў знішчэння стварэннем незлічонай колькасці* – 1565 (А); 339, 341, 342 (Т); 760, 786, 796, 800 (З); 589, 599 (П) – **10**

2.4 *Субматыў замыкання (завязвання)* – 344, 354 (Т); 801, 807, 817 (З) – **5**

2.6 *Субматыў загрызання (кусання) хваробы* – 190, 451, 1373, 1378, 821, 1464, 1165, 1180 (А); 333, 335 (Т); 19 (Р); 758, 759, 767, 770, 771, 777 (З); 568, 569 (П) – **19**

2.7 *Субматыў з’ядання хваробы* – 71, 873 (А); 331 (Т); 7 (РГ); 764, 772 (З) – **6**

2.8 *Субматыў тушэння* – 791(?) (А); 336, 351 (Т) – **3**

2.12 *Субматыў здування* – 780 (З) – **1**

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 80, 189, 207, 295, 312, 1369, 566, 602, 887, 982, 1165, 1242 (А); 330, 334, 343, 349, 353, 360, 367 (Т); 40 (В); 758, 760, 786, 788, 789, 795, 801, 814 (З); 584, 587, 588, 589, 590, 596, 598 (П) – 35

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 533, 791(?), 1534, 1045, 1055, 1251 (А); 336, 347, 351, 353, 355 (Т); 7 (РГ); 762, 767, 783, 784, 814 (З); 570 (П) – 18

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 13, 18, 189, 206, 231, 312, 345, 426, 1373, 499, 508, 526, 566, 602, 663, 1443, 1445, 738, 792(?), 1462, 887, 982, 1129 (А); 327, 333, 344, 346, 349, 356, 357, 358, 361, 365, 367, 368, (Т); 19 (Р); 759, 760, 762, 770, 780, 783, 784, 786, 787, 789, 792, 799, 800, 801, 807, 808, 818 (З); 580, 584, 585, 589, 590, 592, 593, 594, 595 (П) – 62

РЕПОЗИТОРИЙ ГТУ ИМЕНИ Ф.СКОРЫН

Паказальнік (5) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны
Функцыянальная група замоў “Ад кровацячэння”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскіе заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 34

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 10

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 1436 (А); 140 (Т); 273, 274 (П) – 4

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 489, 578, 617 (А); 7 (К); 272, 278 (П) – 6

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 17

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 33, 240, 269, 289, 375, 406, 446, 447, 1381, 563, 1572, 1576, 929, 1109 (А); 472 (З); 306 (П) – 16

1.2.3 *Зварот да прадметнага атрыбута (касы)* – 5 (К) – 1

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 7

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 140, 168 (Т); 483 (З) – 3

1.3.5 *Зварот да раслін* – 1573, 1041 (А); 147 (Т) – 3

1.3.10 *Зварот да частак сутак* – 1571 (А) – 1

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 22

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 2

Мікраматывы

2.1.1 Адсыланне з частак цела (з чалавека) – 465 (З) – 1

2.1.2 Адсыланне на непрывабныя мясціны – 465 (З) – 1

2.2 Субматыў знішчэння стварэннем незлічонай колькасці – 240 (А) – 1

2.4 Субматыў замыкання – 446 (А) – 1

2.5 Субматыў зашывання – 215, 406, 563, 726, 1572, 1042, 1109, 1138 (А); 138, 144 149, 155 (Т); 4 (К); 27а (Р); 472 (З); 292, 294 (П) – 17

2.15 Субматыў запякання смалой – 505 (З) – 1

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 406 (А); 163 (Т) – 2

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 269, 406, 447, 1380, 563, 1572, 1042, 1108, 1109 (А); 149, 155 (Т); 4 (К); 27а (Р); 464, 465, 472, 480 (З) – 17

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 33 (А); 155 (Т); 465 (З) – 3

Паказальнік (6) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны Функцыянальная група замоў “Ад начніц”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскія заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 102

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 27

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 238, 366, 425, 1435, 1033 (**А**); 590 (**Т**); 37 (**К**); 16 (**В**); 1161, 1164, 1165, 1168 (**З**); 82, 84 (**П**) – **14**

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 250 (**А**); 594 (**Т**); 38 (**К**); 1172, 1178 (**З**); 64, 66 (**П**) – **7**

1.1.3 *Зварот да святых* – 20, 59, 103 (**А**); 1149, 1163 (**З**); 67 (**П**) – **6**

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 29

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 376, 522, 1461, 1135 (**А**); 565, 592 (**Т**); 16 (**В**); 14, 63 (**Р**); 1138, 1161, 1164, 1178, 1182 (**З**); 47, 79, 80, 84 (**П**) – **18**

1.2.2 *Зварот да персанажа (дзеда, бабы, лесавога)* – 302, 824, 1043 (**А**); 590, 594 (**Т**); 1149 (**З**); 48, 49 (**П**) – **8**

1.2.3 *Зварот да прадметнага атрыбута (кута)* – 51 (**П**) – **1**

1.2.4 *Зварот да нячысцікаў* – 1174 (**З**), 49 (**П**) – **2**

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 44

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 238, 1331, 449, 888, 1033, 1044 (**А**); 600 (**Т**); 37 (**К**); 1131, 1133, 1134, 1135, 1170, 1172 (**З**); 74 (**П**) – **15**

1.3.2 *Зварот да птушак* – 30, 103, 250, 291, 377, 378 (А); 566, 567, 568, 585, 586, 593, 596 (Т); 38 (К); 26 (Р); 1139, 1140, 1149 (З); 55, 56, 60, 61 (П) – 22

1.3.3 *Зварот да святых дзён (дзён тыдня)* – 594 (Т) – 1

1.3.5 *Зварот да раслін* – 86 (А) – 1

1.3.7 *Зварот да жывёл* – 996 (А), 593 (Т) – 2

1.3.9 *Зварот да лесу* – 576, 593 (Т) – 2

1.3.13 *Зварот да ночы* – 1173 (З) – 1

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 45

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 44

Мікраматывы

2.1.1 *Адсыланне з частак цела (з чалавека)* – 449 (А); 587 (Т); 1165 (З) – 3

2.1.2 *Адсыланне на непрывабныя мясціны* – 103, 238, 308, 366, 449, 507 (А); 599 (Т); 16 (В); 1134, 1153, 1166, 1173, 1178 (З); 55, 66 (П) – 15

2.1.3 *Адсыланне на непрывабныя мясціны, дзе прыгатаваны ўмовы* – 888 (А); 582, 594, 600 (Т); 38 (К); 63 (Р); 1133, 1149, 1157 (З); 44, 64, 65, 67, 74, 77 (П) – 15

2.1.4 *Адсыланне на мясціны, дзе нічога не адбываецца* – 568, 590 (Т); 63 (Р); 1162, 1163 (З); 44, 74 (П) – 7

2.1.5 *Адваротная адсылка* – 507 (А) – 1

2.1.9 *Мікраматыў адсылання на “воздух”* – 80 (П) – 1

2.1.10 *Мікраматыў адсылання ў падушку* – 1151, 1163 (З) – 2

2.16 Субматыў *варэння хваробы* – 89 (П) – 1

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 1033 (А); 587, 590, 596, 600 (Т); 37 (К); 1135, 1161, 1172 (З); 67 (П) – 10

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 366, 407, 507 (А); 591, 595 (Т); 1147, 1149, 1150, 1151, 1153, 1157, 1160, 1162 (З); 65, 77, 82 (П) – 16

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 600 (Т); 38 (К); 63 (Р); 1135 (З); 80 (П) – 5

Паказальнік (7) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны **Функцыянальная група замоў “Ад хваробы вачэй”**

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 45

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 14

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 73, 1529 (**А**); 376 (**Т**); 27 (**РГ**); 845 (**З**); 420, 421 (**П**) – 7

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 1073 (**А**); 378 (**Т**); 851, 854, 848 (**З**); 419, 426 (**П**) – 7

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 21

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 1255, 209, 277, 379, 471, 1386, 632, 816, 1465, 1511, 1525, 1567 (**А**); 383, 387, 389, 392 (**Т**); 21 (**К**); 855, 856 (**З**) – 19

1.2.3 *Зварот да прадметнага атрыбута* – 1456 (**А**), 390 (**Т**) – 2

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 10

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 844 (**З**); 409 (**П**) – 2

1.3.4 *Зварот да вады* – 1465, 907 (**А**) – 2

1.3.6 *Зварот да месяца* – 555 (**А**); 8 (**Р**); 416 (**П**) – 3

1.3.7 *Зварот да ваўчка (браткі)* – 1527 (**А**); 384 (**Т**) – 2

1.3.8 *Зварот да сонца* – 1529 (**А**) – 1

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 5

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 4

Мікраматывы

2.1.1 *Адсыланне з частак цела (з чалавека)* – 209 (А); 379 (Т) – 2

2.1.2 *Адсыланне на непрывабныя мясціны* – 277 (А); 419 (П) – 2

2.3 Субматыў вымывання – 1453 (А) – 1

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 844 (З) – 1

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 391, 393 (Т); 20 (К); 35 (Р); 846 (З); 425, 426 (П) – 7

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 209, 1525 (А); 27(РГ) – 3

Паказальнік (8) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны Функцыянальная група замоў “Ад рожы”

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскіе заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 53

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 28

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 1262, 874, 1540, 1026, 1077 (**А**); 304, 306, 307 (**Т**); 712, 713, 717 (**З**); 322 (**П**) – **12**

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 493, 505, 557, 874, 1026 (**А**); 30, 65, 68 (**В**); 712, 714, 716, 717, 722 (**З**); 314 (**П**) – **14**

1.1.3 *Зварот да святых* – 1440 (**А**); 317 (**Т**) – **2**

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 22

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 1262, 76, 205, 1440, 704, 734, 848, 1540, 983, 1025, 1113 (**А**); 301, 303, 305, 306, 308, 311, 312, 313 (**Т**); 17, 31 (**РГ**); 711 (**З**) – **22**

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 3

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 983 (**А**); 303 (**Т**) – **2**

1.3.2 *Зварот да птушак* – 717 (**З**) – **1**

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 53

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 50

Мікраматывы

2.1.1 Адсыланне з частак цела (з чалавека) – 76, 205, 704, 874, 1026, 1077, 1113, 1179 (А); 300, 307, 314, 317 (Т); 17 (РГ); 14 (К); 30 (В); 711, 722, 728 (З) – **18**

2.1.2 Адсыланне на непрывабныя мясціны – 76, 1440, 848, 874, 1026, 1077, 1253 (А); 301, 305, 306, 313, 317 (Т); 31 (РГ); 15 (К); 711, 712, 717, 718, 724, 728 (З) – **20**

2.1.3 Адсыланне на непрывабныя мясціны, дзе прыгатаваны ўмовы – 1262, 704, 734, 1540 (А); 301, 302, 303 (Т); 712 (З) – **8**

2.1.4 Адсыланне на мясціны, дзе нічога не адбываецца – 493, 1113 (А) – **2**

2.1.5 Адваротная адсылка – 716, 724 (З) – **2**

2.2 Субматыў знішчэння стварэннем незлічонай колькасці – 728 (З) – **1**

2.3 Субматыў вымывання – 728 (З) – **1**

2.17 Субматыў знішчэння хваробы рознымі спосабамі – 308 (Т) – **1**

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 76, 205, 493, 557, 1440, 1179, 1211 (А); 300, 302, 309, 314, 316, 317 (Т); 17 (РГ); 14, 15 (К); 712, 713, 717, 722 (З); 314 (П) – **21**

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 318, 361, 525, 557, 645, 704, 734, 785 (А); 305, 307, 309 (Т); 14 (К); 30 (В); 714, 717, 718, 724, 728 (З) – **18**

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 1262, 76, 205, 506, 1440, 874, 1540, 983, 1025, 1026 (А); 309, 317 (Т); 17 (РГ); 14, 15 (К); 30 (В); 712, 713, 717, 722, 724 (З) – **21**

Паказальнік (9) асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны **Функцыянальная група замоў “Ад пужання”**

Умоўныя скарачэнні: **А** – фальклорны архіў кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”, **Т** – Таямніцы замоўнага слова [101], **РГ** – Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна [88], **К** – Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) [51], **В** – Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна [17], **Р** – Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна [115], **З** – Замовы [37], **П** – Полесскія заговоры (в записях 1970-1990 гг.) [83].

1 Матыў “Зварот замаўляльніка да...” – 133

1.1 Субматыў “Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў” – 84

Мікраматывы

1.1.1 *Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці* – 8, 293, 305, 314, 323, 427, 1346, 599, 730, 1559, 941 (**А**); 504, 505, 509, 510, 511, 526, 527, 530, 535, 538, 542, 551, 555 (**Т**), 30 (**К**); 36 (**Р**); 1020, 1024, 1029, 1075, 1077, 1078, 1083 (**З**); 176, 188, 189 (**П**) – **36**

1.1.2 *Зварот да І.Х.* – 16, 1374, 491, 593, 730, 1460, 941, 1204 (**А**); 503, 505, 507, 516, 527, 541, 542, 546, 550, 557 (**Т**); 8, 21 (**РГ**); 32 (**К**); 36 (**Р**); 1027, 1031, 1042, 1055, 1075, 1083 (**З**); 180 (**П**) – **29**

1.1.3 *Зварот да святых* – 188, 1439 (**А**); 505, 506, 517, 530, 544, 553, 556 (**Т**); 21, 28 (**РГ**); 70 (**В**); 1022, 1029 (**З**); 168, 187 (**П**) – **16**

1.1.4 *Зварот замаўляльніка да анёлаў* – 1124 (**А**); 556 (**Т**); 34 (**РГ**) – **3**

1.2 Субматыў “Зварот замаўляльніка да язычніцкіх персанажаў” – 30

Мікраматывы

1.2.1 *Зварот да хваробы* – 106, 213, 305, 516, 518, 1426, 713 (**А**); 515, 519, 523, 536, 544, 548, 549 (**Т**); 11, 34 (**РГ**); 37 (**Р**); 35 (**В**); 1020, 1041, 1066, 1071, 1075, 1076, 1078 (**З**); 170, 173, 185, 188 (**П**) – **29**

1.2.3 *Зварот да прадметнага атрыбута* – 528 (**Т**) – **1**

1.3 Субматыў “Зварот замаўляльніка да персанажаў, у якасці якіх выступаюць прыродныя і касмічныя аб’екты” – 19

Мікраматывы

1.3.1 *Зварот да зор (зары-зараніцы)* – 658 (А); 535, 543, 546, 554, 557 (Т); 38 (В); 1023, 1025, 1035, 1065, 1070 (З); 170 (П) – 13

1.3.2 *Зварот да птушак* – 1025 (З) – 1

1.3.4 *Зварот да вады* – 1115 (А); 20 (В); 1042 (З) – 3

1.3.6 *Зварот да месяца* – 171 (П) – 1

1.3.7 *Зварот да жывёл* – 520 (Т) – 1

2 Матыў “Спосабы пазбаўлення ад хваробы” – 188

2.1 Субматыў “Адсыланне хваробы” – 180

Мікраматывы

2.1.1 *Адсыланне з частак цела (з чалавека)* – 8, 9, 67, 106, 181, 188, 213, 214, 1328, 298, 305, 315, 427, 516, 518, 606, 634, 730, 795, 812, 880, 1526, 1559, 1209, 1222 (А); 503, 505, 506, 509, 510, 511, 524, 526, 530, 531, 533, 534, 535, 539, 541, 543, 544, 546, 547, 554, 557, 558 (Т); 8, 11, 21 (РГ); 32 (К); 67 (Р); 20, 35, 38 (В); 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1027, 1033, 1039, 1046, 1065, 1066, 1067, 1074, 1075, 1076, 1078 (З); 170, 175, 178, 180, 181, 182, 185, 186, 187 (П) – 81

2.1.2 *Адсыланне на непрывабныя мясіны* – 8, 1319, 491, 599, 705, 713, 730, 880, 1559, 941, 1115, 1124 (А); 505, 507, 511, 512, 515, 516, 523, 533, 534, 544, 550, 551, 557 (Т); 8, 11 (РГ); 67 (Р); 35, 70 (В); 1021, 1022, 1024, 1027, 1031, 1035, 1046, 1055, 1074, 1083 (З); 181, 183, 187, (П) – 43

2.1.3 *Адсыланне на непрывабныя мясіны, дзе прыгатаваны ўмовы* – 66, 67, 106, 213, 235, 518, 634, 1439, 881, 1222 (А); 503, 519, 524, 541, 548 (Т); 37 (Р); 1025, 1031, 1033, 1035, 1058, 1065, 1067, 1070, 1083, 1093 (З); 169, 172, 180, (П) – 29

2.1.4 *Адсыланне на мясіны, дзе нічога не адбываецца* – 235, 1319, 491, 518, 730, 880, 1559 (А); 512, 530, 541, 550, 551 (Т); 35, 70 (В); 1021, 1065, 1066, 1071 (З); 168, 170, 181, (П) – 21

2.1.5 *Адваротная адсылка* – 70 (В); 168 (П) – 2

2.1.6 *Адсыланне на жывёл (птушак)* – 549 (Т); 1071 (З); 183 (П) – 3

2.1.7 *Адсыланне на людзей* – 1074 (З) – 1

2.2 *Субматыў знішчэння стварэннем незлічонай колькасці* – 106, 1222 (А); 511 (Т); 1022, 1077 (З) – 5

2.3 *Субматыў вымывання* – 552 (Т) – 1

2.11 *Субматыў нанясення шкоды хваробе* – 516, 1426 (А) – 2

3 Матыў “Вытокі хваробы” – 67, 106, 188, 235, 1319, 305, 491, 516, 518, 1426, 599, 658, 795, 1460, 1526, 1115, 1175, 1204, 1209, 1222, 1240 (А); 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 512, 516, 522, 526, 527, 529, 530, 533, 537, 540, 541, 543, 545, 547, 551, 554, 555, 558 (Т); 8, 11, 21, 28 (РГ); 30, 32 (К); 67 (Р); 20, 38, 70 (В); 1020, 1021, 1022, 1024, 1025, 1027, 1029, 1031, 1033,

1035, 1038, 1039, 1054, 1055, 1058, 1059, 1065, 1066, 1067, 1070, 1074, 1075, 1076, 1093 (**З**); 168, 169, 178, 182, 185, 187 (**П**) – **86**

4 Матыў “Міфалагічны цэнтр” – 9, 1328, 400, 1341, 634, 794, 941, 1124, 1212 (**А**); 507, 514, 516, 520, 525, 527, 530, 535, 545 (**Т**); 30 (**К**); 1022, 1023, 1024, 1025, 1048, 1054, 1058, 1059, 1074 (**З**); 170, 172, 173, 177, 189 (**П**) – **33**

5 Матыў “Каб хвароба не шкодзіла чалавеку і яго целу” – 67, 106, 188, 235, 516, 518, 599, 634, 1439, 880, 1460, 1526, 1559, 941, 1124, 1209, 1212 (**А**); 503, 505, 506, 507, 509, 515, 519, 523, 526, 529, 530, 531, 534, 537, 542, 543, 545, 554, 557 (**Т**); 28 (**РГ**); 32 (**К**); 37, 67 (**Р**); 38 (**В**); 1022, 1023, 1024, 1025, 1027, 1031, 1035, 1038, 1041, 1042, 1054, 1055, 1065, 1066, 1067, 1069, 1074, 1078 (**З**); 169, 172, 173, 176, 183 (**П**) – **64**

РЕПОЗИТОРИЙ ГТУ ИМЕНИ Ф.СКОРНИКА

Дадатак А (даведачны) Статыстычныя дадзеныя

Табліца А 1 – Сучасны стан бытавання замоўных формул па
раёнах Гомельскай вобласці
(паводле акадэмічнага тома “Замовы”) [37])

*Назвы захворванняў пададзены з захаваннем асаблівасцей мясцовых гаворак

	Актыбр	Братні	В.-Кашалі	Ветка	Гомель	Добруш	Бяльск	Жлобін	Жыткавічы	Калінкавіч	Карма	Лельчыцы	Лоеў	Мазыр	Нароўля	Петрыцаў	Ратноў	Рачыца	Светлагорск	Хойнікі	Чачэрац	Усяго
Зглаз	7	9	16	18	28	10	9	14	10	23	11	46	14	15	6	16	14	17	11	13	29	336
Іспуг	19	5	10	8	16	9	6	5	8	8	4	23	13	17	2	11	9	11	6	6	12	208
Зубы	6	5	5	12	11	11	7	5	6	22	7	22	6	22	8	10	6	9	4	6	4	194
Зык	7	3	9	7	9	16	8	4	7	11	4	27	12	11	6	10	8	11	5	7	5	187
Грыжа	11	5	9	8	10	7	9	7	13	17	4	14	8	15	7	8	8	4	8	4	5	181
Кроў	2	6	3	8	8	6	4	4	8	17	8	23	5	13	7	7	6	7	5	18	1	166
Націны	6	5	4	3	5	2	6	2	5	17	6	21	1	5	1	8	1	6	8	4	1	117
Скула	7	2	14	10	9	3	-	4	6	6	6	3	7	8	2	8	4	6	5	5	4	119
Вочы	2	2	1	6	5	4	1	1	3	8	3	7	2	12	3	3	3	4	2	1	1	77
Ад хвароб	1	4	1	6	5	1	1	3	-	7	1	7	4	5	-	4	2	2	7	2	3	66
Рожа	2	3	1	3	6	1	4	4	4	2	5	11	3	6	1	5	4	2	4	4	5	80
На роды	1	3	6	2	5	2	1	-	2	12	2	7	2	5	-	3	1	1	6	-	1	62
На сон	1	-	7	1	1	-	-	1	1	4	1	11	1	4	5	3	-	7	2	1	1	52
Дзіцячы	-	1	-	1	3	1	3	2	2	2	-	4	1	4	4	-	1	1	2	1	4	37

Працяг табліцы А 1

	Акцябр	Брані	В.-Кашалі	Ветка	Гомель	Добруш	Ельск	Жлобін	Жыткавічы	Калінінскі	Карма	Лельчыцы	Лоеў	Мазыр	Нароўля	Петрыкаў	Ратноў	Рачыца	Светлагорск	Хойнікі	Чарэцк	Усяго	%
Ад ліхаманкі	-	3	-	1	4	1	1	-	2	6	1	5	2	3	-	-	1	1	1	2	-	34	1,48
Чорная баліза	-	-	1	2	1	1	-	1	2	5	3	6	-	1	-	-	1	1	4	-	3	32	1,39
Ліпай	-	-	2	1	2	-	-	-	2	1	-	4	2	4	1	1	2	3	1	-	1	27	1,18
Каўтун	-	-	1	-	3	-	-	2	2	1	-	1	1	3	1	4	2	-	1	1	1	24	1,04
Ад алкага- лізму	-	-	-	-	-	-	1	1	-	6	-	1	1	3	-	4	-	2	1	3	-	23	1
Знос	-	-	-	1	-	-	-	1	-	5	-	10	-	1	1	-	-	-	1	-	-	20	0,87
Вогнік	-	-	1	-	1	1	-	1	-	2	-	2	1	-	1	2	1	-	1	1	1	16	0,69
Галаўны боль	-	1	-	2	-	-	1	1	2	1	-	1	-	-	2	3	-	-	-	1	1	16	0,69
Ад вяснян	1	1	1	1	1	-	-	-	2	-	-	3	1	1	-	1	-	1	1	-	-	13	0,56
Ад ажогу	-	-	-	-	-	1	2	1	-	3	-	-	-	2	1	-	-	-	2	-	-	12	0,52
Сухоты	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1	-	-	-	1	1	-	-	-	5	11	0,48
Ад нерваў	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	1	4	1	-	-	10	0,43

Працяг табыцы А 1

[illegible]

Практикум А 1

[illegible]

[illegible]

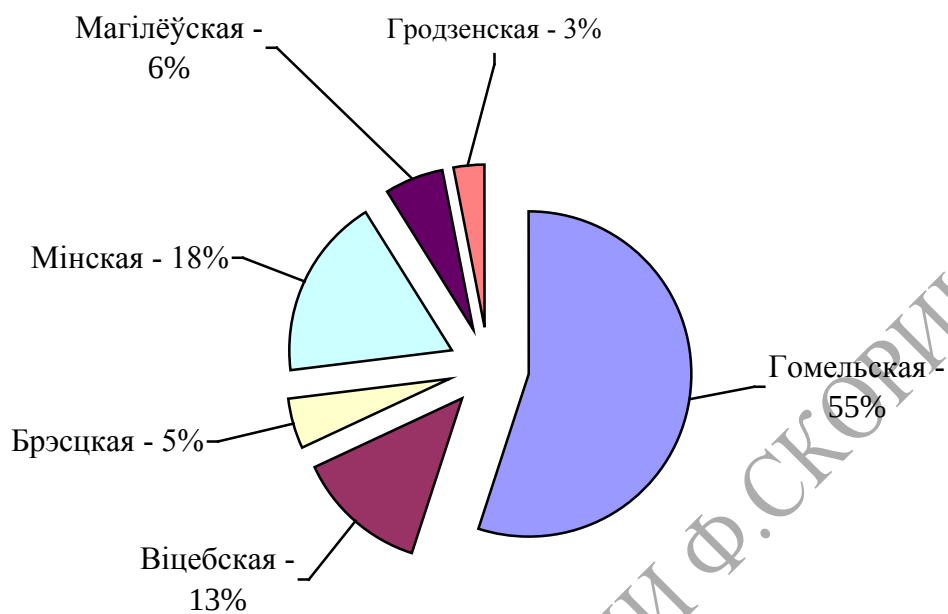
Працяг табліцы А 1

[illegible]

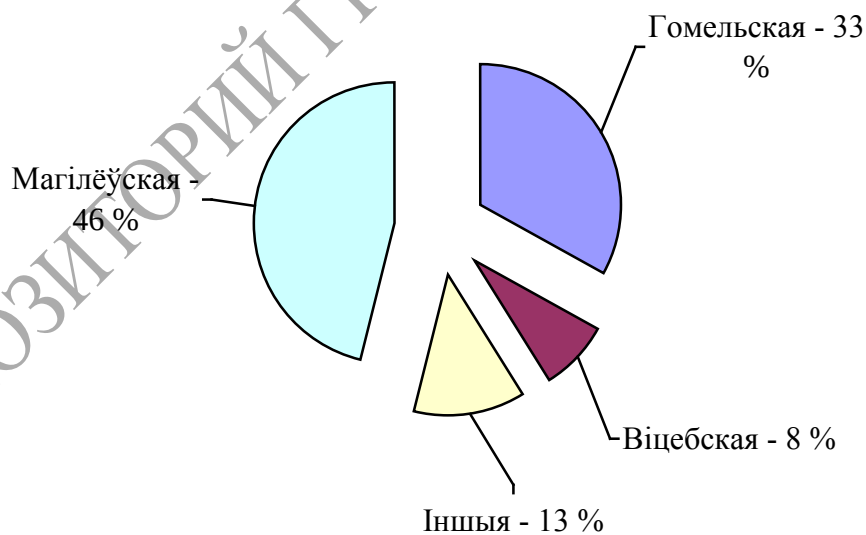
Працік таблиці А 1

	Акушёр	Брані	В.-Кашал	Ветка	Гомель	Добруш	Ельск	Жлобін	Жыткавічы	Калінкавіч	Карма	Лельчыцы	Лоеў	Мазыр	Нароўля	Петрыкаў	Ратноў	Рэчыца	Светлагорск	Хойнікі	Чарэск	Усяго	%
Каж іль лечебныя травы														1								1	0,04
Каж прывіць лечыство														1								1	0,04
Ад смерці на све													1									1	0,04
На хорашую памяць															1							1	0,04
Ад астмы																1						1	0,04
Ад ізжогі																1						1	0,04
Ад чэмеру																					1	1	0,04
Пасля лезні																					1	1	0,04
Судорогой ногу не сваго																1						1	0,04
Гэмарой																		1				1	0,04

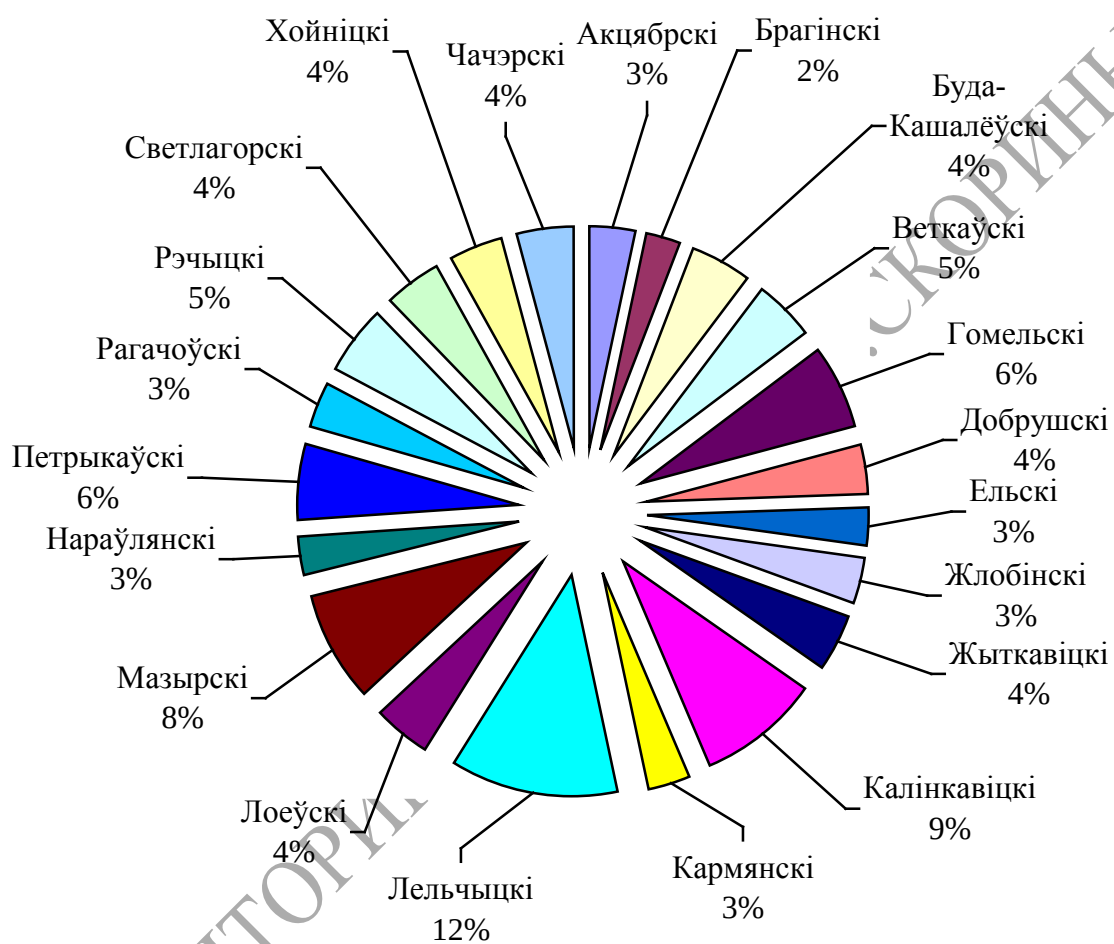
№ п/п	Наименование населенного пункта	Число жителей, проживающих в населенном пункте, чел.	Число жителей, проживающих в населенном пункте, чел.	Число жителей, проживающих в населенном пункте, чел.	Число жителей, проживающих в населенном пункте, чел.	Число жителей, проживающих в населенном пункте, чел.
1	Актюбр	77				3,36
2	Брагин	57				2,49
3	Б.-Кашгал	66				4,32
4	Бетка	104				4,54
5	Томель	140				6,11
6	Добруш	82				3,58
7	Ельск	66				2,88
8	Жутобин	77				3,36
9	Жыткавичы	92				4,02
10	Калінінкі	203				8,87
11	Карма	70				3,05
12	Лельчыцы	281				12,3
13	Лоеў	94				4,1
14	Мазыр	184				8,04
15	Нароўля	65				2,84
16	Пётрыкаў	126				5,5
17	Ратна	77				3,36
18	Рачыца	112				4,89
19	Светлагорск	99	1			4,32
20	Хойнікі	88	1			3,84
21	Чарнае	95				4,15
22	Усяго	2288	1	1	1	
23	%		1	0,04	1	0,04

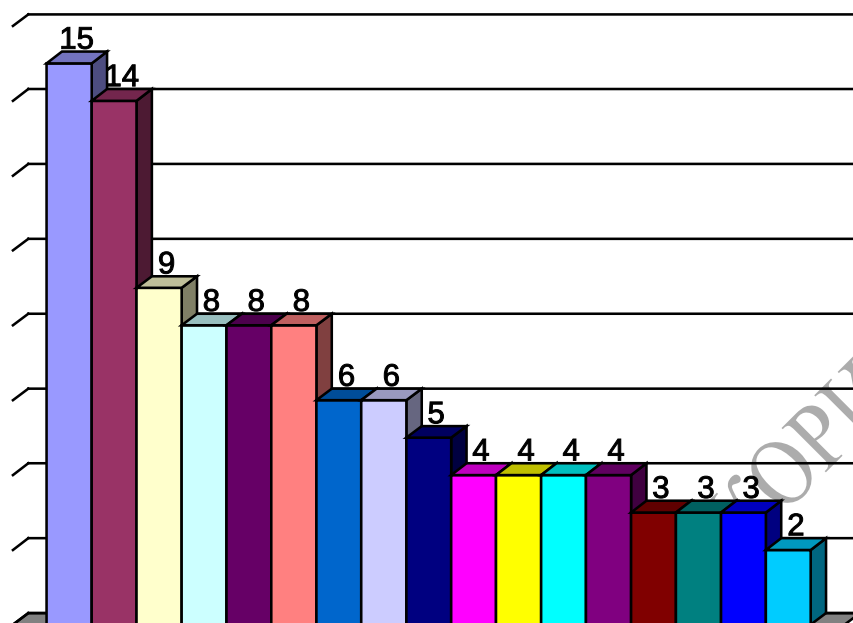
Малюнак А 1 - Сучасны стан бытавання замоў па абласцях Беларусі (паводле акадэмічнага тома "Замовы")

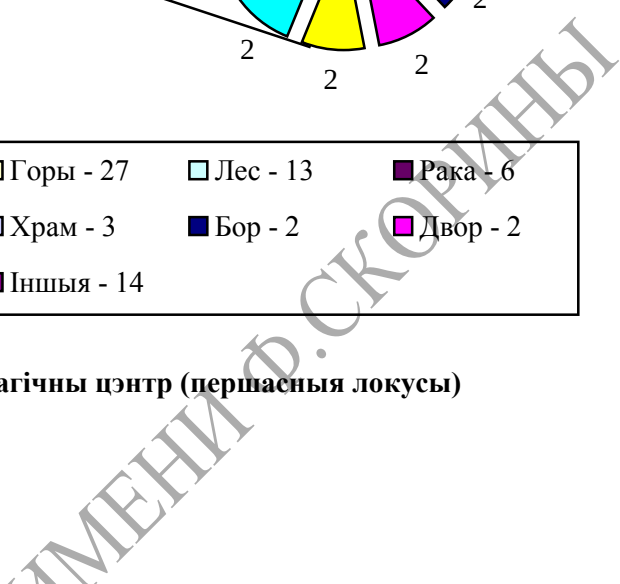
Малюнак А 2 - Стан вывучанасці замоў Беларусі XIX ст. (паводле "Беларускага зборніка" Е. Раманава)

Малюнак А 3 - Сучасны стан распаўсюджанасці лекавых замоў па раёнах Гомельшчыны

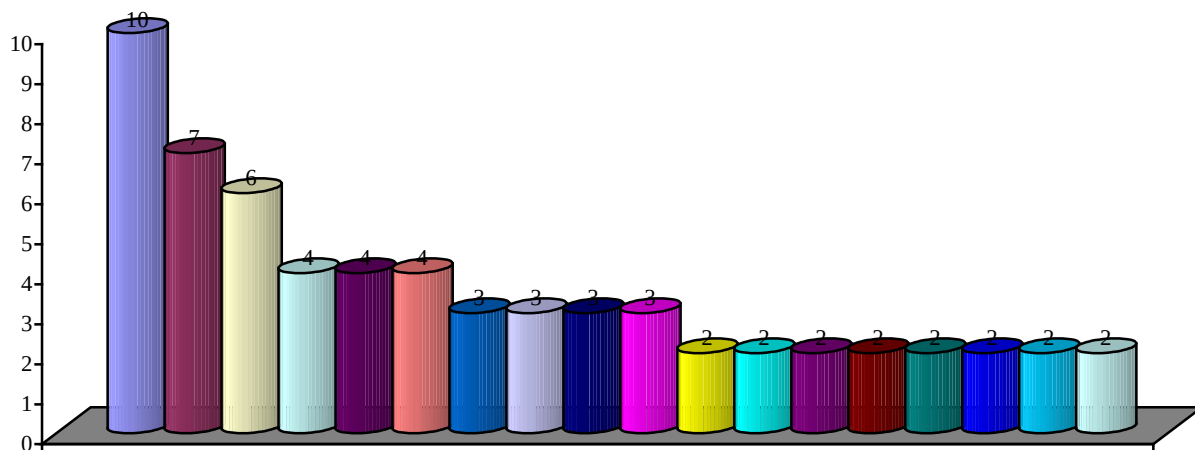
Малюнак А 4 – Матыў “Міфалагічны цэнтр...” па раёнах Гомельшчыны

агічний центр (перш

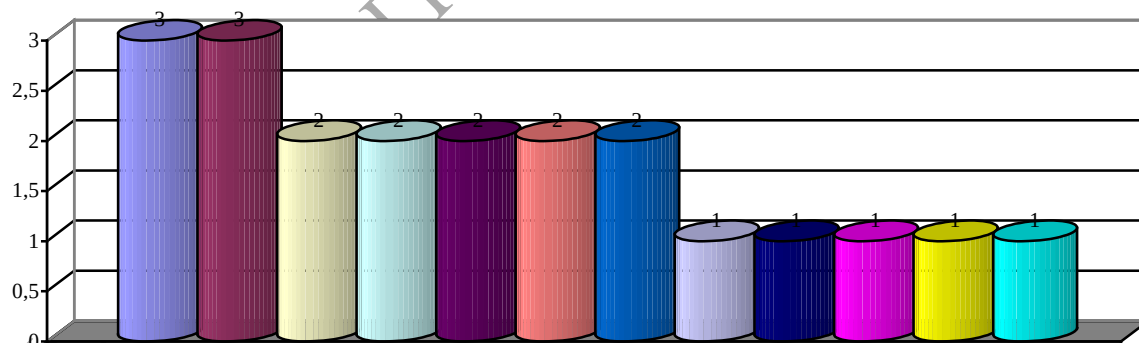

Іагічны цэнтр (др

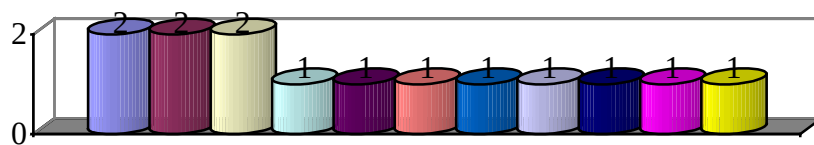
Гомельскі - 10	Мазырскі - 7	Лельчыцкі - 6	Веткаўскі - 4
Жлобінскі - 4	Рагачоўскі - 4	Добрушскі - 3	Лоеўскі - 3
Рэчыцкі - 3	Светлагорскі - 3	Акцябрскі - 2	Буда-Кашалёўскі - 2
Брагінскі - 2	Ельскі - 2	Калінкавіцкі - 2	Кармянскі - 2
Петрыкаўскі - 2	Хойніцкі - 2		

Малюнак А 7 – Міфалагічны цэнтр "мора" па раёнах Гомельшчыны

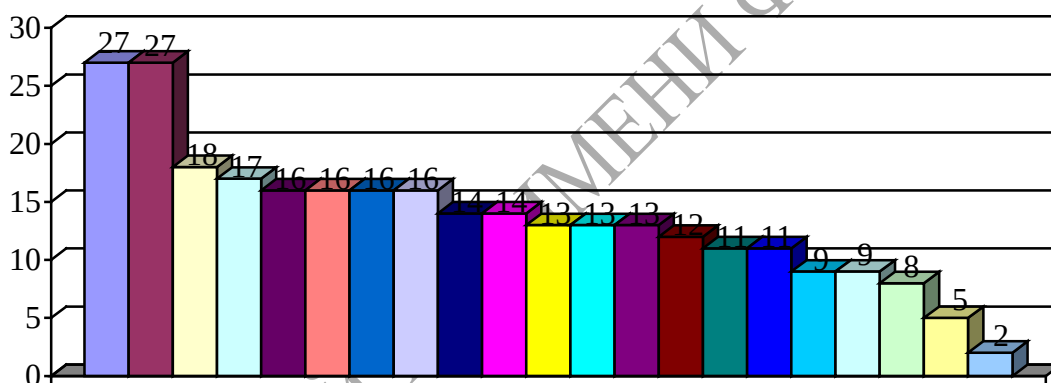
Гомельскі - 3	Рагачоўскі - 3	Буда-Кашалёўскі - 2	Жлобінскі - 2
Лельчыцкі - 2	Мазырскі - 2	Чачэрскі - 2	Веткаўскі - 1
Ельскі - 1	Калінкавіцкі - 1	Кармянскі - 1	Хойніцкі - 1

Малюнак А 8 – Міфалагічны цэнтр "поле" па раёнах Гомельшчыны

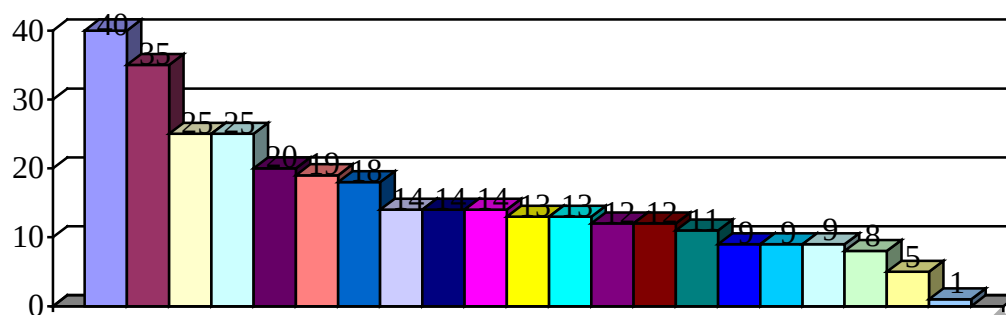
Лоеўскі - 2	Рэчыцкі - 2	Чачэўскі - 2
Буда-Кашалёўскі - 1	Гомельскі - 1	Кармянскі - 1
Петрыкаўскі - 1	Рагачоўскі - 1	Светлагорскі - 1
Хойніцкі - 1	Жлобінскі - 1	

Малюнак А 9 – Міфалагічны цэнтр "горы" па раёнах Гомельшчыны

Гомельскі - 27	Калінкавіцкі - 27	Чачэўскі - 18
Лельчыцкі - 17	Веткаўскі - 16	Мазырскі - 16
Рагачоўскі - 16	Хойніцкі - 16	Кармянскі - 14
Рэчыцкі - 14	Добрушскі - 13	Лоеўскі - 13
Петрыкаўскі - 13	Акцябрскі - 12	Жлобінскі - 11
Светлагорскі - 11	Буда-Кашалёўскі - 9	Ельскі - 9
Брагінскі - 8	Жыткавіцкі - 5	Нараўлянскі - 2

Малюнак А 10 – Матыў "Міфалагічны цэнтр..." (першасныя локусы) па раёнах Гомельшчыны

Гомельскі - 40	Калінкавіцкі - 35	Веткаўскі - 25
Чачэўскі - 25	Рагачоўскі - 20	Лельчыцкі - 19
Хойніцкі - 18	Жлобінскі - 14	Кармянскі - 14
Мазырскі - 14	Добрушскі - 13	Петрыкаўскі - 13
Акцябрскі - 12	Рэчыцкі - 12	Брагінскі - 11
Буда-Кашалёўскі - 9	Лоеўскі - 9	Светлагорскі - 9
Ельскі - 8	Жыткавіцкі - 5	Нараўлянскі - 1

**Малюнак А 11 – Матыў “Міфалагічны цэнтр...”
(другасныя локусы) па раёнах Гомельшчыны**

Табліца А 2 – Часткі цела, з якіх адсылаецца хвароба

косці – 189*	без эпітэтаў – 105 “жоўтыя” – 40; “белыя” – 28; “буйныя” – 4; “усе” – 3; “сухія”, “храбётная” – па 2 “румяныя”, “храбтовая”, “шырокая”, “кожная”, “малая ды вялікая” – па 1
жылы – 147	без эпітэтаў – 90 “сінія” – 27; “усе” – 14; “семдзсят”, “белыя” – па 5; “дванаццаць”, “кожныя”, “старыя”, “сухія”, “дробныя”, “жоўтыя” – па 1
галава – 106	без эпітэтаў – 15 “буйная” – 91
вочы – 99	без эпітэтаў – 13 “ясныя” – 25; “ярыя”, “карыя” – па 16; “яркія” – 7; “чорныя” – 5; “быстрыя” – 3; “глядзяшчыя”, “серыя”, “белыя”, “сінія” – па 2; “вясёлыя”, “чужыя”, “верныя”, “мудрыя”, “шырокія”, “галубыя” – па 1
кроў – 97	без эпітэтаў – 4 “гарачая” – 35; “чырвоная” – 25; “красная” – 12; “чорная” – 10; “гаручая” – 4; “бягучая” – 3; “жоўтая” – 2; “румяная”, “ярая” – па 1
“мошчы” – 83	без эпітэтаў – 79 “усе” – 3; “чуткія” – 1
“ліцо” – 76	без эпітэтаў – 1 “румяны” – 61; “белы” – 13; “кары” – 1
сэрца – 72	без эпітэтаў – 10 “рацівае” – 30; “шчырае” – 25; “чыстае” – 2; “ружовае”, “чырвонае”, “румянае”, “жаркае”, “шырокае – па 1
“суставы” – 57	без эпітэтаў – 25 “сорак” – 16; “усе” – 11; “семдзсят” – 2; “мелкія”, “усякія”, “сухія” – па 1
валасы – 51	без эпітэтаў – 2 “русыя” – 28; “чорныя” – 10; “белыя” – 4; “рыжыя” – 3; “тонкія”, “густыя” – па 2
цела – 43	без эпітэтаў – 3 “белае” – 24; “румянае” – 12; “чырвонае”, “рыжае”, “чыстае”, “усё” – па 1
рукі – 40	без эпітэтаў – 26 “белыя” – 6; “рабацяшчыя” – 3; “рабочыя” – 2; “магушчыя”, “круцяшчыя”, “паграбашчыя” – па 1
ногі – 38	без эпітэтаў – 27 “спахадзяшчыя” – 4; “бягушчыя” – 2; “буйныя”, “скорыя”, “белыя”, “рэзвыя”, “быстрыя” – па 1

Працяг табліцы А 2	
жывот – 38	без эпітэтаў – 20 “мяккі” – 3; “радзімы”, “чысты”, “буйны” – па 2; “тошчы”, “шчыры”, “белы”, “ваздушны”, “рацівы”, “каменны”, “нутраны”, “прымоўны”, “бальны” – па 1
бровы – 33	без эпітэтаў – 1 чорныя – 32
“печань” – 26	без эпітэтаў – 13 “уся” – 5; “чорная” – 3; “красная” – 2; “сырая”, “сухая”, “сіняя” – па 1
пальцы – 18	без эпітэтаў – 14 “усе” – 3; “сорак” – 1
вушы – 17	без эпітэтаў – 8 “чупкія” – 5; “слухашчыя”, “слухавыя”, “чужыя”, “чуйныя” – па 1
плечы – 8	без эпітэтаў – 7 “белыя” – 1
грудзь – 6	без эпітэтаў – 4 “белыя” – 2
“сярэдзіна” – 6	без эпітэтаў – 5 “мяккая” – 1
чалавек – 6	без эпітэтаў – 5 “бальны” – 1
голас (“галосная гартань”) – 5	без эпітэтаў – 2 “громкі” – 2; “мяккі” – 1
з усяго – 4	
“лёгкае” – 3	без эпітэтаў – 1 “белае” – 2
кішкі – 2	без эпітэтаў – 1 “ванючыя” – 1
“ноздры” – 2	без эпітэтаў – 1 “баявыя” – 1

Ужываюцца толькі з эпітэтамі	
“мяса” – 22	“салодкае” – 12; “рыжае” – 8; “ружовае”, “румянае” – па 1
мозг – 14	“жоўты” – 5; “плеўкі” – 3; “белы”, “салодкі” – па 2; “рыжы”, “гарачы” – па 1
губы – 2	“румяныя”, “красныя” – па 1
зубы – 2	белыя – 2
“мозжак” – 2	“жоўтых” – 2
язык – 2	“ласны”, “красны” – па 1

Заканчэнне табліцы А 2
Ужываюцца толькі без эпітэтаў
“нутрынасці” – 9; “ногці” – 4; “когці” – 3; “жалудак”, рот, “шэрсць” – па 2
Аднойчы сустрэліся
Бёдра (“з бедрэй”) “сухія”; вусы “сахарныя”; “жопа” “пярдучая”; “капыты” белыя; “каўбух” “большой”; “куты” “красныя”; “масткі” “жоўтыя”; “плявы” “жоўтая”; “пупок” “парадзільны”; “рогі” крутыя; “унутрані” “усе”; “хвост” “длінны”; барада; “заногцікі”; лоб; “карчы”; “красаты”; “mozжыл”; “мочы”; “мышцы”; нос; “ніткі”; “пазванкі”; “петрах”; “пчкі”; “спіна”; “удалой маладзец”; “шлунне”; “шчокі”; “шыя”.

* колькасць

РЕПОЗИТОРИЙ ГТУ ИМЕНИ Ф.СКОРИНЫ

Табліца А 3 – Мясціны, на якія адсылаецца хвароба

(На, у, за, па) балот(ы)а(х, м) – 52*	без эпітэтаў – Акц, Б.-К., В, Г, Д, Ж, Жл., Ле, Ло, М, П, Ра, Х, Ч; <i>глыбокае</i> – Кал; <i>мокрае</i> – Ле; <i>топкія</i> – Б.-К.; <i>шэрае</i> – Кар; <i>зыбучым</i> – Х; <i>ніцые</i> – Ле, Х.
(На, у, за, па) лясы(ам)/лес – 52	без эпітэтаў – П, Х, Ч; <i>сухія</i> – Акц, Г, Д, Жл, Ле, М, Х; <i>цёмныя</i> – Акц, Б.-К, В, Г, Д, Е, Жл, Кал, Кар, Ле, Ра, Рэ, С, Ч; <i>пусты</i> – М; <i>вялікія</i> – Ле, Ра; <i>зялёныя</i> – В; <i>драмучы(я)</i> – Кал, Ле; <i>густыя</i> – Ле/лясішча – Д
(На, за, у) мора(а)(ы) – 49	без эпітэтаў – В, Д, П, Рэ; <i>сіняе(ія)</i> – Акц, Б.-К., В, Г, Д, Е, Ж, Жл, Кал, Кар, Ле, Ло, Н, П, Рэ, С, Ч; <i>шырокія</i> – Кал <i>каламора</i> – Д
(На, па) ло(а)зы(ах)(а) – 46	без эпітэтаў – Ле, П; <i>ніцыя(х)</i> – Акц, Бр, Б.-К., В, Г, Д, Ж, Жл, Кал, Ло, М, Н, П, Х, Ч; <i>сухія</i> – Г, Н, Кал, Ле; <i>нізкія</i> – Б.-Каш., Ч; <i>крутыя</i> – Н; <i>густыя</i> – Ле
(На, за, па) м(а)(о)хі(ах, ам)(а) – 30	без эпітэтаў – Б.-К., В, Г, Д, Ж, Жл, Ле, Ло, М, П, Ра, Х, Ч; <i>густыя</i> – Ле <i>імхах балотных</i> – Ра
(За, на, па) горы(ах)(у) – 24	без эпітэтаў – В, Е; <i>крутыя(ую)</i> – Б.-Каш., В, Г, Д, Жл, Кар, Ле, Ра, Ч; <i>высокія</i> – В, Г, Кал.
(На, у, па) па(о)ля(е)(ям) – 22	без эпітэтаў – Ж, Ле, Х, Ч; <i>сухія</i> – Акц, Ра; <i>чыст(а)ыя</i> – Акц, В, Г, Ж, Кал, Кар, Ле, Н, Ра, С

Працяг табліцы А 3	
(На, па) воды(ах)(у) – 16	без эпітэтаў – Акц; <i>быстрыя(х)</i> – Акц, Бр, Г, Ж, Кар, Ло, М, Н; <i>гразную</i> – М; <i>горныя</i> – Х; <i>ціхія</i> – Д
(На, па) ча(е)(і)ро(ё)т(ах)(а) – 14	без эпітэтаў – В, Г, Ле, П, Х; <i>густыя</i> – В, П; <i>чыстыя</i> – П; <i>сухія</i> – Акц
(У, на, па) пя-сочак/пяскі(ам) – 13	<i>жоўты</i> – Б.-К, Г, Жл, Кар, М, П, Рэ, Х, Ч; <i>сухія</i> – Жл
(На) ве(тры)цер – 9	без эпітэтаў – Е, Кар, Ра, С; <i>буйны(я)</i> – К, М, Н, Х; <i>сільны</i> – Ле
(Па, на) лугам – 8	без эпітэтаў – П, Х, Ч; <i>нізкім</i> – Н; <i>зялёныя</i> – В, Кар, М, Ра
(На, па) калоды(ах) – 7	<i>гнилыя(х)</i> – Г, Ж, М, П, Ра, Х, Ч.
(Па, за, к) берагам(х) – 6	<i>крутым(х)</i> – В, Д, Ле, М, Н; <i>чужым</i> – М
(На, за) рэкі – 6	без эпітэтаў – П; <i>быстрыя</i> – Акц, Ле, Ра; <i>глыбокія</i> – Кал
(На, па) бярозы(ах) – 5	<i>кудравыя</i> – Н; <i>жоўтыя</i> – Ле; <i>белых</i> – Х, Ч.
(Па, на) дубам(ы) – 5	<i>зялёны</i> – Н; <i>сухіе</i> – Кал, М;/ <i>дубішча сухое</i> – Б.-К., Х.
(На) акіян(ы) – 3	без эпітэтаў – Рэ; Ціхі – Кал
(На) “дорозі” – 3	<i>разхудны</i> – Ле/ <i>дороге расходней</i> – Е, Ле.
(На) росы – 3	<i>сцюдзёныя</i> – Г, Ж, М
(На) цяплішчэ – 3	без эпітэтаў – Жл, Кар, Х
(На) азёры – 2	без эпітэтаў – П; <i>паганыя</i> – Д
(На, у) бара(ы) – 2	без эпітэтаў – П, Ч
(На, у) гаі(ях) – 2	без эпітэтаў – Ра; <i>шумлівыя</i> – В
Заканчэнне табліцы А 3	
(Па) далінах – 2	без эпітэтаў – Е

На дымішча – 2	без эпітэтаў – Е, Х.
(На) мяста – 2	<i>пракрасныя</i> – Кар, Ра.
(У, па) норы(ам) – 2	<i>глыбокія</i> – В; <i>мышыным</i> – М
(На) сукі – 2	<i>асінавы</i> – Кал <i>сучча</i> – Бр
(У) траву(ы) – 2	<i>зельну</i> – Н; <i>зялёныя</i> – Кар
(На) трапезы – 2	без эпітэтаў – Ле
Адзін раз сустрэліся	
(Пад) аблокі <i>белыя</i> – Г; (на) асаку <i>густую</i> – П; (на) асіну <i>горку</i> – Ле; (па) бур’янах <i>густых</i> – С; (на) <i>васход</i> – Г; <i>вон</i> – Рэ; (у) <i>гразі тапучай</i> – Х; (на) дубровы <i>зялёныя</i> – Кал; (на) <i>духі паганя</i> – В; (на) <i>запад</i> – Г; (на) <i>землі сырыя</i> – Ле; (на) зоры <i>вячэрнія, ранішнія</i> – Кар; (у) <i>івіцы</i> – Ле; (на) <i>каменні белыя</i> – П; (на) <i>карэнні ракітавыя</i> – П; (на) <i>клевата сіні</i> – Х; (па) <i>крыку савінаму</i> – М; (на) <i>кусты сухія</i> – Б.-К.; (у) <i>куточак цесны</i> – П; (па) <i>лёну</i> – Д; (в) <i>глубіну марскую</i> – П; (на) <i>непагоду сырую</i> – М; (па) <i>ніцях-крыніцах</i> – Д; (на) <i>папяліцы жыдоўскія</i> – В; (у) <i>рабіну чырвону</i> – Н; (за) <i>ржаўцы-патопы</i> – Жл; (па) <i>руках</i> – Д; (па) <i>рыку мядзвеж’яму</i> – М; (к) <i>свінням</i> – Рэ; (на) <i>святую</i> – Кар; (у) <i>сківіцы</i> – Ле; (на) <i>сонца зыход</i> – П; (на) <i>судоморе</i> – Ле; (па) <i>тропам змяінам</i> – М; (за) <i>трыдзевяць зямель</i> – Ле; (на) <i>трэпозы</i> – Г; (на) <i>трэскі</i> – Бр; (на) <i>цвятах розных</i> – Ра; (на) <i>цішыню урошную</i> – П; (у) <i>шчэлепы</i> – Ле; (у) <i>шчэлях</i> – Ра; (на) <i>шыпшыну</i> – Ле; <i>туда, дзе дарогу порушыла</i> – Ле.	

* колькасць

Табліца А 4 – Вытокі хваробы

Нематэрыяльныя	
Слова, гаворка	
Прыгаворанага (з прыгавора, прагаворны, прыгаворную, 9) – 90	Акц – 6; Б.-Каш – 10; В – 8; Г – 13; Д – 3; Е – 2; Ж – 2; Жл – 4; Кал – 1; Кар – 8; Ле – 1; Ло – 3; Н – 1; П – 4; Ра – 7; Рэ – 1; С – 5; Х – 2; Ч – 9
Врошны (з уроку, урочныя, з уронаў, урочніцы, урошную, урэчны, урочлівая) – 50	Бр – 2; Б.-Каш – 7; В – 4; Г – 8; Д – 1; Е – 1; Жл – 1; Кал – 4; Кар – 3; Ле – 2; П – 2; Ра – 5; Рэ – 2; Х – 2; Ч – 6
Пагадныя (9) – 43	Бр – 3; Б.-Каш – 3; В – 2; Г – 7; Д – 3; Е – 2; Ж – 1; Кал – 3; Кар – 2; Ле – 3; Ло – 5; Н – 2; Рэ – 1; С – 2; Х – 4; Ч – 1
Нагавораны (9) – 18	Д – 1; Ж – 1; Кар – 2; Ле – 11; М – 1; Рэ – 1; Ч – 1
Намоўлены (намоўную) – 14	В – 2; Г – 1; Д – 1; Ле – 3; П – 1; Ч – 6
Прыгадныя (прыгаданых) – 11	В – 3; Г – 2; Д – 2; Х – 1; Ч – 3
Прымоўлены (умоўныя, прымоўны, 9) – 10	Б.-Каш – 1; Г – 1; Д – 2; Жл – 1; Ло – 1; Ра – 2; С – 2
Падгаворныя (пудгаворны) – 6	Бр – 1; Е – 1; Ле – 2; Ло – 1; С – 1
Крыкучы (крыкавая, крыклівае, крыкслівыя) – 5	Г – 1; Кар – 1; Ле – 1; Ло – 1; П – 1
(ад) языка прыгаворчывага (паганага, злаязышную, чужых) – 5	Бр – 1; Б.-Каш – 1; Ле – 1; Ра – 1; Ч – 1
Пагаворны – 3	Жл – 1; Кар – 2
Падмоўныя – 3	Е – 1; Ле – 1; С – 1
(з) рэчэй (паганых, пустых) – 3	В – 1; Ра – 2
Перагаворанава (перагаворы) – 2	Жл – 1; М – 1
Думка	
Падумны (падуманыя, одумныя, 9, падумляныя, з падумку, пудмоўныя) – 70	Акц – 1; Бр – 3; Б.-Каш – 4; В – 4; Г – 9; Д – 6; Е – 2; Ж – 1; Жл – 1; Кал – 4; Кар – 2; Ле – 4; Ло – 5; Н – 2; П – 1; Ра – 5; Рэ – 3; С – 4; Х – 6; Ч – 3
Прыдумны (прыдумчывы, прыдуманых) – 19	Акц – 2; В – 3; Г – 6; Д – 1; Жл – 2; Кал – 1; Ра – 1; Ч – 3

Працяг табліцы А 4	
Нагаданыя – 6	Кал – 1; Ле – 2; Н – 1; Х – 2
Надуманыя – 6	Ле – 3; Н – 1; С – 1; Х – 1
(ад) думы (думаны, думчаны) – 3	Бр – 1; Б.-Каш – 1; Ле – 1
Позірк	
(З, ад) глаз(а) (вачэй) (белого (белазорага), серого, галубога, жоўтых, карего, кашых, крывого, нінавіснага, прызорчывага, паганых, плахіх, разных, сініх, сляпога, усякава, чорного, чыстыя, звера лютага, ярае) – 31	Бр – 3; Б.-Каш – 1, В – 1; Г – 2; Е – 2; Ж – 1; Жл – 2; Ло – 2; Кал – 1; Кар – 1; Ле – 1; М – 4; П – 3; Ра – 3; Ч – 4
Падзіўны (падзеўкі, падзіваныя, (з падзіўку, падзеўную) – 31	Акц – 1; Бр – 1; Б.-Каш – 2; В – 2; Г – 4; Д – 3; Е – 3; Ж – 2; Жл – 2; Кал – 1; Кар – 7; Ле – 3; Ло – 2; М – 1; Н – 1; П – 1; Ра – 5; С – 3; Ч – 3
Паглядныя (прыглядная, (з) боку паглядных) – 6	Б.-Каш – 1; В – 1; Г – 2; Ра – 1; Ч – 1
Прыдзіўныя – 3	Рэ – 1; Х – 1; Ч – 1
Прыглядныя – 2	Кар – 2
Эмоцыі	
Пацешнай – 35	Б.-Каш – 1; В – 4; Г – 5; Д – 2; Жл – 1; Кар – 6; Ле – 3; Н – 1; П – 2; Ра – 4; Рэ – 1; Х – 1; Ч – 4
Пасмешны – 34	Б.-Каш – 2; В – 3; Г – 5; Д – 4; Ле – 2; Кал – 1; Кар – 4; П – 1; Ра – 7; Рэ – 2; Х – 1; Ч – 2
Радасны (радосных) – 19	Акц – 2; Б.-Каш – 2; В – 1; Г – 2; Д – 1; Ж – 1; Жл – 1; Кар – 2; Ле – 2; М – 1; Ра – 3; Ч – 1
Жаласной (з жалю, жалосных) – 18	Акц – 1; Б.-Каш – 2; В – 1; Г – 2; Д – 1; Жл – 1; Кар – 3; Ле – 3; Ра – 2; Рэ – 1; Ч – 1
Смешныя (з смеху) – 14	Акц – 1; Б.-Каш – 2; Г – 2; Д – 2; Жл – 1; Кар – 3; Ч – 3
Уцешныя – 11	Акц – 1; Б.-Каш – 3; В – 1; Кар – 4; Н – 1; Рэ – 1
Прысмешны (пасмешны) – 10	Акц – 2; Б.-Каш – 1; В – 2; Г – 2; Жл – 1; Ло – 1; Кар – 1
Пужлівы (пужаны, пуганы, з пуду) – 9	Д – 1; Кар – 2; Ло – 1; М – 3; Ра – 1; Рэ – 1

Працяг табліцы А 4	
Завісныя – 3	Акц – 1; Ж – 1; Ра – 1
Падсмехі (падсмешныя) – 3	Кал – 1; Ч – 2
(з) іспугу – 2	Е – 1; Ле – 1
Насмешнае – 2	Кар – 1; П – 1
Спужаныя – 2	Рэ – 1; П – 1
Труслівы – 2	Д – 2

Асобы	
Дзявочыя (дзявоцкі, дзявічых, дзеўчых, красных дзявіц дзявоцкага полу) – 143	Акц – 5; Бр – 4; Б.-Каш – 9; В – 7; Г – 13; Д – 8; Е – 2; Ж – 2; Жл – 3; Кал – 3; Кар – 7; Ле – 22; Ло – 6; М – 1; Н – 4; П – 10; Ра – 6; Рэ – 6; С – 5; Х – 7; Ч – 13
Жаночыя (заноцкі, жанскіх) – 130	Акц – 4; Бр – 6; Б.-Каш – 6; В – 3; Г – 12; Д – 7; Е – 3; Ж – 4; Жл – 3; Кал – 4; Кар – 6; Ле – 24; Ло – 7; М – 2; Н – 5; П – 9; Ра – 2; Рэ – 7; С – 4; Х – 3; Ч – 9
Мужчынскія (мускі, мужоцкі, музыкага полу) – 112	Акц – 4; Бр – 5; Б.-Каш – 6; В – 5; Г – 10; Д – 7; Е – 2; Ж – 4; Жл – 1; Кал – 2; Кар – 6; Ле – 17; Ло – 8; М – 1; Н – 3; П – 7; Ра – 3; Рэ – 7; С – 3; Х – 4; Ч – 7
Хлапечыя (хлапоцкі, хлапочыя вочы) – 100	Акц – 3; Бр – 2; Б.-Каш – 8; В – 5; Г – 8; Д – 4; Е – 1; Ж – 2; Жл – 2; Кал – 3; Кар – 5; Ле – 12; Ло – 4; М – 2; Н – 1; П – 8; Ра – 4; Рэ – 5; С – 4; Х – 5; Ч – 12
Парабечыя (парабоцкі, парабочыя, парабочыя вочы) – 72	Акц – 1; Бр – 3; Б.-Каш – 6; В – 5; Г – 9; Д – 3; Е – 2; Ж – 1; Жл – 1; Кал – 1; Кар – 1; Ле – 14; Ло – 2; М – 1; Н – 3; П – 4; Ра – 2; Рэ – 4; С – 1; Х – 3; Ч – 5
Цыганскі – 46	Бр – 2; Б.-Каш – 2; Г – 5; Д – 1; Ж – 1; Жл – 1; Кал – 1; Ле – 12; Ло – 1; М – 1; Н – 2; П – 4; Ра – 4; Рэ – 2; С – 1; Х – 1; Ч – 5
Мацярынскі (матчын, маткіных, мацькоўскі) – 36	Б.-Каш – 5; В – 3; Г – 5; Д – 1; Кар – 4; Ле – 4; Ло – 1; М – 1; Ра – 3; Рэ – 5; Х – 1; Ч – 3
Атцоўскі (бацькавы) – 35	Б.-Каш – 5; В – 3; Г – 5; Д – 1; Кар – 4; Ле – 4; М – 1; Ра – 3; Рэ – 5; Х – 1; Ч – 3
Жыдоўскі (еврейскія) – 31	Бр – 2; Б.-Каш – 1; Г – 7; Д – 2; Кал – 1; Ле – 6; Ло – 2; М – 1; П – 3; Ра – 2; Рэ – 1; Х – 1; Ч – 2
Яўрэйскі – 1	Ле – 1

Працяг табліцы А 4	
(ад) чалавека ліхога (лукавага, злючага) (чалавечае, чалавечы) – 30	Акц – 2; Г – 6; Д – 2; Е – 1; Ж – 1; Жл – 2; Кал – 1; Кар – 2; Ле – 4; Н – 2; Ра – 1; Рэ – 2; С – 1; Ч – 3
Бабскія (бабіны, бабы гразнай, бабськага полу) – 28	Акц. – 1; Бр – 2; Б.-Каш – 2; В – 3; Г – 5; Д – 1; Жл – 1; Кар – 2; Ле – 1; Ло – 1; П – 1; Ра – 2; Х – 2; Ч – 4
Папоўскі – 26	Б.-Каш – 1; Г – 6; Д – 1; Жл – 1; Ле – 9; Ло – 2; М – 1; Н – 2; П – 1; Ра – 1; Ч – 1
Дзетачак добрых (дзяціныя, дзецкія дзіцячыя, дзяцей ма- ленькіх, маладых) – 25	Акц – 1; Бр – 1; Г – 2; Д – 2; Ж – 1; Кар – 1; Ле – 3; Ло – 1; М – 1; П – 2; Ра – 2; Рэ – 2; Х – 1; Ч – 5
Панскі – 23	Б.-Каш – 2; Г – 1; Кал – 2; Ле – 8; Ло – 1; Н – 2; П – 2; Ра – 1; Рэ – 2; Х – 1; Ч – 1
Вдовін (вовдовыя, удавіны, удові) – 18	Бр – 1; Б.-Каш – 2; Г – 3; Д – 2; Жл – 2; Кал – 2; Кар – 1; П – 1; Ра – 2; Ч – 2
Рабочы (рабацяшчыя, ад (з) работы (цяжкае)) – 10	Бр – 1; Б.-Каш – 1; Г – 1; Е – 2; Ж – 1; Кал – 1; Кар – 1; Ле – 1; Ло – 1
Людскія (ад людзей злых, людзей усіх, людзей плахіх, старых) – 9	Бр – 1; Жл – 1; Кал – 1; Кар – 1; Н – 1; П – 1; Ра – 2; Рэ – 1
Мяшчанскія – 8	Г – 4; Д – 1; Жл – 1; Ра – 1; Ч – 1
Братавы (братняе) – 6	Г – 2; Ле – 1; М – 1; Ра – 1; Рэ – 1
Дзедавы (дзедаў) – 6	Г – 2; Кар – 2; Х – 1; Ч – 1
Маскоўскі – 6	Г – 2; Д – 2; Ра – 1; Ч – 1
Сястрынскі – 6	Г – 2; Ле – 1; М – 1; Ра – 1; Рэ – 1
Дзядзькіны – 5	Г – 2; Кар – 2; Ра – 1
Цёткіны – 5	Г – 2; Кар – 2; Ра – 1
(ад) чарадзеяства (ачарадзеініцкага, ведзьмака-чарадзеі- ніка, чараўніцкіх) – 5	В – 1; Г – 1; Д – 1; Ле – 1; Рэ – 1
Рабяччыя – 4	В – 2; П – 1; Ч – 1
Удаўцовы – 4	Бр – 1; Б.-Каш – 1; Жл – 1; Ч – 1
Дзявочае сына Мак- сіма (дзеўкін сын) – 3	Г – 1; Ж – 1; Ло – 1
Маладзецкіх (маладзіччых) – 3	Б.-Каш – 1; Д – 1; Ле – 1

Працяг табліцы А 4	
Маладых маладушак (маладзіц) – 3	Ж – 1; Кар – 1; Ч – 1
Сіроцкі (сіраціныя) – 3	Б.-Каш – 1; Кар – 1; Ч – 1
Старческі (старэчыя, старцоўскія) – 3	Ле – 2; П – 1
Таварацкі (таварачы) – 3	Ле – 1; Рэ – 1; С – 1
Бабкі-калдункі (бабкі-самакруткі) – 2	Е – 1; Х – 1
Балгарскія – 2	Ч – 2
Ведзьмінскіх – 2	Д – 1; Ле – 1
Галаньскія – 2	Бр – 1; Ло – 1
Дзеўкі-праставалоскі (пуставалоскі) – 2	Е – 1; Х – 1
Старых старушак (старух) – 2	Кар – 1; Ч – 1
Старыя старыкі – 2	Ж – 1; Кар – 1
Ачарадзеініцына (ведзьмы-чарадзеініцы) – 2	В – 1; Г – 1
Чужыя (ад чужога чужаніна) – 2	Бр – 1; Г – 1
ад двухзубага, ад дзевы старой, свае, ад трохзубага (Бр);	
Дзеянні, падзеі	
Прыстрэчны (з пры-стрэка, прыстрачныя, прысустрэчны, пры-стрэчніцы, пастрэшныя, прыстрэчлівая) – 47	Акц – 2; Бр – 1; Б.-Каш – 1; В – 1; Г – 6; Д – 3; Е – 3; Жл – 2; Кал – 6; Ле – 9; Ло – 4; Н – 1; П – 1; Ра – 1; Рэ – 1; С – 1; Х – 3; Ч – 1
(З, у, ад) яды (ядзе) (смачнай) (на пішчах розных з’ядаецца, яд-ную, наедны, заедзены, ядзення) – 37	Акц – 1; Б.-Каш – 4; В – 1; Е – 2; Ж – 3; Жл – 3; Кал – 2; Кар – 2; Ле – 5; М – 5; П – 4; Ра – 2; Рэ – 1; Ч – 2
Насланя (насылную, 9, насыланя) – 28	Акц – 1; В – 4; Г – 1; Е – 1; Ж – 1; Кал – 1; Кар – 1; Ле – 7; Н – 1; Ра – 1; Рэ – 1; С – 3; Ч – 5
(у, ад) хадзе (хадзячыя) (на хаду, з хады (хуткай), ходзяных) – 25	Б.-Каш – 3; Г – 1; Е – 1; Ж – 2; Жл – 2; Ле – 4; М – 5; Н – 2; П – 3; Рэ – 1; Ч – 1

Працяг табліцы А 4	
Падымны (з падымку) – 13	Б.-Каш – 1; Г – 2; Д – 1; Е – 2; Ж – 1; Жл – 1; Ле – 1; Ло – 1; Н – 1; Ра – 1; Ч – 1
(на, з, ад) піценні (напітны, запіцены, пасьпітныя) – 11	Бр – 1; Б.-Каш – 1; Е – 1; Жл – 1; Кал – 2; Ле – 3; Ло – 1; П – 1
Следную (на следу, слядавую, след забралі, на следу знімаецца, з следу, слядошны) – 8	В – 1; Г – 1; Кар – 1; Ра – 2; Рэ – 1; Х – 1; Ч – 1
(З) улёну (улёшны, уляканы) – 8	Б.-Каш – 2; В – 1; Кар – 1; Ло – 1; Ч – 3
Ляканя (ліканы, ляконны з ляку, зліканя) – 7	Акц – 1; Е – 1; Кар – 1; Ле – 1; М – 1; Ра – 2
Лягучы – 7	Ле – 6; Ло – 1
Паўзучы – 7	Ле – 6; Ло – 1
Спешныя – 7	Д – 2; Е – 1; Ле – 2; С – 2
Бягучы (з бегу) – 6	Ле – 5; П – 1
Сустрэшны (стрэчны, стрэшны) – 6	Б.-Каш – 1; Г – 2; Жл – 1; Кар – 1; Ч – 1
(ад) наноснай – 5	В – 1; Г – 2; Д – 1; Ле – 1
(з) бяды – 3	Г – 1; Б.-Каш – 1; Ле – 1
Накінутага (накіданых 9) – 3	Акц – 1; С – 2
Наспаных – 3	Акц – 1; Ж – 1; Кар – 1
Падучы – 3	Жл – 1; Ле – 1; П – 1
(ад) пад'ёму – 3	М – 2; П – 1
Палючых – 3	Б.-Каш – 1; Г – 1; Ра – 1
Папярэчых – 3	Г – 1; Кар – 1; Ч – 1
Пасланы – 3	Кар – 1; П – 1; С – 1
(ад) ахоты – 2	Ж – 1; Кар – 1
(у) гульне (на гулянні) – 2	П – 1; Ч – 1
Заспаных – 2	Ле – 1; Н – 1
Набрадныя – 2	Ч – 2
Паддзеланыя (паддзельныя) – 2	Рэ – 1; Ч – 1
Пахадзяшчыя – 2	Бр – 1; Ло – 1
Перанасімы – 2	Рэ – 2

Працяг табліцы А 4	
Пераходзячы (пераходзячы) – 2	Рэ – 2
Прыслежныя – 2	Г – 1; Кал – 1
Прыспешныя – 2	Г – 2
Стукавая (стуканы) – 2	Г – 1; Ло – 1
Ударную – 2	Ло – 1; Ра – 1
Сярлівыя – 2	Д – 2
Прыродныя з’явы і локусы	
Ветраныя (ад ветра (вятручага), з ветру, па ветру насылаецца, зветраную, 9, ад буйных вятроў) – 108	Акц – 2; Бр – 3; Б.-Каш – 2; В – 9; Г – 11; Д – 5; Е – 3; Ж – 1; Жл – 5; Кал – 4; Кар – 7; Ле – 18; Ло – 1; М – 3; Н – 1; П – 7; Ра – 6; Рэ – 5; С – 3; Х – 3; Ч – 9
Вадзяныя (з вады) – 71	Акц. – 2; Бр – 2; Б.-Каш. – 5; В – 5; Г – 8; Д – 3; Е – 3; Ж – 1; Жл – 3; Кал – 1; Кар – 4; Ле – 13; Ло – 1; М – 1; Н – 2; П – 3; Ра – 4; Рэ – 5; Х – 1; Ч – 4
Дзенныя (дзянная, дзенечныя) – 28	Акц – 1; В – 1; Г – 5; Д – 2; Ж – 1; Жл – 1; Кар – 2; Ле – 1; Ло – 2; М – 1; Ра – 5; Рэ – 1; С – 1; Х – 1; Ч – 3
Начныя (ад начной) – 27	Акц – 1; Б.-Каш – 1; Г – 6; Д – 2; Ж – 1; Кар – 2; Ле – 2; Ло – 1; М – 1; Ра – 5; Рэ – 2; С – 1; Ч – 2
Палуначной (паўночныя) – 27	Акц – 2; Б.-Каш – 1; Г – 5; Д – 3; Ж – 1; Жл – 1; Кар – 2; Ле – 2; Ло – 1; М – 1; Ра – 3; Рэ – 1; Х – 1; Ч – 3
Палудзяннай (паўднёвыя) – 25	Акц – 1; В – 1; Г – 6; Д – 2; Жл – 1; Кар – 2; Ле – 2; Ло – 2; М – 1; Ра – 2; Рэ – 1; Х – 2; Ч – 2
Вячэрняе – 13	Б.-Каш – 1; В – 1; Г – 1; Д – 2; Кар – 1; Ле – 1; Ло – 2; Ра – 2; Х – 2
Агнявыя (агнячы, з агню) – 11	Бр – 1; Б.-Каш – 1; В – 1; Д – 1; Кар – 1; Ле – 2; Ло – 1; П – 1; Рэ – 2
Земляныя (з зямлі) – 10	В – 1; Г – 4; Д – 1; Жл – 1; Ло – 1; М – 2
Раннія (ранішнюю, раннія, утранія) – 10	В – 1; Г – 1; Д – 2; Кар – 1; Ле – 1; Ло – 2; Х – 2
Сонечнае (ад сонца жаркага (гарачага), сонцавая) – 5	Б.-Каш – 1; Кал – 2; Кар – 1; Ле – 1

Працяг табліцы А 4	
Віхря сільного (віхраня) – 3	Е – 1; Кар – 1; П – 1
Заравыя – 3	Жл – 1; Кар – 1; Рэ – 1
Лесного (лесавыя) – 3	Акц – 1; Е – 1; Жл – 1
Мінутныя – 3	Кар – 1; Ч – 2
(ад) прыродных всякіх (прыродную) – 3	Д – 2; Ле – 1
(ад) часу худова (часавыя) – 3	В – 1; Кар – 1; М – 1
Балотныя (балацная) – 2	Бр – 1; Жл – 1
Дажджавая – 2	Д – 1; Ч – 1
Маладзіковае – 2	Г – 2
Месячнае (месячны) – 2	Кар – 1; Рэ – 1
Светавыя – 2	Кар – 1; Рэ – 1
(на) снегу (снегавая) – 2	Ч (1211, 1248 (А))
Часавыя – 2	Ч – 2
Калючага (калюшчая) – 44	Акц – 1; Бр – 1; Б.-Каш – 3; В – 3; Г – 8; Д – 3; Ж – 1; Жл – 2; Кал – 2; Кар – 4; Ле – 1; Ло – 2; П – 1; Ра – 7; Рэ – 2; Ч – 3
Балючага – 37	Акц. – 1; Бр – 1; Б.-Каш. – 3; В – 2; Г – 8; Д – 3; Жл – 2; Кал – 2; Кар – 3; Ло – 2; Ра – 6; Рэ – 2; Ч – 2
Гаручыя – 18	Г – 3; Д – 1; Жл – 2; Кар – 1; Ле – 3; Кар – 2; П – 3; Ра – 3
Свярблючага (сварбучыя) – 10	Акц – 1; Б.-Каш – 1; В – 1; Г – 1; Жл – 1; Кар – 1; Ра – 2; Рэ – 1; Ч – 1
Ламучыя – 8	В – 1; Г – 1; Кар – 2; Ра – 3; Ч – 1
Прастудную (прастужаную) – 8	Б.-Каш – 1; Г – 1; Д – 2; Жл – 2; Ло – 1; Ч – 1
Всякі (ва ўсякім месцы, ад всякава зла, усякага злога) – 5	Кал – 1; Ле – 1; М – 1; Рэ – 2
Касцяныя – 3	Бр – 1; Г – 1; Ло – 1
(ад) крывых (крывую) – 3	Ле – 2; П – 1
Ліхучыя (ліхі) – 3	В – 1; Д – 1; Ч – 1
Паспешныя – 3	Кар – 1; П – 1; Ра – 1
Пачэсныя – 3	Е – 1; Ле – 1; С – 1
Пякучае – 3	Ле – 1; П – 2

Заканчэнне табліцы А 4	
Умоўнае – 3	Б.-Каш – 1; В – 1; Кар – 1
Белабокія – 2	Ле – 1; Ра – 1
(на, ад) валасе (воласа) (белага, русага, чорнага, сівага, рыжага) – 2	Жл – 1; Ч – 1
Дрыслівы – 2	Д – 1; Кар – 1
Дуньскія – 2	Бр – 1; Ло – 1
Карысныя –	Кар – 1; Рэ – 1
(ад) касматага – 2	Бр – 1; Жл – 1
(ад) лахматага – 2	Бр – 1; Жл – 1
Малочныя – 2	Г – 1; Ра – 1
Малечых – 2	Д – 1; Ле – 1
Наружную – 2	Г – 1; Жл – 1
(з) нужды – 2	Е – 1; Ле – 1
Пабойную – 2	В – 1; Ра – 1
Паганя – 2	Б.-Каш – 1; Ле – 1
Падбойныя – 2	Бр – 1; Ло – 1
(з) прысмоку – 2	Ло – 1; С – 1
Пухлую – 2	Г – 1; Жл – 1
Родную – 2	Д – 2
Салодкі – 2	Г – 2
Свойскі – 2	Ле – 1; П – 1
Сіяньскія – 2	Бр – 2
(ад) слепух – 2	Ле – 2
Студзяной – 2	Д – 1; Ле – 1
Сухую (сухі) – 2	В – 1; Д – 1
Ценныя – 2	Акц – 1; Ра – 1
Адзін раз сустрэліся	
часаную (Бр); влечный, засценныя, зашчытныя, крыжавыя, з натугі, патайныя, пісьменныя, прыбуйнага, прымуrowанага, з прытугі, свярдзючая, сільных, снованы (Б.-Каш); гадзінных, даручы, завойную, заломную, аражонае, каменны, наражонае, наумны, памоўных, пятную, радавую, саседні, сурокавыя, сямейны, сярдзешных, хазяйкіных, хазяінавых, шмаргучы (В); беса, верабескі, ад яго (беса) дзялоў, ад дзяннай, драганы, жабячы, казьявачак усіх, лашадзіны, ляпаны, ад палубеса, паўдзялоў, пленучы, прывознай, прысланную, прыцешныя, саседа, саседскі, ад селяніна добрага, ад сем'яніна свайго, сходныя, узорныя, ад уніматніка, усхадовая, ад чуж-чужаніцы (Г); бяссоныя, вароны, вуношныя, журлівы, заботлівы, калатлівы, нервны, нудлівыя, павумныя, падобнае, патлівы, плаксівы,	

позні, прыплодны, прысчэрны, сцыклівыя, хлопатны, худочныя (Д); банного, вадзянога, з дзерава всякаго, духа нячыстага, мужыка-калдуна (Е); дзеўкіна доч, з боку заглядаю, ззаду наганяю, ва сне, спераду сустракаю, стрывожаны, ступны (Ж); агаворы, астудную, босыя, голыя, на дароге торнай, дваровыя, на пасцелі мяккай, пацёмныя, прыстрашэны, пупярэшныя (Жл); вдовеныя, ад зглазу дурнога, ад мароза крэпкага, падомкі, прызоры, прыкосы, салдацкі, такалёвая, тхарыны (Кал); здрышаныя, прамоўны, прыпадныя, ташнучы (Кар); даречныя, доночыя (дачка), ад душы нячыстай, з жарту, загаданы, задуманы, каляровы (чорны, сіні, зялёны, вішнёвы, чырвоны, жоўты, белы), кожны, ложны, з падніму, з падрыву, ад перычтай, прычча, з пяску, з пачалі, ад рабой, (салаўіныя) свовейковье, спачча, ад храмых, ад шляховскіх, шчэнячыя (Ле); абалонечныя, абступны, незавідная, незаглядная, угаворны (Ло); ненавідзячага, з паветру, травяной (М); ачыстыя, балежныя, грамавыя, губастыя, здаровыя, зубастыя, ігластыя, ляжачыя, смярцельныя (Н); на гаворцы, гарбатую, гурацкія, едзіныя, касую, крэсціянскіх, лупатую, любімае, ляхоўскія, мяркотную, нясцерпную, паддавечныя, радзімае, санлівае, слухмянае, смярдзючая, на смяху, на спанні, уздрыганае, упяканае, цубатую (П); злоўмышленую, кацянячае, паграбенны, прыгадская, прыпалахную, скушлівая, сухотныя (Ра); астражнікаў, бандзітаў, баязлівы, ад валшэбства, ад калдаства, годні, дзіўны, ад звера кусучага, маставы, паданы, палугодні, палумесячны, пучавы, разумны, умалочныя, хуліганаў (Рэ); векавы, віловая, вострэшную, гореночная, ад змея змяючага, знаюшчую, лекавы, незнаюшчую, павячэрнія, падзлячнае, падкладную, падстреленую, паўпаўдняўныя, паўпаўночныя, палураннія, паўутраніа, прыпадобныя, рудому, семечная, сесчаная, чорнаму, чырвонаму (Х); баярскае, белаччае, буравая, вечная, на галасе, гручашчая, з курэння, ледзяная, паддзеннай, паўумныя, прадумную, прадумную, прышчыльная, смучашчая, страшнае, татарскія, хто два разы жаніўся, хто два разы матку ссаў, хто ў хлебе спор адбіраў (Ч)

ПЕРАЛІК УМОЎНЫХ АБАЗНАЧЭННЯЎ

Спіс інфарматараў*

1. А.Т.А., 1926 г.н. – Ахраменка Тамара Афанасьеўна, в. Акулінка Мазырскага р-на.
2. Б.Г.М., 1938 г.н. – Баравік Ганна Мікалаеўна, г. Нароўля, нарадзілася ў в. Вяжышча Нараўлянскага р-на.
3. В.М.Дз. – Васільева Марыя Дзмітрыеўна, в. Іпалітаўка Чачэрскага р-на.
4. Г.Г.І., 1907 г.н., – Ганчарова Ганна Іванаўна, в. Залаўе Чачэрскага р-на.
5. Дз.Н.І., 1923 г.н. – Дземянкова Надзея Іванаўна, в. Патапаўка Буда-Кашалёўскага р-на.
6. Е.В.І., 1938 г.н. – Еўдакавец Вольга Іванаўна, в. Тварычаўка Мазырскага р-на.
7. З.Т.С., 1916 г.н. – Захаранка Таццяна Сцяпанаўна, в. Каплічы Калінкавіцкага р-на.
8. І.В.Л. – Івашкова Вольга Лявонцьеўна, в. Сычаўка Чачэрскага р-на.
9. К.А.А., 1924 г.н. – Калацэй Анастасія Аляксандраўна, в. Каменка Мазырскага р-на, нарадзілася ў в. Сітня Калінкавіцкага р-на.
10. К.В.П., 1943 г.н. – Купрацэвіч Вольга Прохараўна, в. Пухавічы Жыткавіцкага р-на.
11. К.Г.М., 1939 г.н. – Каваленка Галіна Мікалаеўна, в. Страдубка Лоеўскага р-на.
12. К.Г.Ф., 1945 г.н. – Кандыбіна Ганна Фёдараўна, в. Дарашэвічы Петрыкаўскага р-на.
13. К.М.Д., 1923 г.н. – Красоўская Малання Данілаўна, в. Ператок Калінкавіцкага р-на.
14. К.Н.П., 1925 г.н. – Кемень Надзея Платонаўна, в. Печышчы Светлагорскага р-на.
15. К.Н.С., 1926 г.н. – Колас Надзея Сідараўна, в. Малыя Зімовішчы Мазырскага р-на.
16. К.С.В., 1930 г.н. – Клімчанка Соф’я Васільеўна, в. Малыя Зімовішчы Мазырскага р-на.
17. К.Т.М., 1960 г.н. – Кушнар Тамара Міхайлаўна, г. Рэчыца.
18. М.В.В., 1939 г.н. – Мятліцкая Васіліса Васільеўна, в. Клімаўка Гомельскага р-на, раней пражывала ў г. Хойнікі.
19. Н.Я.В., 1935 г.н. – Нікіценка Яўгенія Васільеўна, в. Града Жыткавіцкага р-на.

20. П.В.М., 1934 г.н. – Поляк Вольга Мікалаеўна, в. Стара-Высокае Ельскага р-на.

21. П.М.Д., 1936 г.н. – Пазняк Марыя Данілаўна, в. Кротаў Калінкавіцкага р-на.

22. П.М.У., 1927 г.н. – Прышчэп Марыя Ульянаўна, в. Сінск Лоеўскага р-на.

23. П.С.М., 1935 г.н. – Пазняк Соф’я Міхайлаўна, в. Азарычы Калінкавіцкага р-на.

24. С.Г.Г., 1932 г.н. – Сілкіна Ганна Герасімаўна, в. Бяляеўка Чачэрскага р-на.

25. С.Г.П., 1929 г.н. – Семянко Галіна Паўлаўна, в. Ручное Лельчыцкага р-на.

26. С.К.С., 1932 г.н. – Свядлова Кацярына Сямёнаўна, г.п. Уваравічы Буда-Кашалёўскага р-на.

27. С.М.П., 1931 г.н. – Саманчук Матрона Пятроўна, в. Страдубка Лоеўскага р-на.

28. У.Г.П., 1957 г.н. – Удовіна Галіна Пятроўна, г. Калінкавічы.

29. Ф.Я.Л., 1926 г.н. – Філіпенка Яўгенія Лаўрэнцьеўна, в. Батвінава Чачэрскага р-на.

30. Ц.М.М., 1931 г.н. – Цярэшчанка Марыя Мікалаеўна, в. Засінцы Ельскага р-на.

31. Ш.В.П., 1938 г.н. – Шышкевіч Вольга Пятроўна, в. Востраў Рагачоўскага р-на, нарадзілася ў в. Сомельна Рагачоўскага р-на.

32. Ш.Е.Ф., 1913 г.н. – Шарнова Ефрасіння Фёдараўна, в. Рудня-Барталамееўка Чачэрскага р-на.

* Выкарыстаны матэрыялы архіва вучэбна-навуковай фальклорнай лабараторыі кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі ўстановы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”.

ЗМЕСТ

Уводзіны.....	3
Глава 1. Аналітычны агляд літаратуры, крыніцы, метады даследавання.....	8
1.1. Аналітычны агляд літаратуры, крыніцы.....	8
1.2. Асэнсаванне катэгорыі “матыў” у філалагічнай навуцы, метады даследавання.....	24
Глава 2. Функцыянальныя асаблівасці матываў беларускіх лекавых замоў.....	37
Глава 3. Матывы беларускіх лекавых замоў і іх структурныя кампаненты.....	60
3.1. Семантыка дзеяння ў матыве “Спосабы пазбаўлення ад хваробы”.....	60
3.2. Спецыфіка структурных кампанентаў матыву “Вытокі хваробы”.....	73
3.3. Суадносіны структурных кампанентаў матыву “Міфалагічны цэнтр, у якім знаходзіцца лекар”.....	82
Заклучэнне.....	103
Спіс выкарыстаных крыніц.....	107
Паказальнік асноўных матываў лекавых замоў Гомельшчыны.....	117
Дадатак А (даведачны). Статыстычныя дадзеныя.....	141
Пералік умоўных абазначэнняў.....	173

Навуковае выданне

ВЯРГЕЕНКА Святлана Анатольеўна

**Матывы беларускіх лекавых замоў:
структурна-функцыянальны аспект
(на матэрыялах фальклору Гомельшчыны)**

У аўтарскай рэдакцыі

Падпісана ў друк ??.04.12. Фармат 60x84 ¹/₁₆
Папера афсетная. Рызаргарфія. Умоў. друк. арк. 10,2
Улік.-выд. арк. 11,2. Тыраж 100 экз. Заказ №

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны».
ЛІ № 02330/0549481 ад 14.05.2009
Вул. Савецкая, 104, г. Гомель, 246019